

Uzaysal Yonetim Beklerken

Hasan Bulent Paksoy

Florence
Carrie/European University Institute
2008

2008 Copyright © H. B. Paksoy

Uzaysal Yonetim Beklerken

kitabının butun yayın haklari,
Bern-Isvicre uluslararası Copyright anlasmaları uyarınca,
H. B. Paksoy adına
ABD Kongre Kutuphanesi
Copyright kutugüne kayıtlıdır.

Bu yazılar belirli bir süre içinde, bilgisayar ağları yolu ile, teker-teker dünyaya dağıtıldılar; Sonra, değişik ağ sayfalarına yerleştirildiler. İlgili gösteren Ağ Sayfası ve Dağıtım Düzeni yöneticileri eksik olmasınlar.

Buradaki izin ne yazım, ne de yayın sırasındadır.

The author would like to express his heartfelt thanks to the European University Institute, Florence, Carrie Collection and Dr. Serge Noiret in particular, for the publication and hosting of this volume in the present format.

Libraries, Institutions and Webmasters are authorized to make copies for private use, circulation and study to include this page verbatim.

Those wishing to produce copies for sale in any format must obtain written permission.

9 Eylül 1922 günü
İzmir'e ilk giren birliğin
Süvari Çavuşu
Mustafa Hepşen'in
anısına

ICINDEKILER

DEYIMLERIN KIMLIGI:***Milliyetçilik, Ulusalçilik, Varsayimcilik, Kuramcilik******Istesek de, Istemesek de******Elma'nin Iki Yarisi: Yoneten ve Yonetilen Iliskileri******Maya Iliskileri******Turk Destanlarinin Kimligi******Topraksiz Toplumlarin Cogulcu Yonetim Duzeni******Evrin Dusuncesinin Devrimi******Uzaysal Yonetim******Bilmek, Anlamak, Yapmak******Dusuncesel ve Bedensel Tutsakliklar******Ulusalçilik mi, Yurtseverlik mi?******Alis-Veris Kuruluslarinin Yonetimi******Top çali'nin Kimligi******Yorgunluk******Efes******"Aradim-Bulamadim"*****ATALAR YURDU KIMLIGI****MAYA, T.A.S.*****Dunya Degistiren mi, deger yargisinda bulunan mi?***

DEYİMLERİN KİMLİĞİ:***Milliyetçilik, Ulusalçılık, Varsayımçılık, Kuramçılık***

Hasan Bülent Paksoy

Ele alınabilecek deyim ne olursa olsun, en önce o deyim'in kimliğinin göz önüne alınması gerekir. Bir Deyim'in kimliğini belirleyen veriler nelerdir? Deyim'i kullanan kişinin kimliği, özellikle bu işlem içinde en önde gelir. Oyle ise, kişi'nin kimliğinin ne gibi etkenler ile oluştuğunun ele alınması kaçınılmaz. En önce göz önüne alınması gerekli sorular arasında örnekler:

- a) deyim yaratan ya da kullanan kişinin ana dili nedir?
- b) ne gibi ve derinlikteki eğitimden geçmiştir?
- c) bu eğitimin sonucunda nasıl meyvalar vermiştir?

Deyim yaratan, kullanan, kuramların gündemlere girmesini sağlayanların kişisel gündemleri vardır. Bu öz gündemlerin niteliklerinin ne denli ve nereden bilindiğinin de bilinmesi gerekir. Bir kişi yalnızca, eskilerin deyimini ile, Hilal-i Ahmer'e mi çalışır? Yoksa, yarattığı ve kullandığı deyim ve kuramları, öz gündemindeki gelir çıkarı için mi el'e almaktadır?

Uzatmadan, bir örnek verelim: Nasreddin Hoca, bir akşam evine üç okka et götürür, hanımının bu et'den yemek yapmasını bekler. Bir süre sonra sorar: "Hanım, yemek nerede?" Hanımı da: "Kedi et'i yedi" deyiverir. Hoca da, teraziyi kaptığı gibi mutfaga uçar; kediyi kefe'ye koyup tartar. Kedi üç okka çekmiştir. Hoca kendi kendine söylenir: "Eğer kedi burada ise, et'e ne oldu? Et burada ise, kedi nerede?"

Olay'ı okuyup, gulup, Nasreddin Hoca'nın düşünce keskinliğine ve yaratıcılığına olan saygımızı belirttikten sonra, Nasreddin

Hoca'nin bu tutumunu, gulduru otesinde degerlendirmek gereklidir. Bir olay'ı, 'deneyli bilim' kavramini yaratircasina ele almistir; deney yenilenebilen turdedir; herhangi bir kisice yinelenebilir. Kullandigi dusunce duzeni saptirilabileck turden degildir. Getirdigi et; ya vardir, ya yoktur.

Nasreddin Hoca gercek bir kisi midir, yoksa, Hoca'nin dusunce duzenini seven toplumun kendi icinden yarattigi bir simge kisilikmidir? Bu konu uzerine eski ve yeni gorusler ileri surulmustur.[i] Genellikle 13 cu yuzyilda yasadigi soylenebilir. Nasreddin Hoca'nin bu dogum tarihi ile birlikte, Deneyli Bilim'in kurucusu oldugu ongorulen Ingiliz soylusu Francis Bacon, Baron Verulam (1561-1626) dan soz etmek gerekir. Bacon'un yazdigi Instauratio Magna Novum Organum[ii] kitabi, deneyli bilimlerin baslangici olarak gosterilir. Bu iki kisi, Nasreddin Hoca ve Baron Bacon'in, dusunce kimlikleri nelerdir? Yarattiklari deyimlerin kimlik ayrintilari nelerdir? Bu kimlikleri ne gibi yollarla ve hangi amaclar ile edinmislerdir? Ne yolda kullanmislardir? Bu sorularin karsiligini, okuyucunun vermesi gereklidir. Okuyucunun verecegi karsilik, okuyucunun kendi kimliginin ortaya cikmasina, ya da, en azindan, okuyucunun oz dusuncesal kimligini sorgulamasina neden olacaktir.

Kisiler ve toplumlar, oz kimliklerini bilmeseler, sorgulamasalar ne olur? Bu tur sorgulama gerekli midir? Elini, haril-haril yanan ates icinde sokmaya kalkan kisinin dusuncesinin kimligi ne olabilir? Bu kisinin durum icinde kullandigi deyimlerin kimlikleri nelerdir, ne gibi etkenlere yol acabilir? Bir Toplum'u uluslararası konumlarda yasal sorumluluk altına almaya yetkili kisi ya da kisilerin deyimlerinin kimlikleri önemli midir?

Diger dillerden odunc alınma deyimler: odunc dusunceleri, odunc kimlikleri, odunc bagimlilikleri da birlikte getirebilir mi? Bir deyimini oz dilinde anlayamayan toplum bireyleri, deyimnin anlamının carpitilmesine katkıda bulunabilirler mi? Bu carpitma sonucunda cikabilecek anlaşılmazlıklar nasıl cozumlenebilir?

Yeni dusunce deyimlerini ortaya atan kisiler kendilerine bir Toplum icinde ve disinda ozel ayricalik kazanmak icin mi

calisirlar? Bu deyimlerin kimlikleri daha once var mi idi? Bu yeni kimlikli deyimlerin ne gibi bir sonuc vermesi beklenebilir? Kimin yararina?

Bu tur sorularin acikca ve yazili olarak tartisilmasi, Nasreddin Hoca'nin yaptigi turde denenmesi, ancak Toplumun yararina olacaktır.

[i] Bakiniz: H.B. Paksoy, "Introduction" ***The Bald Boy Keloglan and the Most Beautiful Girl in the World*** (Lubbock : ATON, 2003) http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-8/ .pdf duzeninde, tum kitap.

[ii] Ornegin, Bkz: Francis Bacon, ***Francisci de Verulamio, summi Angliae cancellarii, Instauratio magna. Multi pertransibunt et augebitur scientia*** (Londini, apud Joannem Billium, Typographum Regium, 1620). Ucyuz elli'nin uzerinde, cogunlugu Ingilizce'ye ceviri, yeni baskisi vardir.

Istesek de, Istemesek de

Hasan Bülent Paksoy

“Dusunce Isvereni” baslikli yazi, ilk olarak 1995 yilinda yayinlanmis idi. Aradan gecen yillar icinde, kagitli-murekkepli ve, ek olarak, bilgisayarli dagitim uygulamalari ile yeniden birkac kez daha dagitildi. Bu yazi uzerine elime gelen yorum ve gorusler, bir baska soruyu daha goz onune getirdi. Okuyucularin bir bolumu, Dusunce Isverenliginin gercek oldugunu gorduklerini belirttiler. Ancak, Dusunce Isverenlerinin Toplumlar uzerindeki etkilerinin olcusunu algilamanin guclukleri uzerine ayriliklar basgosterdi. Soylenenlere gore, “kisiler Dusunce Isverenlerinin goruslerini alip uygulamakta, ya da uygulamamakta, bagimsiz idiler.” Bu, dogru olabilir; Ama, bir onkosul yerine getirilir ise: Once, Dusunce Isvereninin gorusunu ortaya atmasinin altindaki temellerin bilinmesi. Sonra da, ortaya atilan gorusun, genel olarak konumuna oturtulmasi. Bu onkosul yerine getirilmedikce, gundem harman gibi savrulacaktır. Yel onune katilip dort bucaga saplanacaktır.

Ustelik, her ortaya atilan bir gorus, kendi icinde tum olmayabilir. Bir zincirin tek bir basamagi da olabilir. Baska bir deyim ile, yokus asagi camurlu bir tepenin ustunden asagi bakan bir durum goz onune getirilir ise: Atilacak bir adim, diger adimlari gerekli kildigi gibi, tepeye geri donmeyi de gucestirebilir ya da, geri donmeyi temelden onleyebilir.

Ek olarak: her kisinin, ya da Toplumun, bir dusunceyi benimsemekten kacinmasi, o dusuncenin etkisi altinda kalinmayacagini anlamina gelmez. En kisa ornek olarak, Marxismi gosterebiliriz. Soguk savasa yol actigi gibi, butun

dunyanin gundelik yasamini uzun sure etkiledi. Tam anlami ile gundemden ciktigi soylenebilir. Dusunceler olumsuzdur; kilik degistirebilirler, ama olmezler.

Toplumlar ve Toplumlari yonetenler arasinda, tarihin baslangicindan bu yana bir cekisme suregelmistir. Yoneticiler, Toplumlara yoneticiligi iyi gosterebilmek icin degisik gorusler icinde sunuslarda bulunurlar. Ilk basta, yoneticinin bedensel gucu ve yagilarini teke-tek dogus sonucu yenmesi, yoneticinin atanmasi icin yeterli idi. Bir sure sonra, yoneticiyi yenebilecek daha genc ve diri bir kisinin ortaya cikabilecegini anlayan yoneticiler, daha yuksek guclere basvurmaya basladilar. Tanri tarafından atandiklarini ileri surerek, yoneticilikte kalmayi denediler. Bu gorusun Toplumca iyi karsilanmasi icin, birtakim toy'lar duzenlediler, gosterilerde bulundular. Inanclarin, toplumun mayasi icine sokulmasi icin dinlenmeden calistilar.

Toplumlar sayisal olarak buyudukce, diger toplumlarin varligini ogrendiler. Ne de olsa, toplumlarin sinirlari birbirine degiyordu. Boylece, Toplumlar arasi bilgi alisverisi de basladi. Yeni, degisik inanclarin varliklari da ogrenildi. Toplumlar, yoneticilerince dislandiklarinca da, inanc degistirmek durumunda da birakildilar. Bu da, yoneticilerin "Tanri tarafından atandiklari" surumunu askiya alabildi.

Yoneticiler, yoneticiler kalabilmek icin kilica basvurdular. Once, dis yagilar yaratarak kendi toplumlarini suruklemek, bireylerin ayranlarini kabartarak diger toplumlara saldirtarak, ic baskilardan kurtulmayi denediler. Bir yerde bu yontem ise yaradi. Onbirinci yuzyilda baslayan Hacli Seferlerini bu kapsamda gormek kacinilmaz.

Savas acildiginda, toplum bireylerinin olmesi kesin bir sonuc olur. Bir toplumun yeterince bireyi olum sonucu azaldiginda, savasa son verilir. Ama. toplumlar gene de yoneticilerini sorumlu tuttuklari icin, yoneticilerin yon degistirmesi gerekti. Bu kez, yoneticiler kiliclarini oz toplumlarinin bireyelerine karsi cekmeye basladilar. Toplumun dagilmasini onlemek icin, Kilise Yoneticileri ile Imparatorluk yoneticileri gizli anlasmalara girdi.

Birbirlerini de kollayarak, koyluden cifte vergi almaya basladilar.

Bu arada, 'ogrenim' degisik nedenler ile onde gelen bir onem kazanmaya basladi. Toplumlar arasi alis-veris'in gelismesi, alisveris yasalari ve sozlesmelerinin duzene konulmasini gerektirdi. Bu da, duzenli bir egitimin surekli kaliciligi yolu ile olabileceginden, okullar acildi. Bilgi birikimleri yazildi, gelecek kusaklara, degerleri artarak aktarildi. Diger toplumlarin dusunceleri ile tanisanlar, en buyuk atilganliga giristiler: Soru sormaya basladilar! Ustelik, sorduklari sorulara yanit da beklediklerini belirtmekten kacinmadilar. Uzak-yakin Komsularinin dillerini de bu alis-veriscilik sirasinda ogrendiklerinden, uzaktaki toplumlarin bile bildiklerini anlamaya basladilar. Bu bir dusunce denetlemesi yontemine yordam verdi.

Her bir toplumun yonetimi ve yoneticileri, o toplumun oz degerlerine ve mayalarina gore is gorur. Bu mayalarin olusumlari da, toplumun icinde yasadigi doga gereklerinden buyuk olcude etkilenir. Bir ada'da yasayan toplum ile, buyuk bir col'de yasayan diger bir toplum esit duzeyde ve esyetenekli yoneticisi'ye gerek duymaz.

Degisik doga gerekleri ile gelisen toplumlar, degisik tuketim maddelerine gerek duyarlar. Bu yiyecek-giyecek turu gereklerin elde edilmesi zorunludur. Savas edilerek elde edilirler ise, ilk agizda, bir ya da birkac yil icin yeterli olabilir. Ama, toplumun sonsuzluga dogru yasayabilmesi icin, uretimin de kesintisiz ve surekli olmasi istenir. Bu kesintisiz uretimi saglamak icin, kilicsiz savas yapilmasi uygun gorulur.

Kilicsiz savas da Dusunce Isverenlerinin ugrasidir. Kiliclar ancak dusunce sonucu cekilir, sallanir. Toplumlar, kilic sallama sirasinda olebileceklerinden, ve olduklerinden, ilk once Dusunce Isverenlerinin sozlerine kulak verirler. Isteseler de, Istemeseler de. Cunku, bir bolum Dusunce Isvereni, toplum bireylerinin anlayabilecegi dilde yazar, soyler. Toplumun genel isteklerini dil'e getirir. Duymak istedigini duyan da, inanir. Bu isteklerden biri, yoneticilerden birinin bork'u basindan her

dustugunde savasa gitmemektir.

Diger bir kesim Dusunce Isvereni de, cok kisinin duymak istemedigi gercekleri gozler onune serer. Duyulup-gorulduygunde 'rahat kaciran' turde olan bu dusuncelere cok daha onem vermek gerekir. Istense de, Istenmese de, olaylar baslatilabilir, yer alir. Devekusu basini kum altina soksa da, sokmasa da, avci devekusunu ele gecirecektir. Bu noktada dusunceler arasi savas da baslar. Bir dusunce digerlerine nasil ustun gelir? Bu ustunlugun sonuclari nelerdir?

Eger yoneticisi kesimi, yalniz kendi cikarlarini dusunuyor ise, toplum da karsilik olarak yoneticinin degismesini isteyecektir. Cogulcu Yonetim tur'u daha onceden de bilindigi icin, egitim duzeyinin de yukselmesi yardimi ile "neden olmasin" duzeyinde sorulara neden olacaktir. Bu sorular, Baskici Tekil Yonetimden, Cogulcu Yonetim'e gecilmesi durumunda cikarlarinin buyuyecegini goren alis-veriscilerce de desteklenir. Bu alisverisciler, kendileri gibi dusunen bir ucuncu tur Dusunce Isverenlerini ayliga baglayarak dusuncelerini yaymalarini da isteyebilir.

Yukaridaki ozet, bir kurgubilim tasarisi degildir. Dortbin yillik yazili gecmis birikimini elden gecirmek, kisaca ozetlemesidir. Ama, isteyen yukarida belirtilen ana cizgileri destekleyecek belgelere kitapliklardan, veritabanlarından ulasabilir. Ozellik ile, Amerikan (1776), Fransiz (1789), ve Rus (1905-1917) devrimlerinin nedenleri uzerinde etkili dusunce akimlerinin nitelikleri ve kaynaklari incelenmelidir. Bu uc "devrim," daha sonra dunya toplumlari alt-ust eden olaylari ortaya cikmasini sagladilar. Hem de baska giysiler icinde. Bu adi verilen uc devrim de, oncelikle Dusunce Isverenlerinin calismalari ile basladi. Dusunce Isverenlerinin, polis ve guvenlik guclerinin izleme ve baskisi altinda olmalarina karsilik, cabalar uzun surec icinde basariya ulasti.

Dusunce Isverenleri ayliga baglanabilecegi gibi, dorduncu olarak, kendi icinde bulundugu kesimin cikarlarini korumak isteyenlerin icinden de cikabilir. Bu kesimler herhangi bir cikar

toplumunun uyeleri olabilir. Her cekar toplulugunun Dusunce Isverenleri vardir. Uyesi olduklari kesimlerin cekarlarini kollamakla gorevlendirilmislerdir. Bu gorevlendirme, aylıkla da olabilecegi gibi, parasiz gonullu olarak da uslenilebilir. Bu, bir yerde Cogulcu Yonetimin gereklerinden biridir. Dusunceler, oneriler acikca tartisilmali. Bu tartisma, hangi dusuncenin uygulamaya konulmasi gerektiğinin aciklanmasi icin de onemlidir.

Dunyanin hemen her ulkesinde Dusunce Isverenleri gorev yapmaktadır. Bu kisiler ara-sira diger ulkelerdeki Dusunce Isverenleri ile yarismalara da girebilirler. Amaclari, cekarleri acisindan, kendi ulkelerinin diger ulkelerin ustunde bir yer almasidir. Ozel ya da tuzel kimlikleri olabilir. Onemli olan, dusuncelerinin kaynaklarinin ve kaynaklarin yonlerinin, amaclarinin bilinmesidir.

Dusunce Isverenleri, tuzel bir kurum ve kisilik icinde calisiyorlar ise, bu tur topluluklara: dusunce kurulusu; sivil toplum kurulusu; karma calisma kurumu vb adlar da verilebilir. Sonuclar, amaclar, varilmek istenen duzeyler degismez. Ara-sira, bir delinin kuyuya attigi tas'ı, kirk dusunce kurulusu cikaramaz. Cunku, Dusunce Kuruluslari gorevlerinde eksik kalmis, bu "deli"nin ileri surdugu dusuncelere karsi oz topluamlarini asilamamis, onceden egitimini vermemislerdir.

Dusunce Isvereninin ugrasi dinmek bilmez. Dusup olen bir Dusunce Isvereninin yerine bir yenisi gecmeyecek olursa, kaybedecek olan o Dusunce Isvereninin dusuncelerine katilan Toplumdur. Dolayisi ile, Dusunce Isverenleri yerlerine gecmesi gerekli yeni kusak Dusunce Isverenlerini de egitmekle gorevlidirler. Ustelik, yeni kusak Dusunce Isverenlerinin daha da yetenekli ve daha da iyi egitilmeleri kacinilmaz. Cunku, diger topluamlar bu'nu gerceklestirmektedirler.

Bu incelemeler sonucunda, gecmis Dusunce Isverenlerinin gunumuz olaylarini nasil etkiledikleri acikca ortaya konulabilir. Istesek de, Istemesek de. Durum boyle olunca, gunumuzde ve gelecekte Dusunce Isverenlerinin yaptiklarinin yarinlari da (Istesek de, Istemesek de) etkileyecegini cekarabiliriz. Hem de,

yapilan butun islerde.

Elma'nin Iki Yarisi: Yoneten ve Yonetilen Iliskileri

Hasan Bülent Paksoy

Yonetenler ve Yonetilenler, bir elma'nin iki yarisi gibi birbirlerini butunlestirirler. Birinin istekleri ve gerek duyduklari, digerini cok yakindan etkiler. Eger elma'ya kurt duser ise, her iki bolumunun de degeri dusecektir. Butun olarak cok ozlenen uretim ve tuketim dengesi bozulacak, baskaldirmalar Toplum'u olusturan butun bireyleri sarsacaktır. Elma'nin rengi bozulacak, tadini kaybedip curuyecektir.

Yoneten dilimi, Yonetilensiz var olamaz, yasayamaz. Yonetilenler olmadan Toplum var olamaz. Dolayisi ile, Yonetenler karaya vurmus balina gibi acikta kalirlar.

Bu gercek, Yonetim duzeninin adi ve turune kulak asmaz. Yonetim duzeninin Cogulculuk, ya da azinlik gudumlu yonetim duzeni olup-olmaması da onemli degildir. Her iki dilimin karsilikli, kesin bagimlilikleri, birbirlerine olan surekli sorumluluklari sonsuzluga dogru uzar gider. Sorumluluklarindan kacmaya kalkisan, sorumluluklarini savsaklamaya calisan dilim, dengeyi yeniden kurulamayacak oranda bozar.

Iki dilim arasindaki bu denge cok onemlidir; tarihin baslangicindan bu yana gecen sure icinde, uzun ugraslar sonucu gelistirilmistir. Eger iki dilimden biri bu dengeyi bozmaya kalkisacak olur ise, catismalar kacinilmaz olur.

Dunyadaki butun oyunlari kurallari vardir. Bu kurallar

bozulduklarında, oyun da bozulmuş olur. Butun yönetim düzenleri, karşılıklı güç doguslerine ve sıcak doguslere doner. Artık 'oyun' iki dilimin karşılıklı "al-gulum; ver-gulum" oynaması dışında gelisir; eksi toplamli sonuclara ulasir. Her iki dilimin arasında bir ucuncu topluluk olusmaya baslar. Bu ucuncu topluluk bundan böyle 'yeni' oyunun yöneticisi olacaktır.

Bu ucuncu dilim, yalnızca kendini düşünür, diğer iki dilimin durumu umurunda bile değildir. Esitligi üstlenmez, güç dengesini yalnızca kendi çıkarları uğruna kullanmak için bir gereç olarak görür. Yasal ve Yasadisi konum arasında kurulmuşlardır, yasarlar; işlerine geldiği gibi, ilk iki dilime sıra ile yanasip dengeyi bir o yone, bir bu yone çekerek kendi gelirlerini arttırma yoluna giderler.

Doga, boşluğu ve dengesizliği sevmez. Dolayisi ile, bir ucuncu dilim ortaya çıktığında, kısa surede karşısında diğer ucuncu dilimler olusmaya baslar. Böylelikle, yöneten ve yönetilenler arasında, hiç beklenmedik bir anda, dengeyi kendi çıkarları için kullanabilen yeni bir 'yönetici' kesim oluşur.

Bu ucuncu kesim yönetici, kesimleri oluşur-olusmaz, ilk iki dilimden de önemli kişileri kendi yönlerine çekmeye başlayacaktır. Bu işlem sırasında, her iki kesimden ileri gelenlerin ana inançları üzerinde de etki göstermeye başlayacak, değerlerin sulandırılması yönünde baskıya girilecektir. Bu durum da, yolsuzlukların başgostermesi ile acıya çıkabilecek, insanlığın ve toplumun binlerce yıllık bilgi birikimi sonucu kurulmuş olan düzen kokunden sallanacaktır.

Ucuncu kesimin tek amacı, yarışsız ve sorunsuz varlık sahibi olmaktır. Bu yönde: ana para, emek ve diğer olagan kaynakları kullanmadan, yatırımsız ve karşılıksız gelir sağlamaya çalışmaktan kaçınmaz. İlk iki kesimden de kişilerin ucuncu kesim'ce ayartılması sonucu, Toplum'un can damarını oluşturan kurum ve kuruluşlar da derinden asınmaya baslar. İlk kuruluş görevlerini yerine getiremediklerinden, bütün ilgili topluluklar, her uc kesim birden büyük kayıplara uğrarlar.

Dolayisi ile, bu durumlara karsi tek savunma, ucuncu kesimlerin kurulma ve olusmalarinin bastan onlenmesidir. Ancak, uluslararası duzeni etkilemeyi ongoren Toplumlar, ve Yoneticileri, yaristiklari diger Toplumlara karsi (gizli ya da acik) bir ustunluk saglayabilmek icin, ucuncu kesimleri kurar, ya da kurulmalarina yordam verirler.

Bu durumda, dilimlesmelerin tek bir Toplum ya da ulus'a ozgu olmadigini kolaylikla gorebiliriz. Insanlarin olusturdugu butun topluluklar, gecmiste ve gelecekte (ilerde, Ay ve Mars gezegeninde olusturulacak yerlesme alanlarinda bile) dunyanin var olsundan bu yana deneylere dayali olarak gelistirilmis yonetim duzenlerini kullanmak durumundayiz.

Bu duzenlerin disina cikmak icin, belirli Yonetim dilimleri ugraslara girmeye egilimli olabilirler. Bunlar uc baslik altinda toplanabilir: uretimi durdurmak; kaynaklari kurutmak; kisilerin ozlerine degisik acilardan saldirilar. Bir kesim bu uc yonde atilima girdiginde, karsisina aldigi kesimlerden de, adi gecen turde tepkiler alacaktır. Bu tepkilerin de, yonetim duzeyinin olusmasi gibi, binlerce yillik bir gecmisten geldigini unutmamak gerekir. Ustelik, baskaldirmalar basverdiginde, duzenin daha da gevsemesine neden olunacagini dusuncelerimizde bulundurmak yararlidir.

Gelismis bilimlerin, Toplumlarin yasamlari ve cikarlarinin tersine calisabilecegini de unutmamak gerekir. Ornegin, bir ucak, bir kisinin yasaminin kurtarilmasina yordam verebilecegi gibi, olumune de yol acabilir; bir hastahane, kisiyi sagliga kavusturmak yerine, yasamini cehenneme cevirebilir. Onemli olarak: Toplumlar, ister-istemez oc alirlar. Topluma karsi yapilan uygulamalar, uygulayicilar eli ile yer alir. Toplum bu uygulayicilari eninde-sonunda bularak, onlara da kendi baslarina gelenleri uygularlar. Belki de, Toplumun toplu kalmasini saglayacak en onemli veri de, bu oc alma yetenegi ve istegidir.

Binlerce yillik bilgi birikimi sonucu olusmus ve kullanmakta oldugumuz yonetim duzenini surdurebilmek icin, ogrenme ve

ogretme yeteneklerinin aksatılmadan kullanılması gerekmektedir. Ortak bilgiyi paylastikca, ortak sonuclari elde etmek icin daha yatkın isbirliğine gidilmesi gerektiğini anlayacak ve gercekleştirmek icin çalışacaklardır. Herhangi bir üstünlük kurmak isteyen bireyler ya da kesimler bu isteklerini, yukarıdaki nedenlerle, unutulmazdır. Dolayısı ile burada önerilen, ileride yer alabilecek yangınları önlenebilecek yöntemler üzerinde bir taslak atılım önergesi sunmaktır.

Peki, bunca geçmiş veri ve olay el altında iken, öğretilerini bize sunarlar iken, neden bu kadar çok kan dökülüyor? “Oyuncular” gösterilen yolları görmemezlikten geldiklerinden mi, yoksa kesinlikle öğrenmek istemediklerinden mi?

Tarih boyunca, bireysel ve Toplumsal kişilikler arasındaki sürekli çekişmeyi açıkça gözleyebiliriz. Bu Toplum içi ikilem, Toplum ve kişilerin girişikleri bütün ilişkilerde gözlenebilir. Ancak, günümüzdeki kadar, uygulamalı bilimlerin bu ilişkiler üzerindeki etkileri acığa çıkmamış idi. Bu etkiler, kişi ile yönetici kesimin arasındaki ayrıcalıkların artmasına da neden olmaya başladı. Uygulamalı bilimler, yönetimin yönünü, kapsamını ve nedenlerini değiştirmeyi de---kendini çıkarlarına uydurmak için---üstlenmeye soyundu. İnsanlar olamadan, uygulamalı bilimlerin kendi başlarına herhangi bir iş'e kalkışamayacaklarını unutamayacağımızı kaydedelim. Uygulamalı bilimler yolu ile yönetimi karşılıksız yürütebileceğini düşünen yöneticilere de, geçmişin derinliklerinden gelen bilgilerin kaybolmayacağını anımsatalım.

(H. B. Paksoy, Leviathan: Identity Interactions between Society and Technology **Entelequia. Revista Interdisciplinar**, 2006, issue 2, pages 157-162)

Herhangi bir insanın çok ateşli, istekli, atılğan olması doğaldır. Ama, bu kişinin kendi çıkarları için ---hangi ad altında olursa olsun---Topluma aykırı düşecek işlere girişmesi Toplumun topluca çıkarlarına ters düşecektir. Bu durumda, Toplumun bu tersliğe karşı çıkarak, sesini duyurması, sonra da karşı atılıma geçmesi kaçınılmaz. Topluma karşı gelen kişinin adı, kimliği, konumu ne olursa olsun, bu kural değişmez.

Bu yazı

IDENTITIES: How Governed, Who Pays? (Lawrence: Carrie, 2001)

Kitabının ikinci baskısı

(Malaga: Entelequia, 2006)

<http://www.eumed.net/entelequia/es.lib.php?a=b002>

icin yazilan Sunus'tan Turkce'ye uygulanmistir.

Maya Iliskileri

Hasan Bülent Paksoy

Bir toplum'un Maya'si, diger toplumların Mayaları ile ne cerceve icinde iliskilere girer? Sonuclar onceden belirlenebilir mi, yoksa hic beklenmedik sonuclar ortaya dokulebilir mi? Mayalararasi iliskilerden kacinilabilinir mi? Mayalararasi iliskilerin, ardindan kosulmasi gerekli bir durum oldugu ileri surulebilir mi?

(Bkz: H.B. Paksoy, Maya, T.A.S.

http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-3/turk16.html)

Yil 1754. Fransiz avcilar ve alisverisciler Kuzey Amerika kisinin Kuzeydogusunda, Amerikan yerlileri ile isbirliğine girerler. Ortak amacları, Ingiliz etkisine karsi savasmak, icinde buldukları yerlesim alanlarını Fransaya bir Fransiz yerlesim ve dogal kaynak alanı olarak baglamaktır. Ingilizler ise bu durumu iyi gorup, karsi uygulamalara girisirlir. Ingiliz komutanlar, Roger soyadlı Amerikan dogumlu bir Ingiliz ordusu subayına, Rangers (Turkce'de: "kir bekcisi; uzaklara kol gezmeye gidebilen turden") adlı kucuk bir birlik kurulması icin gorev verirler. Roger's Rangers adı ile kayıtlara gecen bu birlik, digerlerinden cok ayrıcalıklıdır. Giysileri, yalnızca yerel kosullara gore secilmistir ve cevreye uyarak, goze batmadan dolasmalarını saglayacak gorunumdendir; tufekleri de uzun namluludur. Yonetmelikleri de diger birliklere uygulanmayan duzenleri icerir. Bu 'kir bekcileri' cok basarılı olurlar, Ingiliz

komutanların öğrendikleri, istedikleri olur. 1776 yılında, Amerikalılar İngilizlere baskaldirdiklarında, Amerikan Baskaldiricilar bu 'kir bekcilerinden' öğrendiklerini İngilizlere karşı uyguladılar, ve gene başarılı olurlar. Günümüzdeki Amerikan Ranger (ve diğer özel görev) birliklerinin başlangıcı, Roger Binbasinin kurduğu bu ilk bölge kadar geri gider.

Yıl 1757. Clive adlı bir başçı'nın topladığı 800 kişilik bir İngiliz serdenceci topluluğu Hindistanın Polashir (ya da Palasi; İngilizce'de Plassey) bölgesinde elli bin kişiden oluşan Bengal güçleri ile sakanak yağmur altında vurusur, ve doğusu kazanır. Sonucunda Hindistan'ın Bengal bölümü, İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin eline geçer. Clive de İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin yönetimince bu bölgenin İltutmuşluguna atanır, Polashir hazinesinden çok büyük savaş kazancı elde eder. Bu çatışmanın nedeninin, Fransız alis-veriscilerinin adı geçen bölge içinde önem kazanmaya başlaması olduğu ileri sürülür.

1808 İspanyol Kurtuluş Savaşında (*Guerra de la Independencia Española*; Peninsular Wars) "guerilla" deyimini ilk olarak kullanıldı. Napoleon ve komutasındaki düzenli güçlere karşı yapılan bu İspanyol ve Portekizli baskaldirması Avrupa içindeki ilk 'kurtuluş savaşı' olarak bilinir. İngiliz Duke'u Wellington, savasın temellerini bu uğraşa katılması dolayısıyla öğrenmiş, sonra da, Waterloo'da Alman birlikleri yardımı ile Napoleon'u yenmeyi başarmış idi.

1919 yılında Odemis, Aydın ve çevresindeki efelerin ayaklanması ile Yunan çıkartmasına karşı koyma başlatılmış oldu. Daha sonra Ankara'dan gönderilen subaylarla güçlendirilen bu efe birlikleri başarı ile vurdular, Kurtuluş Savaşının önemli kanatlarından birini oluşturdular.

Bu tür çatışmaların sayısını ve derinliklerini soluk almadan arttırabiliriz.

Z.V. Togan da anlatır:

"Basmacı' basmak maksadından 'baskıncı' ve hücum edici

manasiyle once eskiya cetelerine denilmis. Car zamaninda (19 ve 20ci yuzyillarda-HBP) bu gibi ceteler, Turkmenistanda, Baskurdistan ve Kirimda, istiklal kaybedilip Rus hakimiyeti yerlesmek uzere oldugu zaman yasamistir. Baskurtlar bunlara Horasan istilahi [deyimi] ile 'ayyar' demislerdir. Kirimda (ve onlardan alinarak Ukraynada) 'haydamak' istilahlari kullanilmis; Baskurtlarda Buranbay, Kirimda Halim, Semerkandda Namaz gibi kahramanlar meshur olmustur. Bunlar, muslumanlara dokunmayip yalniz Ruslari, Rus fabrikalarini yagma ederler ve cok defa aldiklari ganimetleri ahaliye ulestirirlerdi. Ferganede bu gibi unsurlar car zamaninda da eksik olmamistir. Pamuk ekiminin gelismesinden sonra Ferganedeki iktisadi durumun fenalasmasi dolayisiyla eskiyaligin ve cinayetlerin cogaldigi[ni] yukarda soylemistik. Eski Basmacilarda ve Turkiye cetelerinde oldugu gibi, Turkistan Ozbek ve Turkmen cetelerinin de manevi onderi 'Koroglu'dur. Buhara, Semerkand, Cizakh ve Tukmen basmacilari geceleri toplanarak 'Koroglu' ve diger destanlari okurlar. Zahiren [disardan] eskiyalik gibi gorunen bu hareket, genis halk kutlesinin dusuncelerinin ve heyecaninin tercumani olur. Bu munasebetle Akcuraoglu Yusuf Bey, Sirpların istiklal ihtilallerinde rol oynayan 'hoduk'lerin, Yunan istiklal hareketlerindeki 'Kleft' ve 'Palikarya' larin da yari milliyetperver ihtilalci ve yari eskiyalardan ibaret oldugunu hatirlatmaktadır. 1918 yilindan sonra kurulan basmaci yiginlarinin bircoklari ve en nufuzlulari, eski Koroglu ananesiyle [gelenegi] katiyen munasebeti olmayan agirbasli koy ilerigelenleri, bazan tahsilli kimseler oldularsa da, hepsine 'basmaci' adi verilmistir. Bundan dolayi 'basmaci' kelimesi, Turkistanda simdi 'siyasi cete' ve daha dogrusu mustevlilere [isgalci somurgecilere] karsi somurge ahalisinin isyanini temsil eden 'cete'ler manasinda kullanilir. Ozbek ve Kazak basininda simdi, 'Cin basmacilari,' 'Cazayir basmacilari' diye yazilmaktadır."

(Z. V. Togan, **Turkili Turkistan** (Istanbul, 1981). Sayfa 387. Anlasilacagi gibi, Cin ve Cezayir basmacilarina yapilan gondermeler, adi gecen ulkelerdeki 1940 ve 1950 lerdeki savaslar ile ilgilidir)

Bu tur olaylarda ve verilen orneklerdeki "maya" lar arasi iliskiler nelerdir? Yer alan olaylara yer acan mayaların derinligi ve gucu

nedir? Goruldugu gibi, Topluluklar birbirleri ile komsu olsalar da olmasalar da, Mayalari birbirlerine degecektir. Ustelik, birbirleri ile degisik konularda maya yaristirmakta olan topluluklar, bu yarismalarini uzanabildikleri her alanda ve yerde surdurmeyi goze alabilecektir. Maya yarismasini kazanabilmek icin, ortadaki diger toplumlarin cikarlari da gozden cikarilabilecektir. Baska bir deysis ile “filler savastiginda en cok zarar goren, yerdeki otlar olacaktır.”

Bir toplumu olusturan ortak degerlerin toplamının maya oldugu gorusunden baslayarak, mayalar arasi surturmelerin nedenleri uzerinde bilgi edinilebilir. Yukaridaki orneklerden de anlasilabilecegi gibi, mayalar birbirlerine kokten cok yakin olsalar da, gene de, degisik toplumlarin mayalari olduklarindan, birbirleri ile catismaktan kacinamazlar. Ornegin peynir ve yogurt mayalari, sut icin gecerlidir, onemlidir. Bilesik olarak, birbirlerine oldukca yakindirler. Ama, gene de birbirlerinden ayridirlar. Sarap ve bira mayalari da (peynir ve yogurt mayalarinda oldugu gibi), bir aile icinde sayilirler. Ama, biri digerinin yerine gecemez. Anne ve babanin cocuk yerine gecemeyecegi; kardeslerin geleneksel gorevlerinin birbirleri ile yer degistiremeyecegi gibi.

Dahasi, sut icine sarap mayasi katilacak olursa, sonuc ne yenilebilir, ne de icilebilir. Nasreddin Hoca'nin gol'e maya calar iken bilerek soyledigi gibi: “ya tutarsa?” deysisi, bu durumda da gecerli degildir. Yalnizca, Nasreddin Hocanin da belirtmek istedigi gibi, basarinin temelinde yatan: dusuncelerin duzgunlukle ele alınmasi ve uygulamalarin da bu duzen icinde gerceklestirilmesi geregidir.

Toplumlarin birbirleri ile yaris etmeleri, dogal yasalar geregidir. At sinegi, at'in uyusuk kalmaması icin gorev yapar. Bunun gibi, toplumlar birbirlerine guclerinin yettigince yukleneceklerdir. Doganin duzeni, yaratiklarin gelismesi ve yucelmesi icin cabalanmalarini ongorur. Mayasi en guclu olan ayakta kalacaktır. Yenilen, dogal olarak, yok olmaktan kacamayacaktır. Dolayisi ile, birbirlerine degen mayalar, birbirlerini anlamakla gorevlidirler. Tahan-pekmez icinde iki degisik tur maya bulunur.

Bu iki mayanın birbirlerini desteklemeleri sonucu, bu yiyecegin tadina doyulmaz. Ama, hem tahan hem de pekmez oz ozellikleri koruyabildikleri surece bu tad var olur. Tahan ya da pekmez eksimis, kopurmus ise, tahan-pekmaz'I kim ister?

'Mavi peynir,' sevilen ama tadi oldukca 'sert' olan bir tur'dur. Iki degisik mayanın birlikte yasamayi basarmis olmalari nedeni ile olusur ve tutulur. Buna karsi, kuflemeye baslayan yogurdu yemeye istekli olan pek kolay bulunmaz. Yakindan bakildiginda yogurdun uzerindeki kuf ile mavi peynir'in icindeki mavi damarlar da tek bir kaynaktan gelmektedirler. Gene de, kuf, yogurdun tadini desteklemez.

Varilacak sonuc? Her bir toplum bir yasamalani icinde, varligini surdurmek ister. Diger toplumlarin saldirisindan uzak kalmak dilegindedir. Ama, oz mayasini saglikli olarak koruyamaz ise, varliginin nedeni ortadan kalkmis olacaktır.

Toplumun yapacagi secimlerin surekli onemi burada belirlenir.

Turk Destanlarinin Kimligi

Hasan Bülent Paksoy

[Brown Üniversitesinde, Rhode Island Turk-Amerikan Kultur Derneği ve Brown Üniversitesi Turk Öğrenci Birliđi ortak 2006 – 2007 çalışma çizelgesi çerçevesinde gerçekleştirilen konuşmanın Türkçe özetidir.]

Corcok nedir? Ir, Jir? Kokco? Bu deyimlerin her biri, destan anlamında kullanılır, destan'dan önce ve destan ile birlikte kullanılan deyimlerdir.

(Bkz, H.B. Paksoy, ALPAMYSH: Central Asian Identity under Russian Rule (Hartford: AACAR 1989)

http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-1/)

Ad değistiren bir yaratıcılık, kimlik de değistirebilir mi? Kuskusuz. Kimlik değistirme, en azından, geçmiş ile olan sürekli bağların düzeninin kopmasına neden olur. Bu da, bir kişinin yağmur sonucu akan damdaki kiremitleri aktarır iken düşüp (basını vurup) belleğini unutması turunde bir aksaklık yaratır. Eğer, belleğini yitiren kişinin yakın ailesi de yok ise, çevresindeki komsuları da damdan düşen kişiyi kollamazlar ise, var'ı, yog'u yaban ellere kalacaktır; kendi de yok olacaktır.

Bir arabanın kimliği kayıtlara geçmiştir. Bu kimlik, sayısal olarak vergi ve diğer yasal veritabanlarına yapılmıştır. Her gün kullandığımız elmeklerin her biri, sonsuzluga doğru, uzun

kuyruklu tanitimlar ile damgalanir. Boylece her bir elmegin kimligi belirlenir. Destanlar ise, kimliklerini ic bunyelerinde tasirlar.

Destanlarin gucu, etkiledikleri toplumlarin boyutlari ile olculur. Ornegin, Bati Avrupada gunumuzde de cok iyi bilinen destanlar vardir. Yakin yillarda akin-akin ABD ye gecmekte olan bu Avrupa destanlari, toplumlarin dusunce ve duslerini etkilemektedir; hem de Toplumlari olusturan bireylerin cogunlugunun bilgisi disinda.

Bu Avrupa destanlarinin bir bolumu Yirminci Yuzyilda yaratilmistir. Hem de, ulke ve toplumlarin uluslararası duzeyde birbirleri ile yapmakta olduklari olum-kalim savasinin sonucu olarak. Geri kalanlar da Onsekizinci Yuzyilda yer alan Fransiz Devrimi sonrasi ve gelistirdigi ortam cercevesinde, eski dusunceleri ve yargi degerlerini icerdikleri ileri surulerek, Toplumlar icinde surume verilmişlerdir. Bu her iki tur'un [(Richard Wagner (1813-1883) "**Der Ring des Nibelungen**" (1876); John Ronald Reuel Tolkien (1892-1973) **The Lord of the Rings** (1954-1955)] "Yuzuklerin Efendisi" vb karsiligi kimlikler altinda bilindigi okurlarin gozunden kacmamistir.

Bu destanlarin ilk bakista birdenbire goz'e carpmayan ozellikleri ise, Alman ve Ingiliz toplumlarini canlandirmak, uluslarina olan baglarini pekistirmek, bir yon'e dogru ugras vermelerini saglamak uzere yaratilmis olmalari idi. Avrupali destanlar da kendilerini yaratan toplumlari gibi olum-kalim yarismasina girdiler. Destanlarin toplumlarin üzerindeki onemini iyi kavramis Avrupali toplum aydinlarinca, birbirlerinin etkileri kirmek uzere yaratildilar.

Bu her iki destan kumesinde pek cok olaganustur olay konuslanmistir. Kahinler, ucan kisiler, buyuculer, canavarlar, su alti perileri yapitlarin icinde kol gezer. Turk destanlari ise cok daha gercektir: Olculup-bicilebilecek olaylardan, kisilerden soz ederler, "Yapma' bir yonleri yoktur. Uzun kurtulus ugraslarini anlatirlar.

Türk destanları genel olarak üç basamaklı bir kimlik gösterirler:

Ana destan (Jir, Corcok) kurtuluş ve bağımsızlık uğrını anlatır. Toplumunu boyunduruğa almaya çalışanlara karşı yapılan vuruş kaçınılmaz durumdur. Bir yagı gelip Toplum'a satastığında, bu kurtuluş ve bağımsızlık ana destanı Toplumunu buraya getirir, savunmanın çekirdeğini oluşturur. Toplumun geçmiş kusaklarla olan bağlantısını bütünleştirir, sürekliliğini anımsatır.

Baris içinde yaşayan Toplum ise, bu kurtuluş destanı içindeki bas kiz ve bas oğlanın birbirine olan sevgisini dile getiren bölümünü daha çok anımsar, odak noktası olarak alır. Dugunlerde söylenir, toplumsal ve bireysel duyguların topluca altını cizer.

Sonuncu basmak ise, bu sevgililerin basından geçenlerin öykü (masal) olarak kis geceleri çocuklara anlatılmasıdır.

Bu basamaklara ek olarak, Türk destanlarının yaşları ve olgunlukları üzerinde de durmak gerekir. Günümüzde, Türk destanlarının yaşlarını bildiğimizi söyleyemeyiz. Son Yüzyıl içinde, bu konuda değişik görüşler ileri sürülmüş olup, belirli Türk destanlarının bin ile bin sekizyüz yaş arasında oldukları üzerine varsayımlar yayınlanmıştır.

Bu tür uzun bir süreçten geçmiş olan Türk destanları, Türk toplumlarının dalgalanmaları, göçleri nedenleri ile, diğer toplumların destanları ile de bilgi alış-verisinde bulunmuşlardır. Örneğin, I, Corcok den destan adına geçiş bu tür bir ilişkiyi de gösteriyor olabilir. Bu da, bilinen bir destanın hangi yazımının en 'doğru' ya da ari, gerçek olduğunun araştırılmasını gerektirir. Bu araştırma sonuçları, destan yaratıcı toplumların, destan sahibi toplumların geleceklerini büyük ölçüde etkileyecektir.

Eğer bir destan'ın içeriği sulandırılmış ise, Toplum'u Toplum yapan, yaşamasını ve gelişmesini sağlayan değerlerin de yozlaşmasına neden olacaktır. Türkler dünyanın büyük alanlarına bütün geçmiş boyunca dağılmış olduklarından,

destanlarini da birlikte goturmuslerdir. Bu yolculuk eden destanlar Hinli, Fars destanlari ile de iliskiler icine girmis, daha yeni destanlarin, sevgi oykulerinin ortaya cikmasina da neden olmuslardir.

Bu noktada iki konuya daha deginmek yerinde olur:

- a) Dogu Avrupadaki sozlu oykulerin kimlik ve nitelikleri
- b) Destan ile gazavatname, fetihname turleri arasindaki derin ayirimlar.

Fars destanlarini kaybolmaktan, yok olmaktan Fars sairi Firdewsi kurtarmistir. M.S. On'uncu yuzyilda yasayan Firdewsi, otuz yil calisarak eski Fars destanlarini birlestirip **Sahname** yi ortaya cikarmistir. Bu is'i de Turk Gazneli Devletinin sultani Mahmut (967-1030) icin gerceklestirmis, ve karsiliginda parasal destek almistir. Daha sonra Firdewsi "Sahnameyi yazarak Farscayi dirilttim" diyerek hakli olarak boburlenmistir. Bu bakimdan da, sozlu olarak yasatilmakta olan destanlarin hangi yollarla kagida gecirilmis olduklarini bilmek cok onemlidir. Ileride, bu kagida dokulmus destanlar Toplum'un mayasini olusturacak, gecmis ve gelecek ile olan iliskilerini duzenleyecektir.

- a) Dogu Avrupada ses kaydi ile toplanan ve dondurulan, sonra kagida aktarilan bir dizi destan bulundugu, iki dunya savasi arasinda bilim dunyasina duyurulmus idi. Bu destanlarin kaynak ve kimliklerini bulmak guc degildir. Serinkanlilik ile incelemeye alinacak olursa, Ondort ve Onbesinci yuzyillarda Dede Korkut ve tam anlami ile degisik edebiyat tur'u olan Menkibeleri Dogu Avrupaya goturen Turklerin bu sozlu oykulerin olusmalarina verdikleri katkilari bulmak guc degildir.

- b) Menkibeler, gazavatnameler ve fetihnamelerin Araplarca kullanilmaya baslamis olmalari, daha sonra Turkler'de gorulmeye baslamis olduklarini kaydedelim. Bu tur, destanlardan cok daha degisiktir; evliyaları over, fethedilen yerlerle ilgi hakerati anlatir. Turk destanlari ile en buyuk ayricaliklari, Toplumun oz olarak toplum kalmasi icin gerekli

maya'yi icermemeleridir. Cogunlukla dini amac ile yazilmislardir.

Dolayisi ile Dogu Avrupa'da bulunup kagida aktarilan sozlu yapitlarin bu iki tur (destan ve menkibeler) etken altinda yarilmis oldugunu ileri surebiliriz. Eninde-sonunda bu yonde incelemeler ele alinacaktır.

Turk destanlarinin Turk Toplumlari uzerindeki etkileri nasil olculebilir? Sozlu yasatilmis, yasatilmaya aliskin destanlar icin, gene sozlu kaynaklara mi basvurmak gerekir? Yoksa, yuzyillar ya da binyillar boyunca yasayan bu varliklarin, butun olaylara karsin kaybolmamalari, dipdiri karsimizda durmalari basli-basina yeter bir gostergemidir?

Sayisal olarak birtakim destan-Toplum iliskilerini belgeliyebiliriz. Once, bir genel ozet cikaralim:

Bir kitap. Bu destan yazarinin adi bilinmiyor. Nerede yazildigini arastirdigimizda, butun Asya kitasini dusunmemiz gerekiyor. Etkileri Avrupada da olculebiliyor. Kac kusak once yazildigini sorusturdugumuzda, bu kitap icindeki mayayi icermeyen Turk toplumu bulamiyoruz. Kitap bunca bin yildir yasamini surduruyor ve Toplumun butun aci-tatli gunlerinde Toplumun yaninda yerini aliyor. Toplumu ile birlikte vurusuyor. Komsulardan gelen baskilara o denli karsi koyuyor ve toplumuna karsi koyduruyor ki, komsular bu kitabi yirtip cop'e atmaya calisiyor. Ama, gene de kitabın icindekileri yok edemiyorlar. Bunun uzerine, tutup kitabi mahkemeye veriyorlar. Mahkemeler toplaniyor, durusmalara giriliyor, Makkemeler hukum veriyorlar, kitap mahkum oluyor, hapsediliyor. Kitap icindeki bilgiler, maya yilmiyor; gene etkisini surduruyor, surdurmesini surduruyor. Bagimsizligi ozletiyor, gozetilmesi gerekenleri belirtiyor, basariya nasil ulasilacagi uzerine ogutlerde bulunuyor.

Butun bunlar, bir gulduru konusu mu, yoksa, yasanmis olaylar mi? Yasanmis olduklarini belgeleri ile biliyoruz; gerebiliyoruz. Bu ozet icindeki nedenlerle, gunumuzde yayinlanmis destanlar

temizlikten gecirilmis olabilir. Bu temizlik sirasinda kisaltilmis, icerdikleri 'sakincali' bulunan dusunce ve gosusler oldurilmeye calisilmis olabilir. Geriye kalan, baskiya girmesine izin verilmiş olan iskelet kalmis olabilir.

Butun bunlari nasil bilebiliriz? Maya'nin temelini bilerek, karsilastirmali okuyarak, konu ve surecleri konumlarına koyarak bilebiliriz. Butun bunlar da, destanların bizden, Toplumdan, bireylerden tek istegidir. Ne Toplum destansiz, ne de destan Toplumsuz yasayabilir.

Topraksiz Toplumların Cogulcu Yönetim Düzeni

Hasan Bülent Paksoy

1960 sonrası Ankara’da, bir Bakan’a “Toprak Reform’u” üzerine soru yöneltilince, Bakanın verdiği yanıt unutulmaz. Tesbihini havaya atıp, “Ni demah Torpah Refommu; oyla(r) aha cebimde” diyerek bağirmiş idi. Konu, Osmanlı’dan kalma toprak ağalarının elindeki köylerin, toprağı işleyen köylüye dağıtılması idi. Bu yonden, seçim bölgelerinin de yeniden düzenlenmesi söz konusu da olduğundan, Sayın Bakan’dan, bu konuda ne düşündüğü sorulmuş idi.

Toprak dağıtımı ve paylaşımı gerçekleştiğinde, o toprağı ağa için işlemekte olan köylünün de bağımsızlığını kazanması demek olacak olan bu paylaşım, Rusya’nın Toprak Tutsaklarına (serf) bağımsızlık vermesi (1861) ya da ABD’nin İç Savaş sırasında zencilerin kişisel tutsaklıklarının kaldırılmasına (1863) eşit tutulabilir mi idi? Doğal olarak, öz toprağına kavuşacak köylünün oy verme istemleri değişeceğinden, yeni yapılacak seçimle de işbasına getirilmiş Cogulcu Yönetim Katılım Birimlerinin görev yerlerinin ve sürelerinin değişmesi de söz konusu olacak idi. Sayın Bakan’ın verdiği yanıt ise kısa bir açıklama gerektirmekteydi. Yeterince toprak ağası oyları

saglamis, toprak reformu tasarisi ile TBMM onune surulmus olan butun degisimlerin onune gecilecegini acikca hem yandaslarina, hem de topluma duyuruyordu.

Bu noktada sorulmasi gerekli bir soru daha var idi: Sayin Bakan butun cogulcu yonetim duzenli dunyanin bilmedigini mi biliyordu, yoksa o gun icin isine gelen bir cozumu mu iceriyordu? Sayin Bakan'a bu soruyu o gun yonetemedim. Bilmemesi dusunulemez idi; yuksek ogrenimini, dunyaca taninan bir egitim kurulusunda bitirmis idi. Cogulcu Yonetim'e Katilim Birimleri kapsaminda: Sivil Toplum Kuruluslarinin, Ticaret ve Sanayi Odalarinin, Meslek ve Kucuk Isveren Kuruluslarinin, Isci-Isveren-Tug Gorevlisi Dayanisma Kurumlarinin da yer aldigini cok iyi biliyordu.

Bugunlerde ABD de ileri surulen bir yeni secim duzeni var. Bu oneri'yi ozetlemeden once, ABD de yururlukte olan duzene bir bakis, yeni oneriye anlamaya yardimci olmasi bakimindan temel olusturacaktır: ABD Kenges'i (Kongre) iki basmaklidir. Alt basamagini, Kurultay (Temsilciler Meclisi) olusturur. 450 uyesi vardir. Ust basamagi Aksakallardir (Senato), her il'den (eyalet) iki aksakal'in secimi ile 100 kisidir. ABD Anayasasi geregi, her on yilda bir yapilan toplum sayimi ile, Kurultay secim bolgelerinin sinirlari yeniden cizilir. 220 yil'a yakin sure once yazilan ABD Anayasa'si, bu tur toplum artisini ongormustur.

Secim ile gorev basina getirilmis olan Cogulcu Yonetime Katilim Birimi, secmenlerden destek gordugu bolgelerden ek Kenges Uyesi cikarabilmek icin, secim bolgelerinin kiyisini-kosesini kirpik-kirpik cizmeye calisir. ABD cogulcu yasaminin gecmisinde bu islem'e "Jerry-mandering" adi verilir. (Jerry, bu isi ilk olarak yapan bir lltutmus'un ad'i idi). Dogal olarak, secim ile yonetimi ele almaya calisan karsit Cogulcu Yonetime Katilim Birimi, bu duruma karsi cikar. Bu, toplum'un gozu onunde oynanan bir oyundur. Genellikle, isbasinda olan CYKB, bu oyunu kagit uzerinde kazanirsa da, cogunlukla, oylarin sayilmasi bittiginde oyunu kaybettigini gorur. Bu oyunun en yeni bolumu ABD icinde son iki yil icinde oynanmis, ve kagit uzerinde kazanan CYKB, temelden gercek secimi kaybetmistir.

Kolaylıkla gorulebilecegi gibi, secim bolgeleri toprak ve toplum yogunlugu uzerine oturtulmus bulunuyor. Bu toprak uzerindeki istekler, gorusler, gereklerin tum'u Kenges Uyesi Toplum Sozcusune iletilir, cozum bulmasi istenir.

Yeni ileri surulen, Kurultay'a Uye secilecek olan Oranli Toplum Sozcusu duzeninde, bu toprak varligi denklemden cikarilmakta. Gene 450 Toplum Sozcusu olacak. Ama, toplumun secmenlerinin sayisi 450 ye bolunecek. Ortaya cikan sayi, bir Toplum Sozcusunun kac secmeni olabilecegini belirleyecek. Baska bir deyis ile, Toplum Sozcularinin, toprak uzerinde cizilmis sinirlar icindeki secmenlerinin istekleri yerine, secmenlerin o gun ele alinmis gundem'i uzerindeki sorunlarla ilgilenmeleri gerekecek. Cunku, her Toplum Sozcusu esit sayida secmen'ce secilecek. Bu secmenlerin nerede oturduklari, toprak uzerindeki konumlari Toplum Sozcusunu secmekte bir engel olusturmayacak.

Bu tasari, gunumuzde yayinlanmis bir kitap iceriginden ileri gitmiyor; genel toplumca bilinmiyor. Daha toplum icinde tartisilmis degil. Ancak, yukarida verilen ozet'e bakar bakmaz, bir dizi soru, kisinin dusuncelerini kalabaliklastiriyor. Ornegin: Timur Bey 1405 yilinda yeni bir savas'a gider iken, Turkistan'in Dogusunda, Otrar'da, ogullari ve torunlarini goremeden ilerlemis yas'ta Tanri katina varmis idi. Timur Bey, bagladigi Tug'unu, toprak uzerindeki sinirlar ile belirlemis idi. Semerkant, cok sevdiği Baskent'i idi. Ogullari ve torunlari ise, Timur Bey'in geriye biraktigi bu dunyaligi aralarinda us'lu duzende paylasamadilar. Toprak uzerinde anlasmalara varamadilar. Birbirleri ile vurusmaya girdiler, her biri kendine yandas cekmeye, kardes ve amcalarından on'e cikmaya calisti. Sonucunda, Timur Bey'in kurdugu birlik, bu ayrismaya dayanamadi, bir kusak icinde eriyip gitti.

Z.V. Togan'in arastirmalarına gore, Turkistan'da adi gecen tug baglamis toplumların, basamak-basamak yukselen alt birlikleri ve her basamagin bir ad'l bulunuyordu. Kucukten buyuge dogru:

ara < tire < soy < aris < oymak < uruk

Bu basamaklara gore, uruklarin bir araya gelmesi ile buyuk tug baglaniyor, butun evren bu birligi tanimaya basliyordu. Bu birlik adini ya kurucusundan aliyor ya da birligi olusturanlarin icinde cogunlukta olan boylarin anisina adlandiriliyordu. Adi gecen birlik, gerektiginde bozkirin bir ucundan digerine de goc edebiliyor, yeni topraklara yerlesebiliyordu. Baslarina atadiklari Hakan ise, genellikle yetenekleri ve birlik icin gosterdigi yararlilikler dolayisi ile bu orun kertesine yukseletilmis bir kisi idi. Uruklerin biraraya gelmesi sirasinda da, uruklarin aksakallari ve bascilari toplumlarinin sozculugunu yaparak, varilmek istenen sonucu tartisiyor, toplumlara aktariyorlardi. Bu ayrintilari da B. Ogel'in arastirmalarindan ogreniyoruz.

Dolayisi ile, (nedeni ne olursa olsun) yeni bir birlik kurulmaya yuz tuttugunda, Turkistandaki toplumlar once gundemlerindeki veriler gereginde toplum sozculerine yetki veriyor, alinan birlik and'i ile yola koyuluyorlardi. Bu da, anladigimiz kadari ile, baslangictan bu yana surup giden bir uygulamadir. Ve, anilmasi da gerekir ki, genellikle bu tug baglamalar, bagimsizlik vuruslari sonucu yer almakta idiler.

Gunumuzde, ABD icinde uc katli yonetim duzeni bulunuyor. En yuksekte olani, Kenges duzeyindeki, ABD yi olusturan yonetim ayrintilari. Bu Yonetimin ozeti yukarida. Bir alt basamagi, il (eyalet) yonetimi. Buyuk boyutlari ile, bu il yonetimi, Kenges yonetimini yansitir. Arada iki ayricalik vardir:

1. Toplum Sozculeri ve Aksakalların sayilari, Illere gore, toplumun kalinligina gore degisir

2. Cikardiklari yasalar, yerel konularda Kenges basamagindan daha 'duyarlidir.'

Sonuclar, hava durumu ve il'in ABD icindeki konumu ile de etkilenebilir.

En alt basamakta da, Ilce ve Kent yonetimi gelir. Ilce ve kentler, il yonetimince denetlenirler, Il yasalari cercevesinde islevlerini surdururler. Ilcelerin yuzolcumu buyuktur. Bir ilce icinde birkac

kent bulunabilir. Her kent'in, ornegin, hastahane ve universite yaptiracak kadar gelirli olmayabilir. Dolayisi ile, Ilce Yonetimi, vergi toplayarak, sinirlari icindeki yol, kopru vb gibi altyapiya ek olarak, saglik ve egitim gorevli kuruluslar da yaptirir ve destekler. Kent yonetimi ise genellikle belediye baskani ile sehir meclisi uyelerince gerceklestirilir.

ABD butun Elli Il'in bir arada olusturdugu bir Kenges Yonetimidir. Bu Elli Il'in her biri 'bagimsiz' tug baglamis toplumdur. Cogunlugu, Avrupadaki tug baglamis toplumlardan buyuktur. Ama, 'gonullu' olarak bir araya gelmis, birtakim yetkilerini kenges yonetimine, geri almamacasina, aktarmislardir: Ozetle, Savunma, Disisleri, Alisveris, Uzay Arastirma, Saglik Isleri, Is Guvenligi gibi yasamin en onemli noktalarini iceren butun yonetim isleri, Kenges duzeyinde islem gorur. Vergiler de Illerden toplanir, Kenges Vergi Kurumuna gonderilir. Bu kurumlar, adi gecen elli il'in herbirinde ya da bir bolumunde bulunabilir.

Her il'in oz yasalarini savunmak icin savci ve mahkemeleri vardir. Ama, hicbir il, Kenges yasalarina aykiri yasa yapamaz. Ilce ve Kentlerin, Il yasalarina karsi yasa ya da uygulama yapamayacagi gibi. Ek olarak, Kenges Yonetimi de, Anayasa'ya aykiri islevlere giremez, yasa cikaramaz.

Bu durumda, sozu edilen 'her bir Il'in bagimsiz tug baglamis bir toplum olmasi' durumu, ancak torenlerde bir gosteri niteliginden ileri gidememektedir. Cunku, Illerden toplanan vergiler, Kenges Yonetimince illere dagitilmakta, Kenges yasalari il yasalarini denetlemekte, Kenges boyunca duzenlemelerin her biri Kenges yonetimince yasal ve uygulama durumuna getirilmektedir.

Bu durumda, Toplum sozculerinin belirli sinirli toprakta oturan secmenlerce secilmesi yerine, gundem ile ilgili secmenlerce secilmeleri, alti yuz yil once Turkistandaki Timur Bey tugunun dagilmasi gibi bir durum yaratabilir mi?

Amerika Birlesik Devletleri de, Turkistanda yazili Kutluk

Bilgisinin baslangicindan bu yana tug baglayan toplumlarin basindan gectigi gibi, ugraslar ve viruslar sonucu kurulmustur. Bu ugraslarin ozetini, gene ABDli yurtseverlerin sozlerinden dinleyelim:

“Bagimsizlik agaci, ara-sira yurtseverlerin ve yagilarinin kanlari ile sulanmalı ve yenilenmelidir.”

["The tree of liberty must be refreshed from time to time with the blood of patriots and tyrants." – Thomas Jefferson (1743-1826) ABD nin ucuncu Baskani (1801-1809)]

“Zorbaligin, cehennem gibi, kolayca ustesinden gelinmez. Ancak, bizi avundurmasi gerekli olan, ugras ne denli guc olursa, ustesinden gelmenin de o denli gorkemli olacagini bilmektir. Ucuz’a elde ettigimiz’in degerinin de az oldugunu biliriz; yuksek gider, verilen degerin tek olcusudur. Gokler, varlik uzerine konulacak degeri bilir. Eger BAGIMSIZLIK ulu varlik olarak belirlenmez ise, cok sasirtici olur.”

["Tyranny, like hell, is not easily conquered; yet we have this consolation with us, that the harder the conflict, the more glorious the triumph. What we obtain too cheap, we esteem too lightly: it is dearness only that gives every thing its value. Heaven knows how to put a proper price upon its goods; and it would be strange indeed if so celestial an article as FREEDOM should not be highly rated. " ***The Crisis (No. 1)*** 1776]

Evrin Düşüncesinin Devrimi

Hasan Bülent Paksoy

Soylu düşünceler, genellikle büyük güçlükleri yaşayanlarca ileri atılır. Bu soylu düşünceler dünyayı aydınlatıp, toplumları yüceltebilir. Ancak, bütün ileri sürülmüş düşünceler, Toplumsal kusakların basından geçen düzen’de yaşam sürdürürler: “Para’yı dede kazanır; oğul saklar, torun savurur.” Bu örneğe göre, düşünceler: Bir kusakta yaratılırlar; İkinci kusakta korunurlar; Üçüncü kusakta dışlanırlar. Ama, düşünceler olumsuzdur, kullanmakla bitmezler. Bu uçlu asamadan geçebilen ve gene de yaşayan düşünceler, etkilerini yükselterek sürdürürler. Dördüncü kusakta, ardından gelenlerin düşüncesine girerler; Bir kesim’e güç verir, diğer bir kesim’e karabasan gösterirler.

1530-1540 li yıllarda İngiliz kralı VIII. Henry (1491-1547) Roma (Vatikan) Katolikliğini İngiliz devlet inancı olmaktan çıkardı ve İngilteredeki Roma Katolik kilisesini kaldırdı, bu inancsal kurumun bütün kollarının, dal ve budaklarının varlığına toptan el koydu. Nedeni, bir dış güç'ün, İngiliz toplumuna uzaktan, İngiliz toplumunun çıkarlarına ters yönde etki yapması idi. Yerine İngiliz (Anglikan) ulusal kilisesini kurdu. (Bu kilise Katolikliğe de kol akmıştır, ama, yalnız İngiliz Katolikliğine). Kral II. James (1633-1701) ile Vatikan Katolikliği İngiltere'ye geri geldi; II. James, bütün üst düzey yöneticilerini Katolikler arasından atadı. Toplum ve basındaki yönetici kesim bu geri gelmeye ilgisiz kalmadı. Toplumun katılımı ile gerçekleştirilen 1688 kansız Gorkemli Devrimi (Glorious Revolution), İngilteredeki (II. James ce yerleştirilmiş) bütün yüksek görevlerdeki Katoliklerin görevlerinden alınması ve yerlerine Protestanların atanması sonucunu verdi. En sonunda, VIII. Henry'nin başlattığı bağımsız İngiliz kilisesi atılımı başarıya ulaştı.

1776 Amerikan Devrimi de, değişik olaylar ile denenmiş idi. Onuc Amerikan Yerleşim Alan'ı, 1776 da İngiltere'den bağımsızlıklarını kazanmış idiler; 1787 yılında da, Anayasa üzerinde anlaşip, ortaklaşa Amerika Birleşik Devletlerinin temelini attılar. Bu arada, İngiltere ile Fransa arasındaki, dünya çevresindeki savaş kızıştığında, İngiliz donanması Amerikan alis-veris gemilerini durdurup Amerikan denizcilerini İngiliz donanmasına Fransızlara karşı karşılamak üzere (istek ve seçimleri dışında) almaya başladı. Bu da, genç ABD nin, Fransa ile olan yüksek kerteadaki yaşam alışverişini büyük ölçüde aksattığından, 1812 yılında ABD'nin İngiltere'ye savaş açmasına neden oldu. İngiltere, Fransa ve ABD ile savaşırken, Fransa da, Napolyon'un başçılığında Ruslarla da savaşa girdi. ABD nin ne savaş bilen komutanları, ne de donanması vardı. İngiliz donanması ABD limanlarını kapattı; İngiliz birlikleri Washington'a girip, Beyaz Sarayı (ve diğer önemli yapıları) yaktılar. Amerikalılar da karada cete, denizde de korsan savaşları vermeye başladılar. Amerikan donanması Büyük Gollerde de İngilizlerle vurusmalara girdi. ABD nin yedinci

Baskani olarak gorev yapacak olan (1829-1837) Andrew Jackson (1767-1845) komutasindaki kara birlikleri, hic beklenmedik duzeyde guclukleri yenerek New Orleans'a vardi ve Ingiliz birliklerini yendi. Ghent antlasmasi ile 1814 yili sonunda savas sona erdi. Boylelikle, 1776 Amerikan devrimi sinanmis ve ergenligini kazanmis oldu.

1789 cogulcu Fransiz Devriminin, 'cocuklarini yemeye baslami' ilk olarak Napolyon'un (1769-1821) basciliginde gene imparatorluga donusmesi (1804), sonra kralligin Bourbon'larca yeniden kurulmasi (1814) ile surer. Cogulculuk ile elde ettigi kazanclarinin buyuk bir bolumunu (ozellikle inanclar acisindan) krallik doneminde geri vermesi ve sonra gene cumhuriyet'e geri donmesi de Fransiz cumhuriyet ugrasinin basindan gecenleri ozetler. Ustelik, bu cekisme, Fransanin ikinci ve ucuncu cumhuriyetleri arasina 1852 den 1870 yilina kadar suren II. Napolyon imparatorlugun girmesi ile daha da uzun bir surece yayilmis bulunuyor. Osmanli Tanzimat'inin 1839-1876 arasinda yer aldigi animsanirsa, Tanzimatcilarin cumhuriyetciligi mi, yoksa kralligi mi bu 1789 Fransiz Devrimi cercevesinde ele aldigini dusunmek gerekir. [Bkz: H.B. Paksoy, "Koprulu/Veles (Yugoslavia) Ottoman Garrison's Response to the 1909 Recidivist Uprising in Istanbul" ***Essays on Central Asia*** (Lawrence: Carrie, 1999)] http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-6/

1917 Rus Devriminin baslangic ilkeleri ile, vardigi 'son' arasindaki ayricaliklar (uygulama aciklari) ilgi cekici bir gorunum gosterir. Lenin (1870-1924), 1917 de Alman Askeri Istihbaratinin yardimi ile Moskova'ya donup (Alman Ordusunun dusundugu ve istedigini gibi), Rus Imparatorluguna son verip, Birinci Dunya savasindan cikardi. Ilk yaptigi islerden biri de, olasi bir karsi devrimi onlemek icin, bir "Bilgi Toplama Orgutu" kurmak oldu. Marx'in (1818-1883) kuramlarini 'Bolseviklik' olarak uygulamaya basladi. Ardindan gelen Stalin (1879-1953), in uygulamalari ile Marx'in dusunceleri ile 'uygulamalar' arasindaki aciklik daha da buyudu. Stalin'in ardindan isbasina gelen Sovyet Komunist Partisi Genel Sekreterleri Khruscev-Brezhnev-Andropov-Chernenko Sovyetler Birliginin dagilmasini

degisik yontemlerle onlemeye calistilar. Gorbachov, bilineni yerine getirdi ve “Sovyetlige” son verildigini acikladi. 1991 de son verildigi soylenen Marx-Lenin Sovyet Komunizmi, 1991-1993 yillari arasinda geri gelmeye calisti ise de, Yeltsin (1931-2007) bu baskaldirmayi Rus ordusu (ve ABD’nin verdigi dolar destegi ile) ile bastirdi.

Ozetlenecek olursa, her bir devrim’in “karsi devrim girisimi” oldugu gozlenebilir. Bu, dusuncelerin ugrasi olarak gorulmelidir, dogaldir. Karsi devrime basari ile koyabilen Dusunce, olumsuzluge aday olur. Ancak, bu “Karsi Devrim” her kisice ve yer aldigi surec icinde gorulemez, anlasilamaz. Dusunce Isverenlerinin, Toplum toplu yararlarini icin, bu konuda da duyarli olarak seslerini duyurmaları gereklidir. [Bkz H.B. Paksoy, “Toplum Olarak Varılmak İstenen Sonuc Nedir?” **Dusuncelerin Kokenleri** (Floransa: Carrie, 2006)]
http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-10/paksoy_dusuncelerin-kokenleri.pdf

Yukaridaki orneklerin tum’u ozgurluk ve egemenlik dusunceleri uzerine kurulmustur. Baslangiclari, Toplumlari surukleyen bir Dusunce’dir. Hicbir Toplumsal degisim, atilim ya da yenilenme, oz dusuncesi yerlesmeden once basariya ulasamaz. Bu asamalarda, en iyi isteklerle yola cikmis olan Dusunce Isverenlerinin, dusunce ve goruslerinin carpitildigi, uygulama yon ve yontemlerinin degistirildigi de hic gorulmemis bir olay degildir. Kaldi ki, diger yerlesim alanlarinda da oldugu gibi, Avrupanin dusunceseli gelismesinin ardinda bir uclu bogusma vardir: Tanri (Hristiyanlik ve kurdugu kiliseler); Kral (vergi toplamak ve topluma sorulmadan yapilan yasaları uygulamak); Toplum (vergi vermek ve askerlik yapmak). Bu sacayagi tur’u uc koseli iliskiler var gucleri ile birbirlerine ustunluk saglamaya calisirlar. Bu bogusmanın sonucunda, guc de olsa, aydinliga yaklasilir. Bu uclu sacayagini birlesiren ya da ayiran; savastiran ya da baristiran da bir baska uc’lu sacagidir. Bkz: H.B. Paksoy, “Bilmek, Anlamak, Yapmak”
<http://www.usakgundem.com/uayazar.php?id=615>

Unutulmaması da gereklidir ki, devrimlerin evrimi yalnız distan

degil, icten de yer alarak dunyayi kokunden degistirebilir. Gozle gorulur ve denetlenmis veriler, bu bilgilerden kisisel cikar kazanmak isteyeceklerin gizli ve 'icerden' carpitmasina ugrayabilir. Bu 'icden' yer alan devrim evrimini gozlemek ve anlamak , cok daha guctur. Karsi koyabilmek ise, bir karsi-devrim'i bastirmaktan cok daha yuksek giderlerin kullanilmasini gerektirir. Bu devrim evrimlerinden biri de, 'bilgi anlayisinin' yolundan cikabilme yetenegidir. Ornegin, Doga'nin insanlara verdigi icguduleri biri, yasam'i surdurebilmek icin, Toplum olarak birarada bulunmak, birlikte is yapmaktir. Ama, bu toplum tek bir ana-babadan mi turemis olmalidir? Diger bir ana-babadan turemis olan toplumlarin yasamlarina son mu verilmelidir? Bu konunun da zincirleme ozeti yapilabilir.

Alman bilim adamlari, dunya uzerinde var olan butun bilgileri bir duzenlemeye ve dizin altına almak cabasi ile kollari sivadilar. Bu atilimlardan birini gerceklestiren Johann Friedrich Blumenbach (1752-1840) en ileri gelen Alman universitelerini bitirmis bir Alman tip doktoru idi. Insan yapisi konusunda ogretim uyeligine atandi. 1775 yilinda yayinlanan ***De generis humani varietate nativa (Insanlarin Turleri)*** baslikli kitabinda, dunya insanligini renklere bolus duzenini kurdu ve adlandirdi: Sari irk (Mogol, Orta ve Dogu Asyalilar), Kirmizi irk (Amerikan yerlileri), Kahverengi irk (Malayalilar), Siyahi irk (Habesler) ve Beyazlar (Caucasian---Kafkaslilar). Dogal olarak, butun Avrupa bu Kafkaslilar bolumune giriyordu. Butun kafatasi olcumleri ile, o gun'e dek bu bes toplumlarin gecmisleri uzerine bildiklerinin ve bilinenlerin toplami bir araya getirilmisti. Bu derlemelere gore, dogal olarak, Kafkasli Beyaz irk, en ileri kertede gelismis olan insanlari iceriyordu. Burada: Bu gorusleri Yirminci yuzyilda bir Turk destani "imiscesine" Toplum'a sunmak isteyen yazarlar oldugunu da vurgulamak gerekir.

Evrime dusuncesine un katan Carles Darwin (1809-1882), bilindigi gibi, dunya cevresinde yasayan, ancak bilim'e kaydi gecmemis canli orneklerini aramaya cikmis olan bir gemiye (kisisel giderlerini karsilayacak oz parasi ile) katilmis idi. Bu gezi sonrasi 1859 da yazdigi ***Origin of Species (Yasayan Canlilarin Turlerinin Kokenleri)*** kitabinin cok tartismaya yol

actigi da iyi bilinir. Darwin'in yazilarinin icerigi, Incil ile catistigindan, ya da oyle goruldugunden, Ingiliz Anglikan kilisesi Darwin'in goruslerini bastirmaya calisti. 1860 yilinda, Darwin in goruslerine katilan, Darwin'in arkadasi Thomas Huxley (1825-1895) ile Oxford Baspiskopus'u Samuel Wilberforce (1805-1873) arasinda, toplum'a acik tartisma 1860 yilinda yer aldi. Bu acik orturum tartismasinin onemini vurgulamak bakimindan belirtilmesi gerekir ki, Baspiskopos Wilberforce, gununun en seckin kisiliklerinden biri idi. En ust duzey Ingiliz Bilimadamlarini biraraya getiren, onurlandiran, Royal Society uyesi idi. Ustelik, Lord Bishop olarak, Ingiliz Lordlar Kamarasinda Oxford'un sozcusu idi. Bu acik oturum'u kimin 'kazandigi' uzerine degisik dusunceler ileri surulmus ise de, kesin olan bir tek sonuc var idi: katilanlar ve dinleyicilerin tumu cok eglenmislerdi, ve oturum sonrasi, eksiksiz, hep birlikte yiyip icmislerdi. Darwin de 1853 yilinda yasam bilimlerine yaptigi katkilar nedeni ile Royal Society'den Madalya almisi idi.

Herbert Spencer (1820-1903), Darwin'in ile evrim kuramlarinin oartaya konulmasi sirasinda cok cekismisi idi. "Orman Kanunu" (en guclu olanin, yasam yarisini kazanmasi) gorusunu ustlendi. Darwin'in, yasam bilimlerinde one cikmasindan sonra Spenser, Darwin'in gozlemlerini, toplumlarin davranislarina uyguladi. Sonucunda, yasamin sadelikten karmasikliga dogru gelistigini ileri surdu; dogal yasalarin islemesi uzerine dusuncelerini odakladi, guclunun, gucsuzu surekli ezeceginden, guclu olabilmek icin de bencil davranislarin gereginden soz etti. Bu gucu elde edebilmek icin de, toplumsal yonetime gorev ve yetkilerinin azaltilmasinin gerekli oldugunu savundu. Spencer'in kitaplari pekcol dil'e cevrildi. Japonya, Cin, Polonya Toplumlari bu yazilardan ozellikle etkilendiler. ABD Anayasa Mahkemesi Uyelerinden Oliver Wendell Holmes (1841-1935) da yoneticisi kesimin yetkilerinin kisitlanmasina Spencer 'e gonderme yaparak karsi cikti. Bu da "Birakiniz gecsinler; birakiniz yapsinlar" alisveris turunun zorunlu olarak toplumun dusuncelerine yerlestirilmesine yardimci olacak akimlarin baslamasına yardimci oldu.

ABD de bir universite profesoru olan William Graham Sumner

(1840-1910), Spencer'in topluma genel olarak uyguladigi dusunceleri ABD kosullarinda aynrntili-uygulamali olarak aciklamaya basladi. Yazdigina gore: " varlikli kisiler sagliklidir, butun istekleri yerine gelir, saygindirlar, iyi egitilmislerdir, durustdurler." "Tug Baglamis Yonetimler varlikli kisilerin yakasini birakmaz, vergi alir." "Bu vergi alimi ve Tug Baglamis Yonetim'in varliklilari denetimi azaltilmalidir" gibi kuramlar ileri surdu. "Birakiniz gecsinler, birakiniz yapsinlar" dusuncesini yazilarinin temeli yapti. Sumner'in yazdiklari, o siralarda dortnal giden (galloping capitalism) parasalcilarin ilgisini cekti. ABD gecmisinde "calan/hirsiz beyler" (robber barons) olarak bilinen bu donem, cok buyuk altyapilarin gerceklestigi ve gorkemli para kazanimlarinin olusturuldugu bir surec olarak kayitlara gecmistir. Ancak, en ustteki parasalcilarin varliklari ile, bu parasalcilarin kazanc saglamasina yordam veren en alt kesimdeki iscilerin gelirleri arasindaki acik cok buyumus idi. "Hirsiz Beyler" bu acikligi belirli bir kilikta dogal olarak gosterme, yasallastirmak ve Toplumca uysalca 'anlasilmasini' saglamak icin bir 'gorus' ya da 'anlatim' istiyorlardi. Bu da "Buyuk Amerikan Guzeli" (Great American Beauty) nin ortaya cikarilmasina neden oldu.

Adi gecen "Gorkemli Amerikan Guzeli" cicek yarismalarinda odul almisi bir gul tur'u idi. Boyle yarisma kazanabilecek bir gul yetistirebilmek icin, nasil bu gul'e bakilmasinin gerektiigi de ayrica yazilip basilmis ve buyuk sayilarda dagitilmis idi. Kisaca: "Saglikli bir gonca goruldugunde, diger goncalar koparilmali, bitkinin butun gucunun tek bir goncayi desteklemesi saglanmali; gubresiz ve susuz birakilmamali." Bu yazinin en az iki degisik duzeyde okunmasi ve anlasilmasi bekleniyordu 1) adi gecen gul'un yetistirilmesi icin yapilmasi gerekli olanlar; 2) Hirsiz Beylerin yaptirim ve konumlarinin Toplumca 'uysalca anlasilmasi.' Diger bir deyiyle, Gorkemli Amerikan Guzeli, buyuk alis-veris kuruluslari (akaryakitcilar, demir-celickiler, komurculer, demiryolcular vb) idi. Bu gul, Tug Baglamis Yonetim'ce koparilmamali; tam tersine, buyumesi desteklenmeli idi. Cunku, bu gul, Avrupalı alis-veris kuruluslarina karsi (ABD icin) buyuk ugras veriyordu.

Bu arada, bu Gorkemli Amerikan Guzelini kuran ve yaratan Amerikan aileleri de bu Gorkemli Amerikan Guzeli kapsamina girmeye basladi. Cok buyuk basarilar kazanmis, Amerikanin kurulmasina yardimci olmus, Avrupa alis-veris kuruluslari ile yarismakta olan bu Gorkemli Amerikan Guzellerini de, eninde-sonunda, belirli kisiler ve aileleri kurmus idi. Dolayisi ile bu kisiler ve aileler, oz goruslerine gore (adi gecen gul'den ve alis-veris kuruluslarindan once) gercek Gorkemli Amerikan Guzeli idiler. Dunya cevresinde pek cok toplum 'soylu' katinda atalari oldugunu soyleyip yazmayi severler. "Soy'lu kisilerin tohumundan gelmis olmak," cok kisinin dus'u dur, istegidir. Ama:

- a) "soylu kisinin gecmiste var olup olmadigi "
- b) bu dus'te olanin, "var olabilecek soy'lu kisinin uzantisindan dogup-dogmadigi"

ne denli dogrudur, arastirmadan bilinemez. Bu tur arastirma yapmak ta cok guctur. Ozellikle Kisisel Varlik Kaydi (DNA) yontemleri gerceklestirilmeden, bilinmeden once.

Bu tur 'soylu' ayirimciliklar, dusuncelerini kopurttuklerinde, eger parasal destek de gorurler ise, tek yonlu saplantilar olmaya da baslarlar. Bu noktada, Gorkemli Amerika Guzeli ailelerinden birinin sagladigi para destegi ile ozel bir arastirma birimi kuruldu. New York kentine yakin Long Island adasindaki Cold Spring Harbor adli deniz kiyisi koy'une yerlestirilen bu birimin ilk amaci, Darwin'in izinden, ozellikle denizde yasan canlilarin tanimini yapmak, sonra da Almanlarin baslattigi bilim devrimine katkida bulunmak, bu deniz canlilarindan kisilerin ogrenilecekleri ogrenmek idi. 1898 yilinda da bu arastirma biriminin basina Charles Davenport (1866-1944) getirildi. Kisa surede bu arastirma birimi, calismalarini Blumenbach gibi, 'soylar ve irklar' uzerinde yogunlastirdi. Zencilerin dusuncesal yetenekten uzak oldugu ileri surulup "zayif beyinlilerin kisirlastirilmesi gerekli" oldugunu savunuldu; bu tur kisirlastirmalar Turg Baglamis Yonetimin destegi ile onbinlerce insan uzerinde gerceklestirildi. Bu tur yontemlerle, Irkciliga

'bilimsel giysiler' giydirilmeye baslandı. Uzun uzadiya yazilip belgelendigine gore, bu arastirma biriminde gelistirilen gorus ve uygulamalar, Nazi Partisinin ve Hitlerin "soy aritimi" dusuncelerine guclu katkida bulundu. Gunumuzde de Cold Spring Harbor Laboratory, dunyanin en ileri gelen Kisisel Varlik Kaydi arastirma birimlerinden biri olarak islevlerini surdurmektedir. Insanligin Temel Yapisi (Genome) calismalarina katkida bulunmaktadir.

Bu noktada hem ileriye hem de geriye bakmak yararli olabilir.

- I. Dusunceler halka-halka uzun bir zincir olusturur.
- II. Zincirin uzatilmasi icin, yeni halkayi yerine yerlestirmeden once, halkanin icieriginin Dusunce Isverenlerince uzun-uzadiya incelenmesi ve denetimden gecirilmesi gereklidir.
- III. Denetimden gecmemis halka eklenir ise, zincir o halkada kopacaktır. Toplumun ve bireylerinin basina gelecek ve cekilecek acilar, Dusunce Isverenlerin uzerlerine duseni yapmamis olmalarindan kaynaklanacaktır.

Uzaysal Yonetim

Hasan Bülent Paksoy

Gunumuzde, birtakim 'gelecek uzaysal olaylarin' nasil yer alacabilecegi tartisilmakta. Bir kume uzay bilimcisine gore, Gunes odakli gezegenler cevresinde dolasan uzay taslarindan

(kuyruklu yildiz) biri Dunya'ya carpabilir. Ses duvari otesi bir hiz ile yer alabilecek bu istenmeyen bulusma, Hiroshima'ya dusen atom bombasinin gucunden bir milyon kez artik bir gucte olabilecek. Bu carpisma sonucu ortaya cikacak dogasal veriler, insanların bildigi tur dunyanin sonu olacaktir. Cunku, dunyayi koruyucu (ve cigirlere cekilen, insanligi yasatici) hava, bu carpisma nedeni ile tutusup yanabilecektir.

Bu carpisma onlenebilir mi? 'Kuskusuz.' Peki, kim bu carpismanin onune gecebilir? Uzay'a yapma gerc ve uydular gonderebilen ulusal birimler.

Onemli sorulardan biri daha bu noktada onumuze cikar: Neden bu tur yetenekleri bunyesinde barindiran ulkeler dunya'yi ve insanligi kurtarmak icin ozverilerini ve gelirini kullansin? Bir yanit: "cunku, kurtaracaklari arasinda oz varliklari da var." Ama, bu ulkelerin vergi verenleri (yalnizca alis-veris kuruluslarinca yapilamayacak kadar buyuk bir is oldugundan) ozverilerini butun dunya ile paylasmak isteyecekler mi? Yoksa, bu ozverileri karsiligi, insanliktan birseyler istemeleri olasilik icinde mi?

Uzay'l gozetleyen cok sayida uzaybilimci kumeleri oldugu biliniyor. Bu kumelerin niteliklerine ve bilim birikimlerine gore, 2012 ile 2030 yillari arasinda, dunya ile bu tur bir kuyruklu yildiz (uzay tasi) arasinda bir carpisma kacinilmaz. Ama, butun dunya uzerindeki yasam'a son verebilecek bu tur bir gorkemli karabasan kacinilmaz degil. Cunku, insanlik, uzay'a bir ya da birkac yapma gerc gondererek bu olasi carpismayi onleyebilecek veri ve yetenekleri bugunden isbasina getirebilecek yetenekte.

Peki, neden yapilmiyor? Yukarida da ozetlendi gibi, giderlerini kimlerin karsilayacagi; yapabilecek uluslarin, dunyayi kurtarma karsiliginda, dunya uzerinde yasayanlardan neler isteyecekleri.

Dunya'yi kurtarmak islemi, kullanilmasi gerekli kaynaklar ve yetenekler, bir tek toplumun (oz ic yonetim dengesini

bozmadan) tek basına kaldırılabileceğinden yüksek olabilir mi? Olabilir de, olmayabilir de. Ama isin içinde, daha önceden düşünülmüş bir dizi istek ve düşünce var ise, bu istek ve düşünceler, gün işiğine çıkmak için sırada bekliyor ise, verilecek yanıtlar değişik olabilir. Örneğin, dünyayı 'kurtarabilecek' toplumların yöneticileri arasında, isin içine (değişik nedenler ile) Birleşmiş Milletlerin karışmasını isteyenler var ise, 'çözüm' atılımının basına Birleşmiş Milletler neden getirilmesin? Ne de olsa, dünya'yı bekleyen kötü sonucu ortadan kaldırabilmek için bütün dünya bir araya gelip, ortak çözüm üretmiyor mu? Birleşmiş Milletler, çok uluslu olarak çözüm atılımını gerçekleştirecek yapılanmayı yönetebilir. Böylelikle 'insanlık' geleceğini sağlama almayı, hem de 'işbirliği içinde' gerçekleştirmeyi başarabilir. Doğal olarak, bu çözüm, giderleri gerektireceğinden, bütün dünya küçük bir 'vergi'yi Birleşmiş Milletlerden esirgemeyeceklerdir. Değil mi? Böylelikle, uluslarüstü bir vergi ilk olarak 'yasallaştırılmış' olmayacak mı? Eğer Dünya Alış-Veriş Örgütü bu tür bir küresel vergiyi günümüze (kendi iç yönetimi dışında hiçbir kurum'a bilgi vermeden) yururluğe koymadı ise?

Bu durumda, iki türlü gerçek olduğu ileri sürülebilir:

1. Açık: Örnek---Türkiye, Akdeniz ile Karadeniz arasında konuşlanmıştır. Denizlerin adları değiştirilse bile, bu gerçek değişmez.

2. Üretilmiş: Örnek---Dünya, bugünkü ulusal yönetimlerin toplamı olarak yasatılamaz, ille de belirli bir 'tek odak' yönetimine gerek vardır.

Herseyden önce, ikinci 'gerceğin' bütün toplumlarca olumlu görülebilmesi için, belirli ek 'gerçeklere' de gerek vardır. Bu gerçeklerin toplumlarca olumlu görülebilmesi nasıl sağlanabilir? Çok sert bir dizi 'kurgusal olabilirliklerin' kamu oyuna sunulması ve çözüm beklentilerinin yaratılması ile. Bir göktasının dünyaya çarpma olasılığı bu tür bir üretilmiş bir gerçek olabilir mi? Bu üretilmiş gerceğin ardında bir kat daha gerçek yatabilir mi? Örneğin, "Göktasları ansızın karanlıklar içinden çıkıp hız ile

dunyaya yaklasmaya baslayabilir” gorusu ile konuya girilebilir. “Bu tur ansizin bos yakalanmak yerine, dunya cevresinde donecek yapma uydulara birkac yuksek patlayici yukleyip karsilik verme zamanini kisaltabiliriz” ek konusu ile ortam yaratilabilir.

“Pek iyi, olsun” olur’u alindiktan sonra, bu Goktasi Savar Uydularin uzerine konulan yuksek patlayicilarin, uzaya degil de dunyaya bakacak (ornegin, vergi vermeyen bir ulus’a donuk olarak) bicimde uretilip-uretilmedigini vergi verenler nasil bilecek? Yalnizca bize guvenin-inanin diyenlerin sozu ile mi?

Bu tur, uluslarustu bir verginin, butun toplumlarca istekli olarak ‘uygun gorulmesi’ ve uygulamaya konulmasi ne anlama gelebilir? Bundan sonra bu tur vergilerin, dunya uzerindeki toplumlarin ve uluslarin toplu gelirlerinin belirli bir yuzdesi olarak, bundan boyle duzenlice Birlesmis Milletlere aktarmasi mi? Es duzeyde, butun toplumlarin ulusal yargi ve geleceklerini yonlendirmekte, Birlesmis Milletlerin oncelikle ongordugu yonlerde atilimlara girmelerinin ‘yaptirim’ katina cikarilmasi gelismi mi?

Butun bu yaptirimlar, butun Birlesmis Milletler uyelerine es duzeyde mi uygulanacak? Yoksa, Birlesmis Milletler icinde “yonetici ulkeler kesimi” mi olusacak; bu yonetici ulkeler kesiminin “yonetilen ulkeler” uzerinde bir konum ile, butun bu islemlerden cikarlari neler olabilecek? Baska bir deyis ile, Eger Birlesmis Milletler icinde bir yonetici kesim olusacak ise, bu yonetici kesim’in elde edebilecegi ‘ek gelir’ ya da ‘yonetim onceligi’ ne olabilir?

Eger Birlesmis Milletler icinde Yoneten ve yonetilen ulkeler ayricaliklari olusabilecek ise, bu ayricaliklar ne gibi veriler uzerine kurulabilecek? Bir ulus ulkenin yillik toplu gelirinin toplumu olusturan bireylere bolunmesi sonucu, kisisel gelirin diger ulkelere olan oranda yuksek olmasi mi? Yoksa, uzay bilim ve uygulamalarinda yetenekleri, birikimi sinanmis kurumlari olmasi ile mi?

Eger yalnız gelir ele alınacak olursa, uzay bilimleri gelişmemiş ama kişi başına geliri yüksek ülkeler yöneticiler arasına girebilecek.

Bu durumda iki ek soru'ya daha gerek görülebilir:

1. "Dünya Kurtarıldıktan" sonra, bu 'olası (günümüz için 'kurgusal') vergiler kaldırılacak mı? Yoksa, ilerideki başka bir "sakinleşmiş duruma" da el koymak için vergi gelirleri özel bir bankada mı toplanacak?
2. Eger bu tür uluslararası vergiler konulmaya (ve artırılmaya) başlar ise, adı geçen vergi gelirleri bir uluslararası ordu için kullanılmaya başlanabilir mi? Böyle bir ordu, günümüz mavi bülge Birleşmiş Milletler görevlileri gibi catisan ulus ya da toplumlar arasında barış görevi yapmayı mı sürdürecekler?

İstikbal göklerde dir.

Bilmek, Anlamak, Yapmak

Hasan Bülent Paksoy

Bu baslik altinda toplanabilecek pekçok atasozu bulabiliriz. Bunlarin arasinda, Kazim Karabekir'in Turk Kurtulus Savasini anlatan bir kitabinin girisine koydugunu da unutmamak iyi olur:

“Dogru gormek ve dogru yapabilmek icin daha once yapilanlari dogru bilmek sarttir.”[i]

“Neden gerektir?” sorusunu sorabiliriz. Bir yilan elimizi isirdi ise, zehirli olup-olmadigini bilmek istermiyiz? Bizi yatistirmek isteyen ‘iyi niyetli’ biri kalkip “yilan zehirli degil” dediginde, hemen inanip, yatak altta yorgan ustte dinlenmeye mi yatacagiz? Yilan gercekten zehirli ise, bunu bilmeden “dogru’yu nasil yapabilecegiz?” Yilani hemen oldurecekmiyiz, yoksa zehirini akitip, panzehir yapip kullanacakmiyiz?

Bir Fransiz deyimi: “Gencler Bilse, Yaslilar Yapabilse!” Peki, genclerin bilmedigi nedir? Bilmemelerinin nedeni bulunabilir mi?

Bir Amerikan deyimi de “Bilen, Yapar; Yapamayan, Ogretir” der. Bu deyimden ne anlayabiliriz? Deyimin ilk bolumu “Bilen, Yapar” Dogru mudur? Her bilen, yapar mi? Yapabilir mi?

Ikinci bolumu ise, daha caprasiktir. Yapamayan, nasil olur da Ogretebilir?

Aranir ise, ornekler burada is’e yarayabilir: Niccolò Machiavelli (1469 - 1527) “bildigini” ileri surup, Floransa’da birtakim isleri el’e almak istedi. Ancak, “bildikleri,” Floransa sehir devletinin yoneticisi olan Medici ailesinin dusuncelerine ters dustugunden, “yapamadi.” Bunun uzerine Machiavelli, bildiklerini “ogretmek” icin dusunce ve bilgisini kagida doktu. O gun - bu gun’dur, Machiavelli, ogretmen olarak, Kutadgu Bilig (1069?) yazari Balasagunlu Yusuf ile yarismaktadır.

Balasagunlu uzerine bilgimiz azdir; Anladigimize gore, Bilip, Anlayip, Yapabilen az bulunur kisilerden biridir.

Ibn Khaldun (1332 – 1406) da, Kuzey Afrika uzerindeki birkac toplumu (“istegi disinda”) gezerek, Bilmek-Anlamak-Yapmak ucgeni icinde Tarih biliminin bilinen ilk onemli yontem el kitabini (Mukaddime) yazdi. Tarihten ders cikarmanin temel taslarindan birini yerine koydu.

Bilip-Anlayip-Yapmis olanlardan ogrenmenin bir ayricaligi olabilir; eger bilip yapmis olanlar, ogretmek isterler ise. Ogretmek, her kisinin yapabilecegi is degildir. Once, kisinin kisiliginin ogretmeye yatkın olması gereklidir.

Babur (1483 - 1530), Bilip-Anlayip-Yapabilen bir Turk Itutmus’u idi.[ii] Anilarini yazarak, ogretmek de istedi. Turkce’nin Cagatay agzindan en onemli ornegini de (Baburname) boylece ortaya koydu. Bagladigi Tug, Hindistan icinde birkac kusak yasadi.

Babur’un buyuk dedesi Timur (O. 1405) de Asyanin en buyuk bolumunde Tug Bagladi. Bilip-Anlayip-Yaptigi su goturmez. Ancak, ogretmeye pek dusunce ayirrip-ayirmadigini bilemiyoruz. Kisisel olarak yazdigi, bize gelen yazisi-kitabi yoktur.

Timur’un torunlarindan olan Sultan Huseyin Baykara (1469-1506) da gunumuz Afganistanindaki Herat sehiri ve cevresinde Itutmus idi.[iii] En buyuk Turk yazarlarindan olan Ali Shir Navai (1441 - 1501) ile bir surecte yasadiklarindan, Baykaranin yeteneklerini hem Navai’den hem de Babur’un Hatiralarindan biliyoruz.

Butun bu Bilin-Anlayan-Yapan Turk Itutmuslar, herseyin tek dogrusunu mu yapti? Cogunun yasamlarinin tumunu bilmiyoruz; icinde yogrulduklari kosullari ancak cevresinde olup-bitenlerden cikarabiliriz. 13cu yuzyilda, Asya, bir ucundan digerine, Cengiz ve basinda oldugu Mogollarin etkisi ile tam anlami ile karmakarisik olmus idi. Dengeler bozuldugunda, diger, yeni dengelerin kurulmasi icin arayislarin baslamasi kacinilmaz. Timur’un 14cu yuzyilda yeniden Itutmusluk arayisi, kusaklar sonrasi torunlari Babur ve Baykara’nin da yaptiklarindan ayricalikli degildi. Dengeler kurulmadikca,

komsuluk iliskileri de oturmaz, kazan gibi kaynar.

Yukarida deginilen olaylar gunumuzdekilerden degisik midir? Onucuncu, Ondort ve Onbesinci yuzyillarda yasananlar, Ondokuzuncu, Yirminci yuzyillarda da yeniden oynanmadi mi? Ileride de gene oynanmayacak mi?

Yonetimin temel yontemlerinin sayilari sinirlidir. Yonetim yontemleri yeniden, sifirdan yaratilamazlar. Yaratilabilecek, kurulabilecek yonetim yontemlerinin tum'u yaratilmis, kurulmus ve denenmistir. Eski tur yonetimlerin, yeni adlar ile ortaya atilmalari, bir halk ile iliskiler uygulamasindan baska birsey olamaz. Degisen, toplumlarin birbirlerini dunya yuzunden kaldirabilme yeteneginin her gun artmasidir.

Durum boyle olunca, Bilmek-Anlamak-Yapmak yetenekleri daha da buyuk anlam ve onem kazanir. Ne de olsa, onumuzde oldukca yuklu bir birikim bulunmakta. Eger kullanmak isteyen olur ise. Kullanilmayan birikimler, bilinmediklerinden mi, yoksa bu birikimlerin bilinmesinin bir ise yaramayacagi dusuncelere yerlestigi icin mi kullanilmiyor sorusuna bir yanit aramak gerekebilir. Toplum Olarak Varilmek Istenen Sonuc Nedir?

Toplumlar icinde, degisik dusunceler ve cozumleri destekleyen alt kumelesmeler olmasi dogaldir. Herseyden once, butun Toplum temel kural'i bilmelidir: Toplum olarak yasayabilmek icin, sorunlara cozum bulmak, bu cozumlerin butun Toplum uyelerinin yararina olmasi.

Bu cerceve icinde, butun Bilip-Anlayip-Yapabilenlerin ugraslarinin Kutadgu Bilig anlamiyla kutlu olmasi dilegi ile.

[i] General Kazim Karabekir, Cihan Harbine Neden Girdik, Nasil Girdik, Nasil Idare Ettik (Istanbul, 1937)

[ii] En yeni yayinlardan biri: Gavin Hambly, Babur's Women: Elite Women in Late Medieval Central Asia and North India

(London: Palgrave MacMillan, 2005)

[iii] http://aton.ttu.edu/Risale-i_Sultan_Huseyin_Baykara.asp

http://vlib.iue.it/carrie/cec/Risale-i_Sultan_Huseyin_Baykara.shtml

Dusuncesel ve Bedensel Tutsakliklar

Hasan Bülent Paksoy

Bedensel Tutsakligin tanimi guc olmasa gerek. Ancak, Dusuncesel Tutsaklik ile olan iliskilerini anlamak ve anlatabilmek, o denli gelir-gecer turden degildir.

Tutsak almak, edinmek, aliskanlik ve otesinde bagimlilik yaratir. Ustelik, uyusturucu bagimliliginden da cok derin yikim yapar. Uyusturucu bilesim, kullanıcı kisileri tek olarak denetimi altina alir. Dusuncesal tutsaklik, dagitim yontemleri nedeni ile, cogunlukla kitlesel ve toptan toplumsaldir.

Yasam kayitlarına göre, Bedensel tutsaklar, en önce üretimde çalıştırılır idi. Böylelikle, kendi yiyeceği ekmeği tutsaklara ekip bictiren ve yaptıran tutsak alıcının eğlenceye ayıracağı günler ve yıllar büyük orantıda artmış oluyordu. Ancak, tutsaklar yaşlanıp iş'e yaramaz duruma geldiklerinde, yeni tutsak bulmak gerekiyordu. Tutsak almanın birinci basamağı, tutsak olması ongorülen toplum'a savaş açmak idi. 🗡️ Savaş'tan yenik çıkan toplum'un tanrılarca tutsak edilmesi ongorüldüğü ileri sürülüyordu. Bu tutsaklar, tükettiklerinin üzerinde, tükettiklerinden çok üretim yapmak için çalıştırılıyordu. Üretim'in bu yonden tüketimin üzerinde tutulması, tutsak almış olanları çalışmadan besliyordu. Tutsak alanlar, tutsak alma bağımliliklerini sürdürüyorlardı. Tutsak alanlar, iş yapmadan geçirdikleri yıllar boyunca, kendilerini eğlendirecek ya da yaratıciliklerini gösterecek gün gecirme oyunlarına dalyıyorlardı. Kısa sürede, gündelik iş yapmaktan uzaklaşan tutsak alıcılar arasında, düşüncesel oyunlara girip bu tür eğlenceleri geliştirenler cogalmaya başladı. Bu eğlence uğraşları, bilgi'nin her dalında kendini göstermeye başladı. Gündelik geçimini sağlamak için çalışmayanlar, güçlerini değişik sorulara yanıt bulmak için kullanmaktaydılar. Yirminci yüzyilin başlarında bile, tutsaklık düzeninin insanlığın yararına bir gelişme olduğu ileri süren büyük düşünürlerin varolduğunu da burada kaydedelim.

Yasam'in başlangıcından bu yana, dis tutsaklığa ek olarak, bir de iç tutsaklığın gelişmeğe başladığını görüyoruz. Bir ülke ya da topluluk içinde varlığı olanlar, özellikle toprak ağaları, ekip-bicecek toprağı olmayanları bogaz toklugunda tarlalarında çalıştırmaya başladılar. Bu yonden, toprak ağaları kendilerine soyluluk bictiler; ülkelerinin hakanları da bu soylulukları değişik nitelik ve kerteler ile onayladılar. Çıkarılan özel yasalar da bu bogaz tokluguna çalışanları toprağı 'yasal' olarak bağladı. O

denli ki, seyrek te olsa, tarimsal topraklar bir aga'dan digerine satildiginda, topragi isleyenler de toptan satilmis oluyordu. Ustelik, bu topragi isleyen tutsaklar'in hicbir bagimsizligi yoktu ve topraktan ayrilamiyorlardi. 🗺 Bu tur tarimsal tutsakliga, ulkesine ve konusulan dil'e gore, dunyanin dort bucaginda degisik adlar verildi.

Bu tarimsal tutsaklarin sayisini belirli ve kisitli bir duzeyde tutmak, toprak agalarinin cikarina idi. Eger bu tarimsal tutsaklarin orani azalacak olursa, beklenen urun artisi gerceklesemeyecekti. Tersine, sayilari istenenin cok ustune ulastiginda, iki turlu sakinca ortaya cikiyordu:

- 1) uretim artigini yemeye basladiklarindan, yeterince tarimsal tuketim ustü yedek olusamiyordu;
- 2) yapacaklari belirli bir is olmadigindan, 'sakinca dusuncelere' kapilabiliyorlardi.

Belirli bir duzeyde, Hacli Seferlerinin bu tur gerek ustü toplum bireylerinin 'azaltılması' icin de cikarilabilmiş oldugu dusunulebilir.

Toprak agaligi ve bu agaliga bagli soyluluk ise, oldukca yeni bir yonetim duzeninin gelismesine neden olmuş idi. Topraktan elde ettikleri tarimsal urunlerin, kendi gerekleri disinda kalanlari diger bolgelere ya da toplumlara satmaya basladilar. Bu satilar, altin olarak gelir getiriyordu. Tutsak kullanarak elde edilen bu tur gelirlere alisanlar, toprak agaliklarini oz toplumlarinin topraklari disinda da kurmayi ve surdurmeyi dusunduler. Dusunce ve isteklerini gerceklestirebilmek icin, onbesinci yuzyil sonrasi, deniz otesi alanlara goz attilar; yerlesim alanlari ve yavru yurtlar kurdular. Gittikleri yeni topraklarda da degisik yontemler ile yeni tutsaklar aldilar. 🗺

Bu acilim sonucu, oz yurtlari icinde 'alis-veriscilik' yonetim, yasam ve saplanti duzeni ortaya cikti. Dunyadaki uluslararası iliskileri cok buyuk olcude etkiledi.

Alis-veriscilik, uzun sureli bir duzen kurmak istegi ile gelistirilmiş idi. Bir alis-veriscinin aylık ya da yıllık geliri ----yasami boyunca-

--- duzenli olarak eline gelmekte idi. Onemli olan, bir mal uzerine tekel tutturabilmis olmak, uretici ile tuketici arasinda uzun sureli tek alici-satici kalabilmek idi. Bu tur tekelci dengeyi surdurebilmek icin, alisverisciler her turlu yonetim duzeni ile dunyanin her yerinde anlasmalara giriyorlar, cikarlarina uygun, uzun sureli arkadas ediniyorlardi.

Parasalcilik ise, cogunlukla 'hic' ten baslayarak, dogumda soyluluk aramayarak, kural tanimadan, buyuk tutarlarda para kazanmak idi. Onemli olan, kisa surede buyuk para kazanmak ve bu parayi katlayip daha cok para kazanmak olarak goruluyordu. Parasalcilar, kimseye karsi bir sorumluluk tasimak istemiyorlardi. Herhangi bir yerde surekli kalmalari da zorunlu degildi. Arkadaslarini gomlek cikarir gibi degistirebiliyorlardi.

Bu para kazanma ugrasi icinde, uretici, tekelci ve tuketici denklemlerinin, uluslararası sozlesmelerin bozulmasi soz konusu ise, parasalcilarca hicbir sakincasi yoktu. 🗺️ Ayrica, parasalcilar yeni aygit ve surum mallarinin uretilmesine de onem veriyorlar, eski pazarlara yeni mallar surerek pazarlari yenilemesini de biliyorlardi.

Alisverisciler ile Parasalcilar arasinda cekismelerin yer almasi kacinilmaz idi. Yontemleri arasinda buyuk bir ayrilik yok idi. Ureticinin elinden urununu en dusuk karsilikla almak, karsiliginda en yuksek gider ile mal satmak vardi.

16ci yuzyil baslarinda Alisverisciler deniz yolu ile buyuk atilim yaptilar, Asya-Avrupa'nin alisverisini tum olarak elde ettiler.

Yerli tutsakliklara ve ilgili yonetim ve saplantılara ise, ancak 'inanc' ve din basligi altinda karsi cikilabildi. Ozlerine "Puritan" (ari; arilik) tanimi veren bir kesim Hristiyan, onyedinci yuzyilda baska bir kitaya giderek ozlerine uygun yeni bir yonetim ve yasam duzeni kurmayi uygun gorduler. Cunku, inanclara gore, bir Hristiyan'in diger Hristiyanlari kardes gorerek uzmemesi gerekiyordu.

Bu bir baskaldirma idi; Baska bir deyişle, alisveriscilik duzeni

ile, paracilik arasinda olesiyeye bir yaris baslatilmis oldu. Cunku, alis-veris duzeninde bir alisveriscinin duzen disinda is yapmaması gerekiyordu. 🗑️ Bu bir ust duzey dernek idi. Bu dernege ancak dogustan uye olunabiliyordu. Dernek kurallarına ters dusebilecek bir is yapilmadikca, dernek uyesi kaliniyordu ve dernek olarak ulke, bolge ve toplum yonetiliyordu.

Buna karsilik, para varligi uzerine kurulmus olan paracilik yonetim duzeni ise, cok daha az kurali iceren yeni bir dernek olusturmus idi: dernegin tek kural'i, en cok parasi olanin baskan olmasi idi. Genellikle, toplumun yuzde doksandan ustun parasi olanlar bu dernege kendiliklerinden uye oluyorlardı. Alis-verisciler gibi, paracilarin dernegi de yasal kurumlara kaydettirilmemisti. Ancak, toplum icinde yasayan butun bireyler bu dernegi ve uyelerini cok iyi taniyorlardı.

Bu iki dernek arasindaki en buyuk ayirim, derneklerin saplantilarini da en iyi belirtisi olarak gorulebilir:

Alis-verisciler, kurallara uyan uyelerini korumayi gorevleri saydilar. Bir alis-verisci butun varligini yitirse bile, dogustan bu dernegin uyesi oldugu icin, korunacaktır. Nasilsa, duzen icinde islerini ileride duzeltecektir.

🗑️Parasalcilar ise, yapma kurallara basegmediler. Ne de olsa, parasalcilik alisveriscilige baskaldirma idi. Kim olursa olsun, parasi var oldukca ozel parasalci dernegin uyesi olabiliyordu. Ustelik, toplumun kurallarinin bu parayi elde etmek icin cignenmis olmasi da bir sakinca degildi. Dogal olarak, yasa ile aciktan bir catisma olmadikca bu kural kesinlikle yururlulukte idi.

Bu iki dernegin arasindaki ayrilik ozellikle alis-veriscilerin agirina gidiyordu. Kusaklar boyu dogustan derneklerinin uyesi olarak toplumlarini, ulkelerini ve dunyayi yonetmekte idiler. Bu yeni bitmis paracilar da kim oluyordu da alis-veriscilere karsi geliyordu?

Butun bu alinganlik ve catismalara karsin, ondokuzuncu yuzyilin ikinci yarısına kadar iki dernek arasindaki yarisma surup gitti.

Ondokuzuncu yuzyildan baslayarak yirminci yuzyilin nerede ise sonlarına dek parasalcilik one gecti. Hem de alis-veriscileri buyuk olcude geride birakarak, dunya duzenini para gucu ile derinden degistirerek.

Bu sozu edilen yuzyil icinde, alis-veriscilik yenilmemis idi; yalnızca kendini yenilemeye baslamisti. Alis-veriscilik, tanim olarak bir tekelcilik idi. Her yer ve donemde oldugu gibi, tekelcilik kendi-kendine birakilmis bakimsiz maya gibi kendi-kendini yemeye baslar. Parasalcilik ise, durmadan her goz kirpmada kendini yeniledigi icin, ilerlemeyi basarmis idi. 🗑️ Ancak, yirminci yuzyilin sonlarına dogru parasalcilar da kendilerini paralarının satin alabildigi tad ve goruntuler ugruna ozlerini yenilemekte yavas adimlar atmaya basladilar. Bu da alis-veriscilerin universitelerde ogrettiklerinin etkisi ile gerceklestirilmis idi.

Her iki dernegin ve uyelerinin para'nin ve elde edilmiş varlıkların tutsaklığına girip girmediği ise burada tartisma goturebilir.

Onyed-onsekizinci yuzyillarda basladigi one surulen Uretim Devrimi cercevesinde, bu tarimsal tutsakların bir bolumu, toprak agalarınca yeni uretim yontemlerine itildiler. Ornegin, balciktan el emegi ile yapilan yemek kaplarını, sicak suyun ucusmasi yordami ile calisan gereçler yardimi ile yapilmasi sirasinda, emekçilerin gorevleri ve görev yerleri degisti. Tarladan uretim-islev evine gitmeleri gerekti. Calisir iken daha cok dusunmeleri ve anlayislarini yonlendirmeleri gerekiyordu. Ustelik, kalabalik icinde, sinirli alan kapsaminda yasamaya baslamislardi. Bu da, dusuncelerin ve getirdigi soruların nezle gibi kisiden digerine bulasmaya baslamasına yol acti. Ancak bagimliliklerinden dolayi, tutsaklik konumları degismemisti.

Uretim arttikca, ureticilerin gundelik calismalarını desteklemek icin eskiden beri bilinen yontemlere daha da genis olcude basvurulmasi gerekti. Para sandıkları yoneticileri yeni acilimler buldukları icin sevincli idiler. 🗑️ Yalnız buyuk ureticilere degil, bu buyuk kuruluslarca uretilmiş bir urun'u almak isteyen toplum bireylerine de faiz ile borç para vermek olanagini bulmuslardi.

Bu durumda, olayların ve varlıkların akışları açısından yeni gelişmeler de yer almakta idi. Artık para sandıkları gelirlerini yalnızca ortagi da oldukları büyük kuruluşlardan sağlamıyorlardı.

Bir acidan, artık toplum'un bütün olgun bireyleri para sandıklarının çalışanları durumuna gelmişlerdi. Hem de, uzun süreli olarak. Toplum bireylerinin bu durumu bilip-bilmemeleri, o toplum içindeki eğitim düzeyinin bir göstergesi olmuştur.

Bu ayırımında, tutsaklığın sonsuzluğa kadar ulaşip-ulaşmayacağı sorusunu sormak gerekir. Görüldüğü gibi, tutsaklık bedenselliğin kati görüntülerinden uzaklaşmış bulunuyor.

Ancak Tutsaklığın sonuçları değişmeden. Bununla birlikte, Düşüncesel Tutsaklık nasıl bir tanıtım ile ele alınabilir?

Pek çok inanc düzeni, insan bağımsızlığının hem sınırlı hem de yanlış olduğunu vurgular. Bir görüş'e göre, kişi bağımsız olduğunu bilecek olur ise, inanc düzenine olan bağlantısını önemsiz olarak görmeye başlayacak, inanc düzenine para vermeyecek ya da verdiğini büyük ölçüde azaltacaktır. Bu da inanc düzeni yönetici ve başlıklarının gecimlerinin siglaşmasına yol açabilecektir.

🗨️ Thomas Jefferson'un (ABD nin üçüncü Başkanı ve 1776 ABD baskaldırma ve Bağımsızlık Bildirisinin baskıyazarı) ABD Kongresine verdiği durum dokümanında söylediği gibi: tarım, sınai üretim, ticaret ve kabotaj rahat yaşamımızın dört direğidir. Bunlar özel ellerde bulduğunda daha da başarılı olurlar. Ancak, Jefferson, bu özel ellerin alis-verisci mi, yoksa parasalci mi olduğunu kesin olarak belirtmedi. Bununla birlikte, Avrupanın Alis-verisci düzeninden sakınarak yeni cennet' e gidenlerin Parasalci oldukları biliniyordu. Bu eğilimlerini de inancsal olarak, "Arilik" düzeninin ardına gizlemişler idi.

Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, tarım, sınai üretim, ticaret ve kabotaj bağımsız olarak yapılabilir mi? Bu "bağımsızlık, bedensel mi düşüncesel midir" sorularını ele almak gerekiyor. Önce, Başkan Jefferson'un (1801-1809) bu sözleri neden söylemek gereğini duyduğunu düşünelim: ABD neden ve kim'e karşı baskaldırmış idi? Ne gibi nedenlerle?

Amerikalı yurtsever Patrick Henry (1736-1799) Virginia kengesinde 1775 yılında yaptığı unlu konuşmasında "Ya bağımsızlık, ya da ölüm verin" diyerek Tutsaklık olarak gördüğü olay ve gelişmelere karşı olan tutumunu gösteriyordu. Bu görüş, diğer Amerikalı yurtseverlerin katılımı ile, bir savaş uran'ı olmuş idi. 🗨️

[Uran için, bkz, H.B. Paksoy, *Lectures on Central Asia* (2005)]

Birleşik Krallık düşünürleri T. Macauley (1800-1859) ve J.S. Mill (1806-1873) (ve Babası James Mill 1773-1836) arasında, bağımsızlığın ne olup-olmadığı üzerine bir yazılı tartışma yapılmış idi. Bu tartışmaya göre, kayıtlara geçmiş olaylara bakarak Macauley bağımsızlığın ne olduğunun tanımını yapmak istemisti. Karşılığında, Mill de, tanımı soyutlaştırarak kuralları ortaya koymak için uğraşıyordu. Bu olayların yaşandığı yılların içindeki gelişmeleri de gözden kaçırmamak gerekir.

Dogal olarak, bağımsızlık üzerine bu tür düşünceler ne ilk ne de son olarak yer alıyordu. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Tutsaklıkların önüne geçebilmek, bir dizi veri'yi gerektirir: Es sorumluluk; Yasaların dengeli ve süreli olarak Toplum içinde uygulanmaları; Toplum'un öz varlığını koruyabilecek kurumların varlığı; Toplum koruyucu kurumların niteliklerinin bilinmesi, bu kurumların Toplum'a bağlılığı. Butun bu nitelik ve verileri içinde toplayan bir cilt bulunmaktadır. 1071 yılında Balasagunlu Yusuf'ca yazılmış bitirilmiş olan **Kutadgu Bilig**.

Bir kişi tam anlamıyla bağımsız olabilir mi? Yiyecek, barınma ve giyecek gereksinimlerini karşılamak için, belirli girişimlerde bulunması gereklidir. 🗨️ Bu gereksinimlerin temel olarak karşılanması için, kişinin toprak ile uğraşmasını düşünelim. Toprağı nasıl elde edecek? Toprağı elde etmiş olsa bile, su, tohum ve ilgili tarımsal gereksinimlerin kaynağı ne olacaktır? Hava durumu tarımsal verim'i doğrudan etkileyeceğine göre, sürekli ekin alabilecektir mi? Bir gün için, butun bu sorunların çözülmesini varsayalım. Komsunun birinin, ya da yoldan geçmekte olan birkaç kişinin bu yiyecek, giyeceği sözünü ettikleri 'tüm bağımsız' kişinin elinden almayacağını nereden bilebiliriz?

Varligini koruyabilmek icin, bu kisi yaninda birkac kisi daha mi bulundurmalidir? Bu koruyuculara da as, is gerek oluduguna gore, tarimsal alanini genisletmesi gerekebilecek, gene doga'ya oldugunca, koruyucularina da dayanmak durumunda kalacaktır.

Bu koruyucular kimdir? Ic (oz), dis (yabanci) dayanaklimidirlar?

Bu tirmanis'l gunumuze kadar getirmekte gucluk cekilmeyecegi aciktir. Dolayisi ile, konu en kisa yoldan Toplumsal iliskilere donusmektedir. **Kutadgu Bilig**, yalnız toplumsal iliskileri degil, bu kapsamda yoneten ve yonetilenler arasindaki iliskileri de aciklamaya baslar. Gecmisteki pek cok ve basarili ornegi ozetler. Bu sorularin karsiligini ancak Toplum kendi verebilir; atilacak adimlari Isbirligi ve Imece ile Toplum belirler.

H.B. Paksoy **Turk Tarihi, Toplumlarin Mayasi ve Uygarlik** (Izmir: Mazhar Zorlu Holding, 1997). Yazilis yili: 1991
American Exceptionalism
Manifest Destiny
H.B. Paksoy, "Maya, T.A.S. " Yazilis Yili: 1995

Ulusalcilik mi, Yurtseverlik mi?

Hasan Bülent Paksoy

Ulusalçılık mi, Yurtseverlik mi? Aralarındaki ayrıcalıklar ya da ortak paydalar nelerdir? Birbirlerine esitmidirler? Bu soruların üzerinde durulması gerekmektedir?

Her iki sozcuk uzerine cok soz soylenmistir. Ancak, burada tanim sozlerini yinelemek yerine, yapilan islere ve atilimlara bakmanin daha uygun olacagi ileri surulebilir.

Yil 1774. Thomas Paine (1737 – 1809) adli bir Ingiltere Birlesik Krallik yurttasi, Amerika'ya goc eder. 1776 Amerikan Bagimsizlik Duyurusundan az once Common Sense (Ortak Duygular; “dengeli dusunme”) adli kucuk kitabini yayinlar. Amerikan Baskaldirma Ordulari komutani George Washington (1732 - 1799), bu kitabi butun kitalara, en kucuk birliklere kadar yuksek ses ile, subaylar yolu ile okutturur. Amerikanciligin ve Amerikan Devrimcilerinin onde gelenlerinden olan Benjamin Franklin (1706 – 1790) de hem Thomas Paine’i hem de kitabini var gucu ile desteklemektedir. Bu destek, ve Paine’in kitabi, buyuk sonuclara yol acar; Amerikan Baskaldirisi bu tur ortak calismalar sonucu basari ile sonuclanir, ‘Amerika’ Bagimsizligini kazanir.

Simdi: Bilindigi uzere, 1776 Amerikan Devrimi , “Amerikan yerlesim alanlarini” (1620 den baslayarak) kuran Ingiltere Birlesik Kralligina karsi bir atilimdir. “Amerikan yerlesim alanlari,” Birlesik Krallik kokenlilerce kurulmustur. Bu kurulusun birkac nedeni vardir. Birincisi, bu yerlesim alanlarindan Ingilere Birlesik Kralligina her turlu hammadde saglamak, Fransa ile yasanmakta olan dunya cercevesindeki savasta Fransayi yenebilmek icin kaynak bulmak. Ustelik, Amerikan Yerlesim Alanlarinda oturanlarin tumu de, Amerikada dogmus olduklari bilinerek, Birlesik Kraliyet yurttasi. Bu Yerlesme alanlarinda yururlukte olan yasalar Birlesik Kraliyet yasasi; yururlukte olan para, Birlesik Kraliyet parasi; vergiler Birlesik Kraliyet kasalarına, Londra'ya gonderiliyor. Bu yerlesim alanlari da hep birlikte “Yeni Ingiltere” olarak biliniyor.

Peki, nasıl oluyor da, Birleşik Krallık yurttaşları topluca ana ülkelerine karşı kazan kaldırıyorlar? Bu, Onaltı ve Onyedinci yüzyıldaki Türkmen boylarının Osmanlı'ya karşı baskaldirmasına (Celali İsyanları adı verilmiştir) benzer bir olaydır? Gene bilindiği üzere, Osmanlı ve Safavi'ler arasında inanc (Sunni-Sii) ayrılıkları bu baskaldirmalara ortak görevi yapmış idi. Birleşik İngiliz Krallığından Amerika'ya göçmen gidenler de, İngiltere'nin devlet kilisesi olan Anglikan değil, yeni "Puritan" mezhebi üyeleridir.

Oyle ise, en önde sorulabilecek bir soru: bu Amerikan Baskaldirması, ulusalcılık üzerine mi kurulmuştur, yoksa, yurttaşlık üzerine mi? Bu soru'ya yanıt verilebilir mi? Verilir ise, yanıtın belgeleri, göstergeleri nelerdir; verilemez ise, sorulması gerekli sorular nedir? Bu sorular sorulmaz ise, dünya'nın sonu gelir mi? Yoksa, önemli olan, Toplum Olarak Varılmak İstenecek Sonucun Ne Olduğu'dur? Belki de soru, Toplumun var ya da yok olmasıdır; dolayısı ile soru ve karşılıkları temelden ele alınmayacak olur ise, sonuç bir toplum için dünyanın sonu olabilir.

Deneyelim. Daha Amerika Birleşik Devletlerinin kurulmasına birkaç yıl vardır. 1776 öncesi, Yeni İngilteredeki her Yerleşim Alanı'nın, Londradaki 'anayurt' ile Yazışma Kalemleri var idi. Burada belirtilmesi de gerekir ki, bu ilk yerleşmeler Birleşik Krallık yasalarına göre birer "paylaşmalı alisveris ortaklığı" olarak kurulmuş idiler. Bu ortaklıkların payları, Londra pay satış pazarında el değiştirebiliyordu. Ek olarak, Yeni İngiltere'deki belirli Yerleşim Alanlarının Londra'da, Yeni İngilteredeki yerleşimden aylık alan "İnak"ları bulunuyordu. Edmund Burke (1729 - 1797), New York yerleşim alanının Londradaki aylıklı "İnak"ı idi. Aylık aldığı işvereninin verdiği görevlerini yerine getirir iken yazdıkları arasında "American Taxation (Amerikan Vergileri)" (1774), "The speech on Conciliation with America (Amerika ile Barışta Üzerine bir Konuşma)" (1775) gibi önemli cogulcu yönetimle ilgili bildirimleri de bulunur. Bu süreç içinde, New York Yerleşim Alanının en büyük isteği, bölgesinde yururlukta olan İngiliz parasının oran ve tutarının arttırılmasıdır; ek olarak, bankalardaki kâğıt para tutarlarını ve döngülerini

arttırmakdır. O surec icinde Massachusetts Yerlesim Alaninin istegi de, Ingiliz vergilerinin dusuk tutulmasi idi. Anayurt Londra, bu iki istege (ve digerlerine) de karsi cikti; Ustelik, bu istekleri cezalandirmak icin ek vergi de koymaya calisti. Amerikalilar baskaldirdilar.

1776 Amerikan Devrimi yer aldiktan sonra, Birlesik Kralliga karsi gelmek istemeyenler, Birlesik Kralliga bagli kalan Kanada'ya goctu. Onduzuncu yuzyilda, Avrupanin diger koselerinden gocmenler artik Amerika Birlesik Devletleri olan Amerika'ya buyuk sayilarda ulasmaya basladilar. Almanlar, Irlandalilar, Italyanlar, Dogu Avrupalilar (Osmanli'dan goc edenleri de icerir) ABD nin degisik yerlerinde yerlestiler. O kadar ki, ABD yi yonetenler, ya da ileride yonetmek icin istekli olanlar, bir "Amerikancilik Akiminin" baslamasinin gerekli oldugunu acikca ve gazetelerde savunmayi uzerlerine aldilar; bu geregin, yurt savunmasi icin bir temel tas olarak gorduklerini belirttiler. Bu goruslerini, ileri gelen Amerikan universitelerinin yillik bitirme torenlerinde de dile getirdiler. Dolayisi ile, Amerika icindeki yerli Amerikanciligin kurulmasinda onemli bir yeri olan bu durum'un iki yonune daha bakmak gerekir.

Amerikada universiteler, ABD nin kurulmasindan once isbasi yapmislar idi. (Ilk basta, Ingiliz Birlesik Kralligidan izin alarak kuruldular). 1776 Amerikan Devriminin yapilmasina, egittikleri ogrenciler yolu ile buyuk olcude yordam verdiler. Ancak, bu universitelerin cogunlugu Amerika icindeki (gunumuzde var olan) 73 degisik Protestan Hristiyan mezhebine papaz yetistirmek icin kurulmus idi. (Sonradan, Katolik universiteler de kuruldu). Bu neden ile, gunluk yonetim islerinden, gunluk uretim islerine varincaya dek her turlu konuda doktora yapmak isteyenler oncelikle Almanya'ya gidiyordu. Bu turde Almanya'dan doktoralı Amerikan universite ogretim uyelerinin sayisinin 20ci yuzyil baslarinda besbin'l astigi soylenir. Bu durumun, "Amerikanciligin" gelismesini engelleyecegi dusuncesinde olanlara karabasanlar indirdigi iyi bilinir.

Is, yalnız bilgi ile kalmaz; Toplumun kimligi, benligi soz konusudur. Kimin bilgisi, kimin benligi yararına is yapılacaktır?

Bu benlik ve kimlik, maya olarak gorulen verilerden olusur. Kimin gelismesine katkı yapilacagini belirler. ABD icindeki Amerikancilari en cok durtukleyen de, bu oz Amerikan mayasinin olusmasına engel olan diger mayalar idi. Ezgiler, oykuler, tuyuglar, cizimler bu kapsam icinde goruluyordu. Gunumuzde calismakta olan ABD “Ulusal Sanatlar Vakfi” nin kurulmasına da, Ikinci Dunya Savasi sonrası, bu gibi dusunceler ve korkular yol acmis idi.

ABD Baskan’i olmak icin dusuncelerini belirlemek isteyenler arasinda Theodore Roosevelt (1858 – 1919) de var idi. 1901-1909 arasi ABD nin 26ci Baskani olarak gorev yapti; 1905 yili Japon-Rus savasina arabuluculuk yaptigi ve baris’l sagladigi icin, 1910 yilinda Nobel Baris Odulunu aldi. Panama Kanalinin Amerikan olmasinda buyuk agirligi vardir. Bir duzine kadar da kitap yazdi ve yayinladi. Theodore Roosevelt 1894 yilinda (yakin gecmisteki gocmenlere de donuk olarak) “Gercek Amerikancilik” baslikli yazi ile ozetleme yapti. 1915 yilinda ise, ABD nin Birinci Dunya savasina katilmasi oncesi: “Bu ulkede cifte adli Amerikanciliga yer yoktur; Irlandali-Amerikali, Alman-Amerikali yoktur. Yalniz Amerikali vardir” gorusunu savundu. Bu arada, Ingiliz Dusunce Isvereni ve Ingilizce sozlugu ilk derleyen kisi olan Samuel Johnson (1709 – 1784) un 1775 yilinda soyledigine de ozen ile gondermede bulundu: “Yurtseverlik, bir alcagin en son siginagidir.” Bu deyisi ile, Teddy Roosevelt hem yurt sevgisini hem de bu bayrak altına siginabilecek ancak istenmeyen kisiler de bulunabilecegini ozetliyordu. Bu ‘alcak’ kisilerin istenmemesinin nedenlerinin arastirilmesi gereklidir. Ek olarak, Samuel Johnson’un dusuncesinin ardinda yatan etken’in, Isvicre dogumlu Fransiz Isvereni (ve Fransa’dan cikarilan) Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778) nun goruslerinin olup olmadigi da ayri konudur. Sonunda, Rousseau Ingiltere’ye yerlesmis idi.

Teddy Roosevelt, Paristeki Sorbonne universitesinde 1910 yilinda yaptigi Bir Cumhuriyet Icindeki Yurttaslik baslikli konusmasinda ise, konusan degil, is yapan kisinin yurttaslik ile olan iliskileri uzerinde durdu. Bu is yapmanin da, Amerikanciligi ozdeslestirdigini vurguladi: “Bir elestircinin degeri yoktur; ortaya

cikip kendi yaptigi is'leri tozlu, terli yuzu ile gostermedikce.....".
Bir yerde, Teddy Roosevelt, Ziya Pasa'nin (1825-1880)
sozlerine gonderme yapmis gibi konusmamismiydi: "Ayinesi
is'tir kisinin; laf'a bakilmaz?"

Pek cok acidan, Theodore Roosevelt cok basarili bir kisidir.
Ulusalcilik-Yurtseverlik tanimlarina hem dusuncesel hem de
uygulamali olarak buyuk katkilarla bulundu. Ornegin, 1898
ABD-Ispanyol savasinda ABD kara ordusunda yarbay olarak
(birliginin en onunde, ates altinda) buyuk un kazandi. Bu,
gecmiste cok seyrek olarak gorulebilecek bir ozelliktir. (Aksak
Timur Bey'den Ataturk'e kadar dokumlu ornekleri bilinir). Teddy
Roosevelt, dunyanin gidisine ve gunune denk gelmis ve bundan
yararlanarak bu gidise yon verebilmistir. Ancak, is'e
basladiginda, bir gun bu denli etkili olacagini biliyor mu idi
sorusu su kaldirir. Basarili olmak istegi ile ileri atilmis idi. Ama,
basarili olacagini biliyormuydu? Yoksa, onun icin onemli olan,
elinden geleni yapmayi bir gorev saymasimiydi?

Mississippi suyunda gorev yapan gemi kaptanlari, bu sig suyun
derinligini surekli bilmek, gemileri karaya oturtmaktan
kacinmakla da yukumlu idiler. Bu derinligi olcmek icin bir sicim
ucundaki agirlik suya atilir, agirlik dibe degince geri cekilip kulac
ile olculur idi. Bu islem 'sicime dugum at ' anlamina gelen
"Mark Twain!" deyimi ile gunumuze kadar gelmistir. Adi gecen
unlemeyi kalem adi olarak alan Samuel Clemens (1835 –
1910), bir sure o gemilerde kaptanlik yapmis idi. O yillarda
gorduklerini, yerel agiz ile yazdigi oykuler olarak yayinladi.
Yayinlari, Amerikan toplumu icinde buyuk yanki yapti. Cunku,
kullandigi agiz, Avrupadan ve ozelikle Ingiltereden gelen mayayi
tasimiyordu. Tam anlami ile Amerikanciydi; Amerikan turu
Baskaldirmacilik idi. Twain'in yayinlari ile gerceklestirdigi
yurttaslik mi idi, ulusalcilik mi oldu? Konu uzerine dile getirdigi
goruslerini kendi kaleminden kapsimli olarak okuyabiliyoruz.
<http://www.twainquotes.com/Patriotism.html>

Twain'in yazdiklarindan bir ornek verebiliriz: "(Bir Toplum'un)
Yonetim Kesim'i yalnızca bir karabas'tir (hizmetkar). Hem de
yalnızca gecici bir karabas. Bir Yonetim Kesimi dogru ya da

yanlis'In (yasal) tanimini yapamayacagi gibi, kimin yurtsever, kimin olmadigini da bu acidan saptayamaz. Yonetim Kesiminin islevi, kendine verilen buyrugu yerine getirmektir; buyruk vermek degil.”

Liberté, égalité, fraternité Fransiz Devriminin simgesi uclu sacayagi gibi bir deyimdir. Bu devrim sonrasi Avrupalilarin dusuncesine giren, yurttaslik mi yoksa ulusalcilik mi oldu? Sozu edilen “Bagimsizlik, Esitlik ve Birliktelik” kimin icin gecerli idi? Dunyanin herhangi bir yerindeki Fransiz icin mi, yoksa yalnız Fransada yasayan Fransizlar icin mi? Bu Fransizlari tum'u de Fransa dogumlumuydu? Hatta, Fransiz ana-babadan mi dogmuslardi? Adi gecen surec icinde butun Fransa Fransizca konusabiliyormuydu? Yoksa yerel diller mi daha gecerli idi?

(Bu arada, Fransizlari Alman---Cermen---Gothlari bir kolundan geldigi unutulmamali). Neden Avrupanin geri kalan “ulkeleri” Fransiz Devrimine karsi ciktilar; bu Devrimi durdurmak icin kendi aralarinda birlikler kurdular? Fransiz Devriminin, Amerikan Devriminden esinlendigini bildiklerinden mi? Eger bu devrim durdurulmayacak olursa, ilerde baska devrimlerin de yer alabileceginden mi? Fransiz Devrimine karsi gelenler, gelmekte olan Rus Devrimini gorebiliyorlarmiydi? Fransizlari birbirlerini tanımak icin kullandiklari “Yurttas’ deyimini, Fransiz olmayanlari yureklerine o denli korku mu indiriyordu? Ya “Fransiz Ulusu” deyimini?

Ataturk, Lenin ve Marx, degisik sureclerde, birbirlerinden uzak ulkelerde dogmus, birbirleri ile baglantili olmayan ana-dilleri konusmus, degisik kisisel ozvarlik kayitlari (DNA) gostererek, birbirlerinden ayricalikli egitimler almislardir. Bununla birlikte, her uc'u de yasamlarini koklu devrimcilige adanislardir. Belirli bir yerde, her uc'u de mayasal-toplumsal Baskaldiricidir. Ataturk, bu ugraslar icinde onemli konularda unutulmayacak deyimler yaratmistir. Bunlari en onde gelenlerinden biri de: “Milletin Efendisi Koyludur” gorusudur. Ataturk'den once Marx ve Lenin “Koylunun Diktatorlugu” nu kurmak icin calistiklerini aciklamislardir. Bunlar yurttaslik atilimlarimidir, yoksa ulusalcilik mi? Onemli olan, bu deyimlerin yalnız kagit

uzerindeki tanimlarimidir, yoksa bir toprak uzerinde belirli toplumlara yapilan uygulamalari mi? Bu uygulamalarin, toplumun kokenlerine ve maya'sina olan yakinligi mi? Bu uygulamalarin sonuclari neler olmustur? Her ulke neden kendine ozgu uygulamalarda bulunmak yetkisinde oldugunu vurgular?

Birbirlerine ters dusen konumlar en verimli sonuclara gebedirler. Hem dusunceler bakimindan, hem de insancil, hayvancil yasam bakimindan.

Ters dusunceler birbirlerini igneler yeni goruslerin ortaya cikmasini saglar. Deniz ile kara birbirlerine ulastiklarinda hem karada yasayanlar hem de denizde yasam gecirenler bu birlesimden gundelik ve soysal 'gecimlerini' saglarlar. Bu uygulamayi 'cogulcu yonetim' olarak tanimlayabiliriz. Yavas yurudugu, ve giderinin yuksek oldugu gercektir. Ancak, bir de tersini dusunelim: Insanlik acisindan, Tek Kisilik yonetim daha mi az giderlidir?

Mark Twain'in bir deyisi buraya uygun dusebilir: "Tarih kendini yinelemez; ama, ses uyumludur."

<http://www.ushistory.org/Paine/commonsense/index.htm>
http://aton.ttu.edu/pdf/Age_Of_Reason_Part_1.pdf
<http://www.pbs.org/ktca/liberty/>
Ingiltere, Iskocya, Galler ve Irlanda.
<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3846.htm>
<http://www.british-history.ac.uk/>
1781 yilinda: <http://www.usconstitution.net/articles.html>
Forum Magazine
Philip Davis, Ed. Immigration and Americanizm (Boston: Ginn&Co, 1920)
"Patriotism is the last refuge of a scoundrel" Bak Boswell's Life Of Johnson. (London, 1791)
The Man in the Arena: Citizenship in a Republic

Alis-Veris Kuruluslarinin Yonetimi

Hasan Bülent Paksoy

Bir Toplum yoneticsiz var olamaz. Ancak, "hakettigi" ya da "kazandigi" yoneticimi nasıl bulabilir?

Türk Toplumunu buyudukce, ari kovanlarinin ogul vermesi gibi yavru topluluklari Asya ve Avrupa'ya salmistir. Bu degisik yeni kovanlar da kendilerine oz bicimde ogul verisi surduruyorlar. Bu irili-ufakli Türk toplumlari, icinde yasadiklari kosullar geregi, pekçok yonetim duzeni ile tanismislardir.

Yonetimin degisik turleri oldugu bilinir. Alisveris Kuruluslari yordami ile yonetim ve Alisveris Kuruluslari yordami ile bir topragin yonetimi de bu seceneklerden biridir. **Düyun-u Umumiye** (1881-1928) ve **Societe de la Regie cointerese des de l'empire ottoman Memalik-i Sahane Duhanlari müsterekü'l Menfaa Reji Sirketi** (asagi-yukari Duyun-u Umumiye yillarina denk gelir) ornekleri uzerine yeterince belge bulunur.

Burada iki tur 'yoneticim' den soz ediliyor:

- A) adi gecen kuruluslari islerini ne yontemlerle yonettikleri,
- B) kuruluslari ic yonetiminin turu.

Birlesik Krallik Dogu Hindistan Alisveris Kurulusu, **British East India Company** 1600 yilinda, Ingiliz Kralicesi 1. Elizabeth'in buyrugunu ve tugrasi ile kuruldu. Ortaklari, Londradaki tucclar idi. İlk ortak payli alis-verici kuruluslardandir. Iki yil sonra, Hollandalı **Vereenigde Oostindische Compagnie**, Ingiliz kurulusunu ornek alarak alis-veris calismalarına basladi. **La Compagnie française des Indes orientales or Compagnie française pour le commerce des Indes orientales** da, Ingiliz ve Hollanda kuruluslari ile yarismak icin 1664 yilinda

Fransızlarca kuruldu. Her ucunun amacı, yeni açılan deniz yolu ile, “baharat adaları” ve Hindistan ile alış-veriş gerçekleştirmek idi.

Unutmamak gerekir ki: o sürece kadar, İpek Yolu, Cinden Avrupa’ya, Orta Asya üzerinden, karadan alışveriş yapılmasını sağlıyordu. Bu yol üzerinde çalışan alışverişçilerin büyük gelirlerine ek olarak, yolun geçtiği yerlerde tüğ bağlamış toplumlar da bu alışverişçilerden vergi geliri sağlamakta idiler. Portekizlilerin gemilerini Afrikanın güneyinden dolastırabileceğini bulmaları sonucu, bu kara alışverişi deniz’e kaymaya başladı. Kara yolu üzerindeki toplumların gelirleri, denizden alışveriş yapmaya başlayan toplumların kurumlarına geçmiş oldu. Sozu edilen, üç değişik ülke kökenli Doğu Hindistan Alışveriş Kuruluşları, alışverişçilerin toplu ve anayurt çıkarlarına çalışmalarını düzenlemek için oluşturulmuşlar idi. Genellikle, Hindistan ile yapılacak alış-verişler için 21 yıllık tekelciliği de ellerinde tutmakta idiler. Gelirleri çok büyük olduğu gibi, birbirleri ile de kıyasıya yarış etmekte idiler.

Bu süreç, büyük tüğ bağlamış Avrupa toplumlarının, dünya çevresinde yavru yerleşim alanları edinmesi ile de ölçülebilir. Bu yavru yerleşim alanları genellikle Asya ve Afrika kara parçalarında yer alıyordu. Avrupalı ülkeler, kendi aralarında, Avrupa-ici gecimsizlikleri nedeni ile yaptıkları savaşların giderlerinin çok yüksek olduğunu görmekte ve yaşamakta idiler. Bu giderleri karşılayabilmek için hem ürettikleri ürünlere pazar hem de üretim yapabilmek için kaynak bulmaya çalışıyorlardı. Bunun bir yolu da, dünya üzerindeki diğer yerleşim bölgelerine yayılmak idi. [Bkz: H.B. Paksoy, “U.S. and Bolshevik Relations with the TBMM Government: The First Contacts, 1919-1921” **The Journal of Sophia Asian Studies** No. 12 (1994). Pp. 211-251. İkinci baskı: H.B. Paksoy, **Essays on Central Asia** (Lawrence: Carrie, 1999) http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/index.html]

İngiliz, Hollanda ve Fransız kökenli Doğu Hindistan Alışverişçileri kolları sıvayıp, onluklerini bağlayıp, alışverişe başladılar. Kristof Colomb da, 1492 yılında Avrupadan yola

ciktiginda, tek amaci Hindistan'a deniz yolu ile varmak idi. Hindistan yerine, once Karayip denizindeki adalari, sonra buyuk Amerikan kara parcasini bulup, yerlilerine 'Hintli' adini vermis idi. Dolayisi ile, Hindistan'in "Dogu Hintli" olmasi, Avrupada deyim bakımından gerekli goruldu.

Avrupadan yola cikan gemilerin Afrikanin guneyinden dolasarak Hindistana varmalari alti ay bir sure gerektirebiliyordu. Bu gemiler Hindistandaki siginaklarına yanastiklarında, her türlü yordam ve destek verecek bir duzen kacinilmaz olmustu. Bu yordam da, Hindistan icindeki "fabrikalardan" alınacak idi. Turkiye'de sarraflarin yalnız altin alip-satmadigi bilinir. Bir 'factor,' sarraf gibi, "para" isleri ile de ugrasan kisidir. Alip-satılacak baharat ve diger degerlileri on-odeme ile indirimli olarak satin aldıkları için, parasal bakımdan yuzdelikcilik de yapmakta idiler. Bu factor'un is yaptigi yer de 'factory' (yuzdelikcinin bulundugu yer) olarak bilinir. Deyim olarak, uretim islevleri için kullanılan 'fabrika' ile, kok olarak, uzaktan ilintilidir. Bugun de bilinen 'bayi' ve 'acentas' bu 'factor' ve 'factory' kavramlarına daha yakindir. Ancak, Hindistandaki bu "fabrika," anayurttan (Ingiltere, Hollanda, Fransa) gonderilen sorumlu kisilerin yonetimi ve denetimi altında calisiyordu.

Bu alisveris kuruluslari cok basarili olduklarından, buyuk birikimler elde etmekte gecikmediler. O denli ki, bagli oldukları toplum yonetimlerine, gunun gerekleri için cok buyuk sayılacak tutarlarda para yardimi yapabiliyorlardı. Denebilir ki, bu tutarlar, savasların giderlerini karsilayabilecek kadar yuksek idi.

Bu arada, bu uc alisveris kurulus birbirleri ile kiran-kirana yarismaya girmisler idi. Bu yaris sirasinda, uc buyuk alisverici kurulus, Hindistan icindeki cok sayida (115 den artik) kucuk tuglu toplumların yonetenleri ile dogrudan iliskilere girmeye basladılar. Bu kucuk toplumların basındaki yonetenlere Sultan, Maharaja, Raja, Maharao, Nawab, gibi (degisik orun kertelerinde) adlar veriliyordu. Alisveris kuruluslari, bu yuksek kisiliklerin oturdukları yerlesim yerlerine, buyukelci niteliginde ancak alisveris kurulusunun aylık alan calisani kisiler atamaya basladılar. Dogal olarak, bu buyukelci niteligindeki bu kisiler,

diger buyukelci niteligindeki kisilere karsi tutum gosterip, yerel yarismalara giristiler. Bu da, alisveris kuruluslari arasindaki yarisi derinlestirdigi gibi, Kuruluslar arasindaki surtusmelerin artmasina ve kizginliklerin daha sicak yanmasina neden oldu.

Bu surtusmelerde basarili sonuc almak icin, Birlesik Krallik Krallik Dogu Hindistan Alisveris Kurulusu, hem 200,000 kisilik kara ordusu, hem de (genellikle Portekiz donanmasina karsi) deniz kuvvetleri kurdu. Bu gucler, Alisveris Kurulusunun oz bayragini Hindistan in eninde-boyunda dalgalandirmaya basladi. Bu 200,000 kisilik ordu'ya ve ek olarak deniz kuvvetlerine alinan yerli askerlere, gene anayurttan gonderilen subaylar komuta ediyordu. Ustelik, anayurttan gonderilen 40,000 asker, yerli askerleri destekliyordu. Bu gucler ile, Fransiz alisveris kurulusunun gucleri ile vurusmalar yer aldi, yukarida sozu edilen 115 in uzerindeki Hindistan toplumlarina girildi.

Yil 1757. Clive adli (Birlesik Krallik Dogu Hindistan Alisveris Kurulusu aylkisci) bir basci'nin topladigi 800 kisilik bir Ingiliz serdenceci toplulugu Hindistanin Polashir (ya da Palasi; Ingilizce'de Plassey) bolgesinde elli bin kisten olusan Bengal gucleri ile saganak yagmur altinda vurusur, ve dogusu kazanir. Sonucunda Hindistan'in Bengal bolumu, Ingiliz Dogu Hindistan Sirketinin eline gecir. Clive da Ingiliz Dogu Hindistan Sirketinin yonetimince bu bolgenin lltutmusluguna atanir, Polashir hazinesinden cok buyuk savas kazanci elde eder. Bu catismanin nedeninin, Fransiz alis-veriscilerinin adi gecir bolge icinde onem kazanmaya baslamasi oldugu ileri surulur. (H.B. Paksoy, **Maya Iliskileri**. Nisan, 2007)

Bu uc alisveris kurulusunun bagli olduklari toplumlar da, ozellikle Ingiltere ve Fransa birbirleri ile savasa girdiklerinde, alisveris kuruluslarina daha da buyuk gorevler dusmeye ve verilmeye basladi. Ingiltere ve Fransa 18ci yuzyilin ortalarindan baslayarak dunyanin her yerinde sicak vuruslara kadar giden buyuk ugras icinde idiler. Bu durum dunyanin gecmisinde olmayan bir gelisme idi, belki de ilk dunya savasi olarak gosterilebilir. Timur Bey'in torunu Babur soyundan

gelen, Hindistanda tug baglamis “Mughal” yoneticiminin tek yoneticisi Cihangir’den de ‘destek’ (alisveris tekeli belgesi anlaminda) alan Birlesik Krallik Dogu Hindistan Alisveris Kurulusu, Fransiz kurulusuna buyuk oran ile kazancli cikmaya basladi. Uzman arastirmacilara gore, Birlesik Krallik Alisveris Kurulusu gucleri yilda ortalama 26,000 km karelik topragi Alisveris Kurulusunun yonetimine aliyor, varligini bu yoldan da arttiriyordu.

Ordu ve donanmanin giderlerinin yuksek oldugunu goz onunde tutarak, Birlesik Krallik Dogu Hindistan Alisveris Kurulusu, yonetimi altina aldigi Hindistan topluluklarindan vergi almaya basladi. Odemeyenlerin varliklarına el koyuldu. Giderler cikarildiktan sonra, geri kalan tutar, Kurulusun ortaklarına gelir pay’i olarak dagitildi.

Bu gelismeler yer alir iken, Birlesik Krallik yoneticim cevrelere (Dis Yerlesme Alanlari Bakanligi, Vergi Bakanligi, Savas Bakanligi vb), Birlesik Krallik Dogu Hindistan Alisveris Kurulusunu yakindan izlemekte idiler. Alisveris Kurulusunun ic yonetiminde gordukleri aksakliklar nedeni ile, yavas-yavas, Alisveris Kurulusunun yetkileri kisitlanmaya, bu yetkiler Birlesik Krallik yoneticiminin eline aktarilmaya baslandi. Buyuk Hindistan Imperatorlugu, Birlesik Krallik tahtina baglandi. Bu iliskinin gosterilmesi ve dunyaya duyurulmasi icin ozel bir tac yapildi.

1857 yilinda yer alan (yerli askerlerin de katildigi) Buyuk Hindistan Baskaldirmasi, ilk baskaldirma olmamakla birlikte, daha once kisitlanmaya baslayan Alisveris Kurulusunun bagimsizliga da bir anlamda son vermis oldu. Bu noktadan, Hindistan’in bagimsizligini kazandigi 1947 yilina kadar, Birlesik Krallik yoneticimi Hindistan’l degisik bakanliklari ve alt kuruluslari ile yonetti.

Bu Alisveris Kurulusun cokmesinin basinda gelen nedenlerin, aylık ile kurulusta calisanların yasalar disinda isler yapmaları, yoneticiler arasindaki ic cekismeler ve bagli olduklari anayurt ile olan iliskilerde kendi gorus ve isteklerini onde tutmak gibi davranislar gosterilmektedir.

Gucunun en ust duzeyinde oldugu surecte, Birlesik Krallik Dogu Hindistan Alisveris Kurumunun ilgi cekici bir alt yapisi gorev yapmakta idi. Universitesi, gemi yapim islevleri, uzmanlik okullari, Hindistan icinde gorev yapacak yerlileri egitime okullari, arastirma birimleri, vergi toplama kolluk gucu, kara ordusu, donanmasi, bilgi toplama aglari, Disisleri Bakanligi, ve ticari isler altbolumleri ilk goze carpan ozelikleri arasinda idi.

Yukarida sozu edilen her uc Alisveris Kurulusu gunumuzde dogrudan var olmamakla birlikte, her ucunun de temelini attigi diger Alisveris Kuruluslari, calismalarini ve alisverislerini dunyanin degisik yerlerinde yuksek guc ile surdurmektedirler.

Bu arada belirtilebilir ki, bu tur Alisveris Kuruluslari'nin kardesleri, Dogu Hindistan Alisveris Kuruluslarindan daha once gerceklestirilmis ve daha uzun sure ile yasamislardi. Ornegin, "Dogu Akdeniz Alisveris Kurulusu (Levant Company) 1581 de kurulmus idi. Turkiye Alisveris Kurulusu olarak da bilinir. Russia Company ('marchants adventurers of England, for the discovery of lands, territories, iles, dominions, and seignories unknopen, and not before that late adventure or enterprise by sea or navigation, commonly frequented') de 1553 yilinda calismalarina baslamis idi.

Konu uzerinde yazilmis cok kitap ve inceleme bulunmaktadir. Her yil, bunlara yenileri de eklenmektedir. Kurelesmenin oncusu bir ornek oldugu icin, bu kuruluslariin gecmislerinin gunumuzde daha da yakindan izlenmekte oldugu, yeni yayinlanan kitaplarda ayrica vurgulanmaktadir.

Top çali'nin Kimligi

Hasan Bülent Paksoy

Binlerce donumluk bir hava alaninda, ucaga binis kapisina yakin oturuyorum. Ucagin kalkmasina az bir sure var. Buyuk boyutlu camdan disariya, ucaklarin inis-kalkis yollarina bakiyorum. Degisik renkli, irili-ufakli ucaklar bir yonden digerine gidip-gelıyor. Birden, bir top cali sag'dan sol'a dogru, durmadan-dinlenmeden yuvarlanarak geciyor. Ne yerdeki ucaklar top cali'yi durdurabiliyor, ne de hava alaninda gorevli calisan yer araclari. Ustelik, kimse bu cali'ya aldirmiyor; varligindan soz bile etmiyor. Top cali da yuvarlanarak gozden iraklasiyor.

Bilindigi uzere, 'top cali' koken olarak Asya'lidir. Asya'dan dunyanin diger kitalarina goturulmustur; filimlere girmistir, goruntuleri belleklere yerlesmistir. Bu top cali, yuvarlanarak tohumlarini sacan bir bitki. Bu yontem ile, gelecek top cali kusaklarinin, soyunun, yasamlarini surdurmesini saglayan bir varlik. Burada, bir soru kisinin dusuncesine takiliyor: Ama, bu ot ne ise yarar? Hayvanlar arasinda bu ot'u yiyen gorulmemis. İnsanlar arasinda top cali'nin bir ara tadina bakan oldu ise, bu bilgi bizlere ulasmamis. Toprak asinmasını onleyecek bir yapisi da yok, cunku, olgunlasmaya basladiginda, top cali'yi kokune baglayan, gobek bagi turundeki tek dalcik kuruyup kiriliyor. Top cali da yel onune dusup, savrulup gidiyor.

Butun bu ozellikler cercevesinde, "top cali'nin kimligi nedir?"

sorusu ister-istemez dusuncelere giriyor. Bugun'e dek, yalnızca birkaç ev'de sus olması için, yel onunden kacar iken yakalanıp kose'ye konulan dikenli bir bitki. Bunun dışında ne gibi bir kimliği olabilir? Doga, insanlarla eğlenmek için, bir "saka olsun" diye mi top çalı'yi yarattı? Yoksa, doğa, daha derinden bir düşünceyi görmemizi bu top çalı yordamı ile anlamamızı sağlamaya mi çalışıyor? Bu top çalı, belirli bir insan türü niteliklerini mi taşıyor?

Yıllarca önce, çok küçük bir şehirde bir dükkanda alış-veriş yapar iken, aldıklarının parasını ödemek için benim gibi sırada bekleyen iki kişinin konuşmasına ister-istemez kulak misafiri olmuştum. Orta yaşlı bir bey, kızı'na piyano dersi aldirmek için öğretmen arıyordu. Yanındaki arkadaşı da, her halde, "neden" sorusunu sormuş olmalı ki, kızına piyano dersi aldirmek "gerekçesini," inandırıcı olmak için, dil doken türde uzatıyordu. Özet olarak söylediği şu idi: "Piyano çalmak bir zıynetdir; altın bilezik gibidir. Kızım ister ise bu zıyineti takar. Gören de, 'ama ne güzelmiş' der."

Şimdi: "Muzik ne için yazılır, çalınır, dinlenir" sorusunu da biz burada soralım. Bu soru'yu, konuşmasını ve düşüncelerini duyduğum bey'e o gün yöneltmedim. Tanısmıyorduk, sözüne karışmak istemedim. Ama, bu sorunun, düşüncesele dünya içinde derinlemesine incelenmiş bir konu olduğu bilinen gerçeklerdendir. Bu konuda, dünyanın unlu muzik yazarları ve ezgi derlemelerini inceleyebiliriz. Toplumların adsız kisilerince, ya da imece türünde ortakça birkaç kısice yazılmış olan toplumsal ezgileri de araştırabiliriz. Burada belirtilmesi de gereklidir ki, bu tür araştırmalar pekçok ülke ve toplum içinde yapılmış bulunmaktadır. Üstelik, dünyanın değişik yerlerindeki araştırma kurumları, diğer toplumların ezgilerini de araştırmaktadır. Amaçları, diğer toplumların öz ezgileri ile olan ilişkileri anlamak, bu ezgilerin toplumların yapısını ne ölçüde etkilediğini belgelemektir.

Ezgilerin, sözü edilen ezgileri yaratan toplumların kimliğini göstermesi çok doğaldır. Kendilerinden başka birinin kimliğini de gösterebilir mi? Özellikle, bu ezgiler için sokulmuş dış

etkenler de goz onune alinbilir mi?

Her toplum oz kimligini belirlemekte ozgurdur. Komsularinca yapilacak "oneriler" ile bir toplum oz kimligini degistirmek isteyebilir mi? Kimlik degistirmenin yontemleri nelerdir? Kimligin degismekte oldugunun belirtileri olculebilir mi? Eger, kucuk sehirdeki bey'in kizi piyanoda Harmandali calmayi bilmiyor ise, bunun anlami ne olabilir? Harmandali yerine Uganda ezgileri calmayi ogrenmis ise, Toplumunu ilgilendiren bir sonuc mudur? Bu bey'in hanim kizi, hem Harmandali, hem de Uganda ezgilerini calabiliyor ise, kazanc kimindir? Ezgiler toplumun duygu ve dusuncelerini yansitmak ile Toplumca gorevlendirilmis iseler, bu verilerin piyano calmak ile birlikte ogrenilmesi gerekir mi?

Bu durumda, Toplumun ezgilerinin kayitlara gecirilerek mayalarinin bozulmasinin onune gecmek gerekecekmidir? Yoksa, oz mayasini bilmeyen, bu maya'yi belirleyen yapitlarla tanismayan kile ve Toplumlar ne gibi sonuclar icin calismakta olur? Top cali, ne yapmakta oldugunu bilir mi?

Yorgunluk

Hasan Bülent Paksoy

Kisi nasıl ve nerede uyanır? Uyanış yalnızca yataktan kalkışta mı olur, yoksa, Kutadgu Bilig'deki Gundogmus gibi aydınlığa ermek anlamındadır? Balasagunlu Kutadgu Bilig'i yazarken, neden okuyucusunun uyanmasını istemiştir? Hem de günümüzden bin otuzbes yıl önce? Bir de, Balasagunlu neden ve nasıl bu tür bir girişime başlamayı göz'e almıştır?

Doga, hep yatakta kalmamıza karsıdır. Yaşamak, yalnız kişinin öz'ü için gündelik gerecekleri yerine getirmek değildir. Yaşamak için, gündelik gereklerin yanında, Toplum içinde yaşamının gereklerini de yerine getirmek kaçınılmaz. Bu, toplum içinde yaşayabilmek için, toplum yararına yapılması gerekli işler nelerdir? Bu ancak "Toplum'un Varmak İstedigi Sonuç Nedir?" sorusuna yanıt vermek ile belirlenebilir. [i]

Hic dinlenmeden gündelik iş, yemek, yatmak üzerine yoğunlaşmak bir çözüm değildir. Günlük işlerden yorgun düşen kişi, uzun süreli kişisel ve Toplumsal çıkarlarının ne gibi önemli olacağını bile anlayamayacak bir duruma düşebilir.

Yorgunluk yalnızca bedensel olmaz. Düşüncesel yorgunluk,

bedensel yorgunluk ve dinlenme dongecinden cok daha uzun surede birikir. Ancak, dusunsel yorgunlugun asilmasi cok daha guctur; kisinin ozunun icinde bulundugu durumu denetlemeyi bile onleyebilir. Ustelik, her dusunsel yorgunluk asilmayabilir, kisinin yasamini tez elden kisaltabilir.

Dolayisi ile, bu tur etkenleri cok iyi bildigi anlasilan Balasagunlu, Kutadgu Bilig icinde bir bey'in, ulke yoneticisinin nasil yasamasi gerektiği uzerine de ayrintili gozlemlerde bulunmustur. Ne de olsa, buyuk isler basarabilmek icin, dengeli ve duzenli yasam gereklidir. Hem isler acisindan, hem de ozel yasam temelleri uzerine kurulmayan atilimlarin uzun yasamli olmasi beklenemez.

Bir alis-veris kurulusu yoneticisi ile Toplum'un ileri gelen yonetim kisiliklerinin gorev ve islevleri arasinda esitlikler gibi, ayricaliklar bulunmasi da kacinilmaz. Yoneticilik, kaynaklari kullanarak sonuc alma calismasidir. Alis-veris kurumlarinda amac, giderleri odedikten sonra calisma karsiliginda oz varligi arttirmaktır. Toplum yoneticiligindeki amac, Toplumun var olarak yeryuzunde kalabilmesi icin gerekli kaynaklari uzun sureli olarak saglayabilmektir. Bu arada unumutmamak gerkir: Alis-veris kuruluslari, Toplum olmadan varolamazlar; Toplum ise, gereklerini karsilayabilmek icin Alis-veriscilere gerek duyar. Yonetim duzeninin adi ne olursa olsun, bu degismez kuraldir. Dolayisi ile, temel olarak, yoneticilik "bilinmeyen" lerle ugrasmayi gerektirir. Bu bilinmeyenlerin cogunlugu da, insanlarin ne yapacağı acisindan gorulup incelenmelidir.

Muhendisler de bu tur bir gozlemde bulunmak isteyebilir, her bir atilimda bilinmeyen denklemleri kurmak ve cozmek ile ugrastiklarini ileri surebilirler. Ancak, muhendislik bilinen dogal kurallar icinde yapilir. Ornegin, yercekiminin denklemlerinin islevsel sinirlari bilinir. Buna karsilik, insanlik ara sira kendini Tanri olarak gormek isteyecek yoneticiler uretir. Bu mutemehdi kisiler, dogal insanlik kurallarının kendileri icin gecerli olmadigini varsayarlar. Sonucunda, hem toplumlar, hem de kislerin kayiplari ve acilari buyuk olur. Bu durumların yinelenmeleri, cozumlerin bilinmeyenleri bilinenlerden cok oldugu icin, bugun'e

dek onlenememistir.

Toplum yoneticiligi yapabilmek icin, bu tur yoneticilige soyunabilecek kisilerin en basta: kendilerinden once yasamis Toplumlarin yaptiklarini, dusuncelerini, yontemlerini ve bu duzenlerin verdikleri sonuclari cok iyi bilmeleri gerekir. Sonra da, ileride karsilasacaklari "bilinmeyenler" ile basa cikabilmek icin gerekli ozellik ve nitelikli olmalari en kucuk ortak bolendir.

Bu asamada, politikaci ile devlet adami arasinda da alis-veris yonetimcisi ile Toplum yonetimcisi aralarindaki kadar ayricaliklar oldugunu da vurgulayalim. Ama, her iki kume de kacinilmaz olarak yorulacaklardir. Bir Toplum, Tug baglayarak varligini belirler. Tug yere dustugunde, Toplum'un dagildigi, yok oldugu anlasilir. Bu Tug, toplum'un gostergesi olduguna gore, ayakta kalmasi ya da yerlere serilmesi, Toplumun bilecegi, Toplum'un elinde olan bir is'tir.

Butun bu ozellikleri kisiliklerinde toplayabilen kisilerin, bu ozelliklerini egitmek ve yontemlerini inceden-inceye ogrenmek icin ne denli guc ve ozvarlik kullandiklarini da animsamak gerekir. Bu egitim ve ogrenim cizelgesi icinde calisarak buyuk oranda yorulmus kisinin, Yoneticisi oldugunda ne denli basarili ya da basarisiz olacagi gozden kacirilmamalidir. Ustelik, Toplum'a yoneticisi olunurken, Toplumun uzerine dusen, Toplumca ucuncu kisiliklere aktarilamayacak bir gorev ve sorumluluk da burada yinelenmelidir: Toplum'un yonetimi Toplum'un elindedir. Toplum icinden cikaracagi Yoneticilerin yalnızca Toplum'a karsi sorumlu oldugu hicbirgun unutulmamalidir. Yeni bir yonetim duzeninin onculugunu yapmis olan Mustafa Kemal bu sorumlulugu kisaca cok iyi ozetlemistir: "Hakimiyet Kayitsiz Sartsiz Milletindir." Eger Toplum, icinden cikardigi ve kısa sureli olarak yonetimi yurutmesi icin gorevlendirdigi yoneticileri denetlemez ise, hakimiyet milletin elinde kalmaz.

Her insan yorulur. Yoneticiler bu kuralin disinda degildir.

Yonetimde yorgunluk iki koldan gorulur, bilinir:

- a) yoneticisi kisilerin bedensel yorgunlugu
- b) yoneticisi takiminin toplu dusuncesal yorgunlugu.

Her iki durumda da, yorgunluk eldeki cozum bekleyen sorun ve denklemlerin etkili bicimde cozulmelerini onleyecek, kurulus ve Toplumun uzun sureli varolus ve yasam savasindan basarili cikmasini onleyecektir. Balasagunlunun gozlem ve onerileri bu gibi sorunlarin dinc cozumlerinin ne olacagi uzerine de yorumlar getirir.

[i] H.B. Paksoy, "Toplum Olarak Varilmek Istenen Sonuc nedir?" Dusuncelerin Kokenleri (Florence: Carrie/European University Institute, 2006)

http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-10/paksoy_dusuncelerin-kokenleri.pdf

ilk yayinlandigi yer <http://www.flwi.ugent.be/cie/paksoy2.htm>

Efes

Hasan Bülent Paksoy

İleri gelen kentlerin dünya çevresindeki yerleşim konumlarına bakılacak olursa, ortaya ilgi çekici bir görünüm çıkar. Bu kentlerin çoğunluğu, ya deniz kenarındadır, ya da bir akarsuyun üzerinde. Bu durum, özellikle baskentler için daha da önemlidir.

Ancak, doğal koşullar kentlerin bir su'ya olan yakınlığını değiştirebilir. Örneğin: Efes, ilk kayıtlara geçtiğinde tam deniz üzerinde bir liman idi. M.O. 600'ü yıllarda kurulduğu varsayılır. Günümüzde karaya vurmuş bir balık gibi deniz kıyısından kilometrelerce içeride bulunuyor. Gemilerin yanastığı kordon'unun eski deniz yan'ında "yılan yastığı" adı ile bilinen gorkemli ve gizemli otlar bitmekte; gemilerin bağlandığı büyük dövme demir halkaların kimi, toprağa gömülü duruyor. Ortalama iki bin yıl önce, Roma egemenliğine girdiğinde, Efes'in liman'ının iyice dolduğu söylenir. Günümüzde, İzmir'in dolmakta olduğu gibi.

Efes, gününde, neden önemli ve canlı bir şehir idi? Deniz kıyısında olduğu için, alis-veris en önemli bir nedendir. Ayrıca Artemis (Diana) Tapınağı da büyük bir gelir kaynağı idi. Başka bir deyiş ile, Efes inanc kökenli alis-verise çok önem vermekte

ve Artemis goruntulu satislarindan kazanc saglamaktaydi. Konumu dolayisi ile, Atina ve Pers imparatorluklari arasinda kaldigi icin de, uzerinde Tug Baglayanlar cok kez degismis, diger Bati Anadolu sehirleri ile teke-tek alisveris yarismalarına girmis. Bu yarismalar ara-sira savaaslara neden oldugundan, Efes bu savaaslardan da payina duseni almıs, varligi eksildigi gibi, yasamindan da odun vermek durumunda kalmıs.

Bu surec icinde, Atina ve Ispartalılar birbirleri ile savasirken, Atina bir savas ve yonetim birlikteligi ve yandasligi kurmak uzere atilima gecmisti. Atinalilarin amaci, yerlesim alanlari Atina'nin kuzeyinde olan Ispartalılara karsi savas acararak, Atina'nin yandaslari gibi, Ispartalilari da Atina egemenligi altina almak idi. Bu anlasmalara gore, Ege denizindeki butun bagimsiz kentler (ozerk tugluklar) bu birliktelige her yil gemi, denizci ve para ile, buyuklukleri oranında katkıda bulunacaklar idi. M.O. 5 yuzyilda gercekleşen bu olay sonucunda, Atina kucuk tugluklara baski yaparak gemi ve denizci yerine yalnız para ile katkıda bulunmalarını istedi. Elli yıl kadar süren bu yandasliklar sonucunda Atinalilarin baslattigi Peloponez savasini Ispartalilarin kazanmalari, beklenmedik bir yan sonuc da verdi. Olup bitenleri kayıt altına almak ve yer alan olayların altında yatan gercekleri öğrenmek; yanlıslari ilerde yenilememek için, Kutluk Bilgisi kitaplari yazilmaya baslandı.

Gecmis boyunca da, ordu ve donanmalar, savaslar için tek gerek değil idi. Gunumuzde olduğu gibi, dusunce carpismalari çok daha önemli olarak, sıcak vurusmalardan önce basliyordu. Bilmek dusuncesini yitiren, anlama ve yapma yeteneklerini bulamayacak durumda kalıyor; kendini koruyamayip, varliklarini da elden cikariyorlardı. Bu neden ile, gunumuzde de, gecmisten gelecege dogru her tur inanclar birbirleri ile carpisir. Hem de sürekli olarak.

Ancak, bu tür düşünce vuruslarını “Kazananların,” “onlar ermiş muradına, biz cikalim kerevetine” gibi deyim ile sonsuzluga kadar basarilarinin golgesinde yasayabilecekleri anlamına gelmez. Cunku, görünuste vurusu yitirmis düşünce, bu sırada topraga, diger dusuncelerin icine, tohum atmıs olabilir.

Kazananların bakmadığı bir yerde, düşünceler arasındaki çatlıklarda, bu tohumlar buyuyerek gene yeserebilir. Böylelikle, ilk ağızda kazanmış olan düşüncelerin büyük bir bölümü, bir süre sonra yenik düşüp, yok olup gitmiş. Efes, bu tür önemli bir carpismanın yer aldığı kent olarak da kayıtlara geçmiştir.

Paul (M.O 10 - M.S. 67) (Pavlus vb olarak da bilinir), Atatürk'un çizdiği "Misak-ı Milli" içindeki Tarsus'da, İsrail köklü Bunyamin boyundan Saul olarak doğmuş. Bir Hristiyan olarak, Yahudi olmayanlara Hristiyanlığı (genellikle Yunanca konuşarak) tanıtmakla unluğdur. İsa ile kişisel olarak tanışmamış olmasına karşılık, İsa'nın sözlerinin ve öğretilerinin yayıcısı olarak bilinir. Ondort önemli 'inanc yazısı' yazdığı söylenir. Bu ondordunu de yazıp-yazmadığı kesinlikle bilinmiyor. Ama, yazdığı varsayılanlar, Hristiyanlık kutsal kitabı İncil'in belirli bölümlerini oluşturur. İncil'in "Efesliler" kesimini oluşturanlar da bu kapsama girer. Bu mektupların, Efesliler ve otesindeki yerleşim alanları içinde oturanlar üzerindeki etkilerinin büyük olduğu su götürmez. Pavlus'un bir **Mektubunun içeriği**: "Bu mektup, Tanrı'nın Mesih İsa aracılığıyla gerçekleştirdiği yüce tasarımı gözler önüne seriyor (Ef.3:11). Tanrı'nın bu tasarımı, inanlıları, inanlılar topluluğunu ve Mesih'i kapsıyor. Pavlus'a göre, biz inanlılar bir zamanlar günah içinde ölüydük, «ama merhameti bol olan Tanrı...bizi Mesih'le birlikte yaşama kavuşturdu» (Ef.2:1-10). Bizleri kendi «kutsal ve kusursuz» oğulları olmak ve «yüceliğinin övülmesi için» yaşamak üzere önceden seçmiştir (Ef.1:4,5,12). Tanrı'nın öngördüğü iyi işleri yapmamız için «Mesih İsa'da yaratılmış olarak Tanrı'nın eseriyiz» (Ef.2:10).

İnanlılar yalnız Tanrı'ya değil, birbirlerine de yakın olmalıdırlar. Mesih, Yahudilerle diğer uluslar arasındaki düşmanlık duvarını yıkmıştır. Buna göre her iki topluluktan inananlar da Tanrı'nın ev halkındandır (Ef.2:11-22). 3:1-10 ayetleri, Pavlus'un Müjde'yi diğer uluslara ulaştırmakla görevlendirildiğini anlatır." Kisacası, Pavlus daha sonraları adı geçen topraklara gelen "cerr'e çıkmış dervis" turunun onculerindedir.

Pavlus, İsa'nın öğretilerini yaymak için Efes'e vardığında,

Efes'in durumu ne idi? Deniz kıyısında varlıklı bir alis-veris şehiri; büyük (gun'u için çok bilgiyi saklayan) kitaplığı ve Tanrıca Artemis'e (Diana olarak da bilinir) adanmış büyük bir tapınacı var. Bu tapınaca gelen 'hacı'lar, büyük yoğunlukta alisveriste bulunuyorlar. Bu alisveriscilik, Efeslilere büyük kazanc sağlıyor. Paul, Efes'te Hristiyanlık öğretilerini yaymaya başlıyor. Bu öğretiler Efes'in temelindeki varlık yaratıcı Artemis ilkeleriyle doğrudan çatıştığından, şehrin alisveriscilerine ve satıcılarına da ters düşüyor. İncilde yazılı olduğuna göre M.S. 57 cercevesinde Paul hapise alınıyor, şehirde Hristiyanlığa karşı ayaklanma oluyor. İncil'in Yuhanna ve Olaylar bölümlerinde de bu konulara yer veriliyor.

Paul'un, Efes'den ayrıldıktan sonra Goreme'ye gittiği, yeraltı şehrinde ve kiliselerinde öğretilerini sürdürdüğü söylenir. Daha sonra, Romalılarca, "kargasa çıkarmaktan" suçlandığı, ve yargılanmak üzere götürüldüğü Roma'da, Nero'nun (M.S. 15-68) imparatorluğu sırasında, kafası'nin kesilerek öldürüldüğü varsayılır.

Boylelikle, Efes, Hristiyanlığın ilk ve en kutsal "Yedi Kilise'sinin" başında gelir.

(Kilise adından sonra belirtilen, İncil'de adı geçen bölümler):

Ephesus (Efes): Revelation 1:11, 2:1-7, Acts 18:19-28, 19:1-41, Ephesians;

Laodicea (Pamukkale): Revelation 3:14-22, Colossians 2:1, 4:13-16;

Pergamum (Bergama): Revelation 2:12-17;

Philadelphia (Alaşehir): Revelation 3:7-13;

Sardis (Salihli): Revelation 3:1-6;

Smyrna (İzmir): Revelation 2:8-11;

Thyatira (Akhisar): Revelation 2:18-29, Acts 16:14.

Bu adı geçen yedi kilise birer taş-toprak yapı olmayıp, Tanrı'nin isteklerini insanlara açıkladığı, yerleşim alanları olarak tanımlar. Yedisi de Anadolu'nun batısındadır.

Kilisenin büyük "kural koyucu" toplantılarından birinin M.S. 431'de Efeste yer aldığı, Meryem Ana'nın "kilise kuralları" ve "inancı düzenleyici temelleri" içindeki yerinin belirlenmesinde yordam

verdiği söylenir. Ayrıca M.S. 3cu Yuzyilda yaratılan “Yedi Uyuyanlar” kurgu öyküsü, Efes çevresinde yer almış, daha sonra Avrupada, 1776 Amerikan Devrimi öncesi bir Amerikalı yazar’ca el’e alınan “Rip Van Winkle” ad’li öykünün yazılmasına esin vermiş. Daha önce, Asya içinde de ayrıca yayılmış. Bu kurgu bilim öyküsüne göre Hristiyanlığı yaymak için uğraşırken olmuş olan yedi kişi, olaganüstü güç nedeni ile ölümden dönmüş. Bu öyke, günümüz Afganistan’ında bulunan, Herat Tuglugunu kuran (Timur Bey’in Torunlarından) Sultan Huseyin Baykara (Tuglugu 1469-1506) ile eş surecte yaşamış olan Navai’nin (1441-1501) “Ashab-I Kehfimiz “ şiirlerine kadar girmiş. Ömer Seyfettin’in (1884-1920) yazdığı ve 1918 de basılan “Ashab-I Kehfimiz” başlıklı kısa öyküsü ile Anadolu’ya geri dönen bu anlatım (Bkz: H.B. Paksoy, “Nationality and Religion: Three Observations from Ömer Seyfettin” **Central Asian Survey** (Oxford) Volume 3, No. 3; 1984. Pp. 109-115), M.S. Yedinci Yuzyilda ortaya çıkan İslamiyetin kutsal kitabı Kuran’da (Yasar Öztürk Meali) da yer alır: Kehf 9 suresi.

M.S. 6ci yuzyilda Bizans imparatoru Justinian sırasında önemini kaybeden Efes, 1090 da küçük bir yerleşim alanı olarak Selçuklular eline geçmiştir. 14cu yuzyilda ise unutulmuş bir şehir olmuş. Bu küçülme ve unutulmanın, ve sonunda toprak altında kalarak yok olmanın, depremlerle ilgisi olup-olmadığı çözüm bekleyen sorulardan biri.

Üstü toprak ile örtülmüş Efes’in yeri, 19cu yuzyilda, Londra’daki Büyük Britanya toprakaltı sergisinde çalışan J.T. Wood tarafından bulunmuş. Yirminci yuzyilda gene adı geçen toprakaltı sergisinden gelen D.G Hogart, yeni kazılar yaparak ek temellere ve eski Efes paralarına ulaşmış. Daha sonra Avusturyalılar kazılarını sürdürmüşler. Günümüzde, diğer uluslararası kuruluşlar ve yüksek öğrenim kurumları da (yukarıda adı geçen diğer Yedi Kilise şehirlerinde olduğu gibi) kazılarını sürdürmekte, bu yoldan da Hristiyanlığın en önemli doğuş ve yayılma şehirlerinden olan eski Efes’in anısı canlı tutulmaktadır.

“Aradim-Bulamadim”

Hasan Bülent Paksoy

Belirli bir bilim dalında derinlemesine bilgi edinmiş olan bir kişi düşünelim. Bu kişi, bildiği konuları, hiç bilip-tanimadığı toplumlar içinde aramaya çalışıyor. Başarıya ulaşabilir mi? Neden?

Çünkü, toplumların geçmişleri birbirlerini andırsalar da, yiyecekten giyeceğe, yerel doğa koşullarına bağımlıdırlar. Komsu olsalar da, bu gerçek değişmez. Dünyanın çatısındaki toplum ile, dünyanın göbeğindeki topluluklar birbirinden çok ayrıcalıklı: güneş, su, yiyecek-icecek deneyimlidir. Bu deneyimler, yönetimi ve kişisel varlık kayıtlarını etkileyecek derinlikte süreçlerden geçmiş, dolayısı ile toplumları toptan, köklerinden etkileyen verilerdir; toplumlar arası özellikleri belirleyecek türden bilinmeleri gerekli olan ayrıntılardır. Bu değişik koşulların toplamı, düşünce İsvetçilerinin türlerini de etkileyecektir. İstemeseler de, İstememeseler de.

Bu örnek'ten sonra, düşünce'yi derinlestirelim: A bilim dalında bilgili bir kişi, B bilim dal'ına “gezmege” gider ise, ne arayacak, ne bulacaktır? Bu soru'ya yanıt verilebilmesi için, iki

sinirlamanin goz onunde tutulmasi gerekir. Bu sinirlamalar, A bilim dalindan gelip B bilim dalinda gezmeye gidecek olan kisinin:

1. "tutumuna;" 2. yeteneklerine baglidir. Eger bu kisi 'istiyor' ise ve 'yapabilecek dusuncesel yapisi var ise,' B bilim dalindan da cok sey ogrenip, o dal'a katkida da bulunabilir.

Simdi bu ornegi toplumlara uygulayalim. Eger degisik toplumlardan bir-iki kisi, Tanrinin dilegi ile, yeterince dunya bilgisi edinebilir ise, diger toplumlarin icinden yetismis Dusunce Isverenlerinin varligini da arayabilir; diger toplumlarin dusunce isverenleri ile dusunce alis-verisine girmek isteyebilir. Ne de olsa, dusunceler doguslarindan birbirleri ile yaris girmek egilimindedir. Bu yaris, bir toplumun digerlerine ustun gelmek icin girstigi bir ugrastir; gostermelik degil, olum-kalim yarisidir.

Ek olarak, kisiler de yasamlarina ic gudu ile baslarlar. Dusunce Isverenleri, bilgi edindikce, bu icgudulerini, az da olsa, gem altina almayi ogrenirler. En alt basamak temel'in daha da otesinde, ustun bilgi edinen Dusunce Isverenleri, yeni edindikleri bilgileri ile birlikte, gene icgudulerine donmek geregini duyarlar. Icguduler, Tanrinin verdigi yasamin geregini saglayici yontemlerdir. Bu icguduyu anlayamiyan, kutlug kisi olamaz. Kutlug olamayan Dusunce Isvereni, Toplum'u uyaramaz. Uykuda kalan Toplum, savrulup, yok olur gider. Belirli bir yerde bu icguduyu, duygular ile birlikte ortaya dokmek de gerekebilir. Bu dokumun en uygun yontemi 'kurgubilim' a bas vurmaktır.

Bir Dusunce Isveren'i , Kurgubilim'i anlayabilir ve toplum'a anlatabilir mi? Ya, bir yonetici? Kurgubilim tam anlami ile yaratilmis bir goruntudur. Bilinen verilere dayanmasi hic gerekmez. Bu verilerin gunun birinde degisecegi inanci ile kagida aktarilmistir. Turkce anlami ile 'kurgubilim' Ingilizcedeki 'science fiction' dan cok daha kapsamlı bir deyimdir; gercekleri daha derinden ve koklu olarak ele alır. Dusuncesel gelisimi ve ilerletilmesine butun bilim dallarini kullanarak yordam verir.

Kurgubilim'in gercekleri aramakta en onemli yontem oldugu ileri surulebilir; cok ornekleri toplumlarin cevrelerini sarmistir. Yalniz gecmis ile ugrasmak, baglamli olarak pek cok agirlik gerektirir. Kurgubilim, ileriye, gelecege uyumlu olabilmeyi saglar. Dusuncelerin bacagina agirlik asilmayacagi icin, olabilirlik cok daha gercekci olarak dusuncelere sunulabilir. Toplum Olarak Varilmak Istenen Sonuc, sisler ardindan daha keskin olarak gorulup-secilebilir. Bu sonuca ulasabilmek icin yurunecek yol da guvenli olarak gorunebilir. Dusunce Isverenlerinin bu yoldan yuruyerek Toplumun dusunce ve goruslerinin onculugunu yapmalari boyunlarına asili tuz kesesi olarak gorulur. Gucluklere gogus gererek gercek is yapmalari kacinilmaz. Eger bu isten bilerek kacinirlar ise, Dusunce Isverenlikleri Toplumca ellerinden alinir. Eger, ne Toplum, ne de diger Dusunce Isverenleri bu inceligi goremez ise. o Toplum'un gelecegi artik yoktur.

Gunumuzde "iletisim" adi ile bilinen yeni bir ogrenim dal'i var. Toplum iletisimi, alis-veris kuruluslari iletisimi gibi alt basamak ozellikleri de gosteremekte. Bu tur yeni "bilim dali" nin yaratilmasina ne gibi etkenler katkida bulunmustur sorusunun dile getirilmesi kacinilmaz. Oncelikle belirtilmesi gerekir ki, "iletisim" in birinci kertede, yalnizca iletisimi yapmak isteyen'in yararına calistigidir. Toplum icinden gelen bir deprem degildir. Toplum'un bir konuda dusuncelerini yogunlastirmadan, o konu uzerinde soru sormadan, bilincli tartisma yapmadan atilima gecmesi saglam sonuc getirebilir mi? Toplum, dusunmeden atilis'a gecer, olaylari topluca eline alir ise, nereye nasil suruklenecegi onceden kolaylikla bilinemez.

Bu asamada, ortaya bir sorun cikar: Dusunce Isverenleri'nin bu 'iletisim' cercevesi icindeki gorevleri nelerdir? Iletisim iceriginin, Kurgu Bilim uzerine oturtulup-oturtulmadigini bulup gosterem mi? Unutmayalim ki, iletisim, bir kurulusun duslerini de kolaylikla icerebilir. Ama, bu dusleri, kokenlerine dogru, geriye giderek belgeleri ile bulmak da gerekebilir. Iletisim yapmakta olan kurulus, son cikarlarini bir elde gosteremeyebilir. Tek bir 'iletisimde' sonuc aramaya calisanlar, aradiklarini bulamayabilirler.

Dusunce Isverenleri arasinda, dusuncesel acidan yanlis yollara sapmalarina neden olabilecek iki belirli tutum vardir. Bu tutumlari kisaca ozetliyebiliriz :

1. cok guc
2. biliyorum

"Cok Guç" diyerek 'dusunceye baslamak,' hic var olmayan sinirlari cizip yaratmaktir; dusuncelere boyunduruk takmaktir; basarisizliga dolu dizgin gitmektir.

"Biliyorum" ise, kisilerin ve toplumlarin butun algilarina kilit vurup, ogrenmeyi durdurmaktir. Ictihad kapilarinin kapatilmasidir.

Bu iki tutum, bir toplumun egitim duzeninin en buyuk ic engelleridir. Daha bir is'e cozum bulup isbasina getirmeye baslamadan butun cikar yollari tikamak egilimidir; sorunlara yeni yaklasimlari, dolayisi ile cozumleri onler. Ustunkoru is yapmaktir; "Aradim-Bulamadim" tur'u 'sonuc' lara yol acar.

Kisilerin; bildikleri konulari, bilmedikleri alan ve toplumlar icinde aramaları ne is'e yarayabilir? Eger, bir kisi daha genis dunya gorusune yaklasmayi bu yontem ile becerebilirse, bilinmeyenleri ortaya cikarip, sorunlara cozum uretebilir ise, cok ise yarayabilir. Ama, yalnızca bildigini bulmak icin ugrasirsa, yarari olmayabilir. Bu bakimdan, yeni bir atilima kalkisir iken, kisinin 'baslangic dusuncesi' cok onemlidir. Yeni cozumler mi aranacaktır, yoksa, eski bilinenler mi bulunmaya calisilacaktır? "Kurgu ve kuramlarin" onemi bu asamada cok daha buyuk onem kazanir.

'Kurgu,' 'temelsiz cati' degildir. Derin kok'lu dusuncelere dayali olarak uretilmistir. Tek adimda alinamayacak (ulasilamayacak gorunen) sonuclarin uzun surec icinde alinabilmelerini saglayacak bir duzendir. Bu uzun surec icinde, alinmasi ongorulen sonuc icin varliklarini kullanacak olanlara yol gostermeyi yorulmadan surdurur. Baslangic ile, ileride alinacak sonuclarin arasindaki kopru'dur.

Belirli bir maya icinde yogrulmus toplumlarin varligi da belirli bir topraga baglidir. Bu yazili belgelere gecmistir. Diyelim ki, ikinci bir toplumun arastirmacilari gelip, ilk toplumun topraklarinda kazi yapip, bulduklarina kendi damgalarini basarlar ise, sonuc ne olur? O topraktan gelmis kisilerin o toprak uzerindeki yurt konuslanmalari gucsuzlesecektir. Bu atilim, bir Kurgubilim uygulaması olabilir mi? Bu ilk adimdan sonra gelebilecek ek atilimlara yon verecek bir girisim midir?

O topraklarin ozekligine el koymak isteyen ikinci toplumun bireyleri de bu isteklerinin tadini agizlarında bulacak, bu tadi gelecek kusaklarına aktaracaklardır. Boylece ileride yer alacak soguk-sicak savasların temeli atılacaktır. Bu tur olaylar, gunumuzde, dunyanin cok yerinde yer almaktadır. Ustelik yeraltında bulunanlar, gunumuze kadar hic bilinmeyen bir maya kokenli de olabilir. Binlerce yil once gelismis olan bu yeniden yer yuzune cikarilan maya, ikinci toplumun olmayabilir de. Ama, ikinci toplumca, birinci toplumun o yurt uzerinde oturmaması gerektiğini ileri surmekte kullanılabilir.

Yeryuzune yeni cikarilan mayanın niteliklerini ogrenebilmek, gizlerini anlayabilmek tek kisinin yapabilecegi is degildir. Cok degisik konularda derinlemesine bilgi birikimli kisilerin birbirleri ile imeceli olarak calismalarını gerektirir. Baska bir deyiş ile, anlam olarak 'ulku' de bir 'kurgu' dur. Kurgular gercekleşebilir; Ancak, kurgu'ya inananları etkileyebildikleri surece. Temellerinde yatan dusuncelerin koklerinin gucu, yasamlarının surecini de belirler. Sig koklu olan kurgu, tan agartan yel'i onunde dagilip gider. Bir Kurgu'nun niteliklerini, yasayan bir varlik ile goz onune getirmeye calirsak, agac simgesi uygun bir araci olabilir. Ama. butun yasayan varliklar gibi, agaclarin da olme geregi kacinilmaz. Kurgu'nun simgesi 'yasam ustü' 'olay' lar arasından secilir ise, kurgu'nun gunubirlik ortadan kalkması onlenebilir. Kutlug Bilim uzerine yazilmis yorumlarda bu gercek acikca gozlenebilir. Kurgular, ozlemlere yol acar; ozlemlere ulasabilmek icin asılması gerekli yollara isik tutar. Kurgular ogreticidir; gunluk yasamda denk gelinmeyen, ancak uzun sureli yasam icin gerekli gercekleri de dusuncelere katar.

Kurgu, eglendiricidir, gulumsenecek bir yapi icinde yapilabilecekleri de gosterir. Butun bunlari, Turklerin gecmisinde var olan kurgu ustalarina soralim.

Bkz; H.B. Paksoy "Keloglan ve Kurgu Bilim" **Dusuncelerin Kokenleri** (Florence: Carrie/European University Institute, 2006)

http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-10/paksoy_dusuncelerin-kokenleri.pdf

ATALAR YURDU KIMLIGI

Hasan Bülent Paksoy

Bir toplumun kimligini belirleyen ogelerin basinda, o toplumun gecmisine ne denli bagli oldugu gelir. Bu bag'in var olabilmesi icin, toplumun kokenini bilmesi kacinilmaz. Bu bilgi, belirli birkac yonden canli tutulur.

Tas, tugla yapilar, uzun gecmiste yasamis atalarin gelecege gonderdigi bir ses'tir. Ama, aradan gecen sure icinde, bu yapilar degisik nedenlerle (deprem, savas, hava kirliligi) cokup yok olabilir. Geriye kalan da, toplumun ortak katini olusturan sozlu ve yazili belgelerdir. Yazili belgeler cogaltilmis olabileceginden, bir bolumu yanginda kul olup sellere kapilmis olsa da, geriye kalani olabilir. Sozlu belgeler ise, toplumun yasam istegine bagli olarak sonsuzluga kadar yasayabilir; yinelendikce, yaratan toplumun yasamini da saglar. Ama, gene de, yozlastirilmalarinin onune gecmek icin, kayit altina alinmalari gereklidir.

Bireyler gibi, Toplumlar, tek baslarina yasam surduremezler.

Komsusuz olamazlar. Komsuluk iliskileri de tek basamakta kalmaz. Karsilikli gidip gelmeler, birbirlerinin yemekleri tadmalar, eglenceler ve acilar paylasilir, ya da birbirlerine naz yapilir.

Butun bu tur iliskilerin yer alabilmesi icin, arada bir dizi ayricaliklarin bulunmasi gerekir. Kimligini kokunden unutan ve kimliksiz yasayan, nasil oz yemeginin nereden geldigini bilebilir, yeniden yapabilir, komsulari ile paylasabilir? Daha da otesinde, toplum olarak kalabilir mi yoksa, eriyip gidecekmidir?

Dogal kimliklerden kacinilamaz. Bir kisi anne'dir, babadir; ogul'dur, kizdir. Icine dogdugu ailenin ve yasam kosullarinin geregi, amca, hala, dayi, yenge, agabey, kucuk kardes kimligi de olacaktir. Toplumun kendine verdigi gorevler icinde, kisi ogrenci olacaktir, askerlik yapacak, gelin-damat, eli bir is-ekmek tutan olarak karsimiza cikacaktir. Bunlerin her biri de birer kimliktir. Ama tek kimlik degildir. Kimlikler baklava gibi kat-kat ustune olusur.

Bu basmaktan sonra olusacak kimliklerde, toplum ici bireylere az da olsa bir secim yapma secenegi vardir. Top oynayan takim tutmak bir secenektir. Herhangi parasal bir gideri de gerektirmez. Ama bir kisinin nerede oturacagi Muglali mi, Mersin'li mi olacagi tam olarak kisinin secenegi degildir, cunku isin icine gelir ve gecim sorulari girmektedir. Bu gelir ve gecim isleri de tam anlami ile kisinin degil, buyuk olcude toplumun, bireylerin bir araya gelerek ortaya koyduklari secimdir. Bireylerin bu secim'e katilmalari kacinilmaz; bireylerin ortak degerlerinin ele alinmalari ve bu degerlerin islenip aritilmasi toplumun gelir ve yasam duzenini belirleyecektir. Butun oz varligini, oz coluk-cocugunu dusunmeden, bir dilencinin eline verip giden bir kisi bilinir mi? Komsu topluluklar da bu tur sorun ve kimliklerle ugrasmak durumundadir. Kimlikten kacinilamaz. Kimlik, ne toplumun ne de bireyin geride birakabilecegi bir varliktir. Toplum ya da birey oz kimligini birakip kacmaya kalksa da.

Demek ki, oz kisilik ve kimlik, bireyler ve Toplum var oldukca var

olacaktır. Toplumun varligi da, oz kimligin bilinmesine baglidir; kimlik ve toplum, birbirinden ayrilamayacak et ve tirnaktır.

Dolayisi ile, ucuncu katman kimlikler de, Toplum ve bireylerin secimine baglidir. Bireylerin oldugu gibi, Toplumlarin da komsulari olmasi kacinilmaz. Bu komsuluk iliskilerinin de ozel kurallari bulunur. En ozlenen, komsularin birbirleri ile iyi gecinmeleridir ki, saglik ve mutluluk icinde yasanabilsin. Birlikte karin doyurulacaktır; torun muruvveti gorulecektir. Bu Toplumlara arasi iliskileri de, atalardan gelme ogutler ve anlatimlar ile ele alabiliriz. Nasreddin Hoca, Toplumca bu iliskilerin nasil gelistigini anlatan bir simgedir.

Unutulmamasi gerekir ki, Toplum yaraticidir. Hem de, imeceli yaratici. Nasreddin Hoca ve Keloglan oykuleri bu yaraticiligin en oz goster gesidir. Toplum sorunlari gorur ve yerine gore cozum uretir. Bu cozumler, atalardan gelme bilgeliğin deney ve yapimciligin ozudur. Keloglan ile Nasreddin Hoca'nin oykuleri, yakindan bakildiginda, birbirlerini butunlestiricidir. Sorunlari cozum yollari birbirlerine zit olsa da, gene varmak istedikleri sonucun Toplum yararina oldugu kolayca anlasilir.

Ara sira esruk olan komsular da bulunabilir. Oyle anlarda, mahalleli tolga ve savut giyerek bu gibi aklini gecici de olsa yitirmis olan bireyi yola getirmeyi bilir. Eski mahalle gelenegidir. Gunu geldiginde, Alpamis da toplumu icin bunu yapmistir.

Toplum icinde yapilan secimler, inanca dayalidir. Inanclarin kokeninde yatan da, atalarin gelecek kusaklara bagisladigi deney sonuclaridir. Bu deneylerin baslangici, Toplumun var olusunun baslangicina gider. Bektasi de Toplumun uyesidir, Tapduk Emre de. Her bir mahallenin, Toplumun yararina yapacaklari vardir. Onemli olan, atalardan gelme kimlikleri ile birlikte, bir toplum icinde yasamak istekleridir. Bilinir ki, bir beden cibani cikarir ise, o cibani yardirilir, iyilesmeye yonlendirilir. Bu cibani, bedeninin icinden de kaynaklanabilir, isirgan otu turunde bir dis surtusmeden de. Ama, gene de, yasam soz konusu ise, ciba iyilestirilir.

Toplumunu aldatmak, özellikle, sürekli olarak saptırmak, ne kolaydır, ne de uygundur. Nasreddin Hoca, bir akşam evine üç okka et götürür, hanımının bu et'den yemek yapmasını bekler. Bir süre sonra sorar: "Hanım, yemek nerede?" Hanımı da: "Kedi et'i yedi" deyiverir. Hoca da, teraziyi kaptığı gibi mutfaga uçar; kediyi kefe'ye koyup tartar. Kedi üç okka çekmiştir. Hoca kendi kendine söylenir: "Eğer kedi burada ise, et'e ne oldu? Et burada ise, kedi nerede?"

Keloglan'ın, Toplumunu aldatmaya ya da küçük düşürmeye çalışanlarla sonsuz çekişmesi vardır. Toplum ile kendince alay etmeye kalkışan bir akli-evvel, düşünür tasınır, bir oyun bulur. Keloglan'a: "Al sana bir kase yoğurt; kaymagını bozmadan yiyebilirsen, sana bir tarla vereceğim" der. Keloglan da kasesinin dibini deler, yoğurdu afiyet ile midesine indirir.

Keloglan ve Nasreddin Hoca gerçek bir kişi midirler, yoksa, Keloglan ve Hoca'nın düşünce düzenini seven toplumun kendi içinden yarattığı birer simge kişilik midirler? Bu, hiçbir gün için önemli bir soru değildir. Keloglan ve Nasreddin Hoca, Toplumun öz kimliğidir. Bir karış altında da, Toplumun sabri tukendiginde, tolgali-savutlu Alpamis kimliği vardır.

MAYA, T.A.S.

Hasan Bülent Paksoy

Asagidaki yazi (Turkiye Rotary Kuluplerinin cikardigi ve TRde butun Rotaryenlere dagitilan) **ROTARY DERGISI**'nin Eylul-Ekim 1995 sayisinda basilmistir. 1995-1998 doneminde dort kez daha ---baski, bilgisayar agi sayfalari ve elektronik dergiler yoluyla--- yeniden yayınlanarak, yaklasik yetmis (70) ulkede yerlesik yirmibin'in (20,000) uzerinde okuyucuya ulasmistir.

Bu dagitimin sonuclarindan biri olarak, bu yazi TR ve ABD de oturan kisilerce ---yazinin yazarina duyurulmadan--- olusturulan "MAYA" adli bir kurulusun ortaya cikmasina neden olmustur. Adi gecen MAYA kurulusu da 1996 yilinda Dayton, Ohio'da; 1997 yilinda da Detroit, Michigan'da MAYA baslik ve konulu toplantilari duzenlemistir. MAYA kurulusu, bu toplantilarda bildiri verecek kisilerin bildiri basliklarini iceren toplanti genel duyurularini bilgisayar aglari ile de toplum'a sunmustur.

Elinizdeki bu cogaltim, 1998 yilinin Mayis ayinda, TAACO ortakligi ile Ohio da yerlesik toplum uyelerine sunulmaktadir.

MAYA, T. A. S.

Bir toplum'un "maya"si ne gibi etken atilimlarla korunabilir?

Neden korunmalidir? Ne gibi yontemlerle "maya"nin

yozlasmasin, kaybolmasinin onune gecilebilir? Bu tur

ugraslarin giderlerini kim ustlenir?

Ingiltere'de, "ciftci ogle yemegi" (ploughman's lunch) adi ile

bilinen ve sevilerek yenilen bir "cikin" vardir. Genellikle, sarilmis

bir tereyag topagi, kutulanmis peynir, ekmek, yil'in icinde

bulunulan gunlerinde yetisen meyva'dan ve bir de icecekten olusur. Bu yemek, orta caglarda Ingiliz ciftliklerinde calisanlarca yenir idi. 18ci yuzyilda Ingiltere'de baslayan Sanayi Devrimi sonrasi, bireyler is bulmak icin koyleden kentlere akin etmeye basladiginda, unutulur oldu. Yirminci yuzyil'in baslarinda, peynir, tereyag, icecek vb ureticileri, birlikte calisarak, bu ogle yemegini gunun kosullarina uygun bir bicimde yeniden toplum'a sundular. Boylelikle, hem tarihsel Ingiliz maya ve geleneginin onemli bir bolum'unun korunmasini sagladilar; hem de, Ingiliz ureticileri, isveren niteliklerini surdurmek yolunda atilimda bulundular. Cin adli icki de, Ingiliz kokenlidir. Cin yaratilmadan once Ingilizler, Fransa'dan sarap satin alip icmekte idiler. Bu durum da, Ingiltere'den Fransa'ya altin --gunumuz anlami ile "doviz"-- akmasina, Ingiliz hazinesinin gucunu yitirmesine neden oldugu gorusunun guc kazanmasina neden oldu. Bu "doviz akimi"ni onlemek icin, Birlesik Krallik adalarinda yetisen bugday'dan uretilen alkol, cin'e oz koku ve tadini veren otlar, cilekler, vb, gibi bitkileri kullanan ozel atilimcilar, cin'i yarattilar. Fransa'ya gitmekte olan altin nitelikli "sermaye" akisi buyuk olcude durduruldu. Bu sure icinde de, Birlesik-Krallik Imparatorlugu (British Empire) yoneticileri, Hindistan, Afrika gibi bolgelerde gorev yapmakta idiler. Birlesik Krallik Tropik Hastaliklar Uzmanlari, bu gibi Imparatorluk gorevlilerinin sitma hastaligina yakalanmadan yasayabilmeleri ve gorevlerini aksatmadan surdurebilmeleri icin, Imparatorluk gorevlilerinin yeni olusturulan "kinin" ilacini her gun icmelerini salik verdi. Hindistan'da gorevli bir Birlesik-Krallik Imparatorluk Yoneticisi, "kinin"i, her gece icmekte oldugu cin icine kattı. Boylelikle, "cin-tonik" yaratildi. Yirminci yuzyil ortalarinda ise, Ingilterede cevriyen ve dunya'nn degisik ulkelerinde cok tutulan -- alp'i 007 olan, "casusluk;" "karsi casusluk;" "ajanlik" turunde un yapan-- bir dizi film, bu "cin-tonik" ickisinin dunyaya yayilmasina neden oldu. Sonucunda, Birlesik Krallik ekonomisine ek ve olaganustu bir gelir saglandi.

Ikinci Dunya Savasi sonrasi, Fransiz giyimevleri ve sus kokusu ureticileri, buyuk bir tanitma atilimina gecerek, Fransiz kokenli kaynak kullanarak, Fransiz ekonomisini canlandirmakta buyuk gorev yaptilar. Fransa'da da cin satildigi gibi, bu tur Fransiz urunleri, Birlesik Krallik'ta da buyuk begeni ile surum yapti.

Adlari gecen her iki ulke'nin Avrupa Birligine girmelerinden sonra da, bu tutumlari degismedi. Kazancli cikan, Birlesik Krallik ve Fransiz toplumlari oldu. Bu kazanc da, en az uc basamakli idi: 1) doviz geliri; 2) Birlesik Krallik ve Fransiz mayalarinin dunyada tanitilmasina yardimci olmak; 3) oz ulusal ekonomilerine gercek katki'da bulunmak. Birinci basamakta ele alinan "doviz geliri"nin cogunlugunun kolaylikla olculebilecegi su goturmez. Ancak, ikinci basamaktaki "'maya'nin dunyada tanitilmasi" en az ilk basamak kadar onemlidir. Bir uretici, urettigi gercek, aygit, mal uzerine "kayitli tanitici" koyar. Amaci, uretici kurulus'un guvenilir bir kaynak oldugunu gostermek, alicilarinca unutulmamak, kolay bulunabilmektir. Bir toplum'un mayasi da bu kapsamdadir.

Belirtilmesi gerekir ki, butun bu atilimler ozel kisi ve kuruluslarca ele alinmis ve gerceklestirilmistir. Ancak, ekonomilerine ve dolayisi ile toplumlarına olan yararları goren Birlesik Kralik ve Fransiz hukümet yetkilileri, bu tur "doviz kazandırır" "dis satis" atilimlerini desteklemek icin, Disisleri Bakanliklarına yetki verdi. Butun buyukelciliklere ve konsolosluklara: is yapacak, pazar acacak, oz ulkelerinden satis yapmak icin gelecek is adamlarina gercek ve kapsamli destek verecek "ticaret ateseleri" atandi; buyukelci ve konsolosların da oz ulkelerinin ekonomilerine "gelir getirecek" islere buyuk agirlik vermeleri onerildi. Diger ulkelere donuk dis politikaları da, bu gibi ticari iliskilerin "iyi" olup olmadigi sorusu uzerine de oturtuldu.

Bu gibi orneklerin cogaltilabilecegini belirterek, uzatmadan, bir soru taslagini ele alalim: Gunumuzde TC kokenli uretim ve satis kuruluslari, Turk mayasini dunyaya tanitmak icin ne yapmaktadirlar? Bu gibi tanitimlara girismekle elde edebilecekleri ek gelirler ne olabilir? Bu gibi tanitimlara girebilmek icin ne gibi bilgisel ve uygulama kaynaklarına gerek duyacaklardir? Bu kaynaklar nereden bulunacaktır? Bu gibi atilimların yapılmasının onemi uzerinde kimler durmaktadır? Amac, "maya" yi "satomak" degildir. Maya'yi bir kez satin alan, o maya yolu ile uretilebilecek maddeyi oz bunyesinde yapip kullanabilecektir. Onemli olan, "maya" yi elden cikarmadan, o maya ile uretilecek maddeleri pazarlayabilmektir. Boylelikle, "maya"nin kokeni elde tutulabilecegi gibi, o "maya"nin yordami ile uretilebilecek maddeler surekli gelir saglayabilecektir.

"Maya" yalnızca hamur, yogurt, peynir, bira, vb "maya"si değildir. Üniversite araştırmacılarının ürettiği yeni buluşlar, yöntemler de "maya" dir. Bir üretici, ürettiği mal'in öz yeteneklerini yükseltmek ve aynı zamanda giderini düşürmek için yeni yöntemler aramak zorundadır. Üreticiler ve ülkeler arasındaki sonsuz yarışma, bu tür araştırmaları kaçınılmaz duruma getirmiştir. Yaşam'ı sürdürebilmek, üretiminin düzeyini yüksek giderlerini de düşük tutmaya bağlıdır. Bu sonuçları gerçekleştirmek için, bir üretici öz kuruluş'u dışında uzman ve araştırmacılar arayıp bulabilir; bu tür kişi ve kişilerden oluşan kuruluşlarla işbirliği yapabilir. Ancak, bu tür danışman ve kuruluşlarda arayacakları nitelikler arasında "maya" sorusunun da sorulması, incelenip araştırılması gereklidir. Her iş ve atılım, "devlet baba" dan beklenemez. Özel kişi ve kuruluşların da, geleceklerini öz ellerine almaları gereklidir. Geleceğine bilinçli yaklaşım ile bakıp yordam aramayanlar, bu geleceğe ulaşmaktan da uzaklaşmış olurlar. Ömer Seyfettin, "Pembe İnci'li Kaftan" yazısında, öz varlığını kullanarak ulusu için çalışan, varlığını yitiren bir kişinin basından geçenleri anlatır. (Seyfettin bu yazı'yi Birinci Dünya Savaşı çerçevesinde yazmıştır). Ancak, kişiler yaşamakla da yükümlüdür. Gerektiğinde, kişiler Seyfettin'in yazısında ele alındığı gibi, varlıklarını toplumları için kullanmak ve sıkıntı'ya girmekle de yükümlüdürler. Buna karşılık, bir toplum'un yaşayabilmesi ve dünya içindeki yerini koruyabilmesi için, toplum'un bireylerinin de yaşamlarını sürdürmekte, teker-teker sağlıklı ve varlıklı olmaları gerekir. Bireyler de bir araya gelip, birlikte yordamlasarak çalışacak, geleceklerini düşünerek işbirliği yapacaklardır. Bu tür ortak amaca ulaşmanın en uygun yollarından biri de, kurulmuş ve yürümekte olan üretici kurumların, kamu ya da özel olmalarına bakmadan, işbirliği yapmalarıdır. Bu işbirliği sırasında da, "maya" konusu en önde yer alan bir niteliktedir. Bu tür işbirliğinin en önemli örneklerinden biri de Japonya'dır. "İlerleme" nin, en önce, atılım yapan kişilerin yaptıklarına dayalı olduğu hiçbir gün unutulmamalıdır. Kisiler, mutlu olmak için çalışırlar. Kisilerin bu "arayışları," toplum'un ilerlemesine, yaşam düzeyinin toplu olarak yükselmesine neden olur. Bu arada, eğer kişiler, ve kişilerden oluşan toplum, "maya" sini unutacak ya da

bu "maya" ya önem vermeyecek olursa, toplum "kisilik degistirebilecek" kimligini yitirip yozlasabilecektir. Dolayisi ile, "mutluluk aramakta" olan kisiler, toplumlarinin cikarlarini da goz onunde tutmak durumundadirlar. Toplum ortadan kalkacak olursa, kisiler de "su'dan cikmis baligin" basina gelenleri cok iyi anlayacaklardir. Ornegin, "maya"si bozuldugu icin, peynir tadi olmayan bir peynir'in "peynir" olarak begeni kazanmayacagini dusunmek yeterlidir. Bu tur, "'maya'si bozuk" peynir'i satis'a suren ureticinin gelecegi ne olabilir? Toplum'un isteklerine kulak veren diger bir peynir uretici, begeni kazanan bir peynir satisina basladiginda, ilk peynir ureticinin yasaminin son bulmasi anlamina gelir. Bu ornegi, bir ulke icindeki kuruluslara --ve toplum'a-- uluslararası duzen icinde toplu olarak uzatmak uygundur. Eger, bu ornekte adi gecen ilk peynir uretici, kullandigi "maya" yi arilastirmis ve bozulmasini onleyerek kullanmis olsa idi, sonuc daha degisik olur mu idi? Soz konusu, yalnızca peynir ureticinin kapanmasi, peynir tuketicinin sevdiği bir yiyeceğinden olması degildir. Peynir uretim ev'inde calisan isciler; peynir'in yapildiği sut'u veren koyun ve inekleri yetistirenler; bu buyukbas hayvanlarin yemlerini ureten kuruluslar; yem uretici kuruluslarda calisan isciler, vb. de yasam gelirlerinin ortadan kalktigini goreceklerdir. Bu noktada, ornek alinan ilk peynir uretici, universiteler icinde gorev yapmakta olan bir arastirmaci'dan, karsiligini vererek, yordam istemis olsa idi, ureticinin gelecegi degisik olabilir mi? Bu tur "gelir paylasma" ve "cikarlari birlestirme" yordamlari ile birlikte calisma ortami saglamis olsa idi, toplum daha kazancli olamaz mi? Bunun karsisinda, eger universiteler icinde calismakta olan arastirmacilar, ureticilerin cagirisini beklemeden, yeni maya aritma yontemleri gelistirerek ureticilere urunlerini yenilestirmek, arilastirmek onerilerinde bulunsalar, bu atilimlar da yararli olmaz mi? Bu peynir ureticiler, yerli toplum'un gereklerini karsiladiktan sonra, uluslararası pazarlara acilmak yollari da arayabilirler. Ek ve dis gelir saglayabilecekleri gibi, "maya" nin uluslararası duzeyde taninmasina, sevilmesine de katkida bulunabilirler. Bu tur ornekleri, diger uretim kollari ve dallarina uzatmak olagandir. Konu, Omer Seyfettin'in "Diyet" baslikli yazisinda ele aldigi gibi bir kisinin diger bir kisi'ye "omur boyu borclu kalmasi"

degildir. Bu atilimler karsilikli yararli oldugu gibi, toplum da kazancli cikacaktır. Universite bunyelerinde calismakta olan arastirmacilar, yalniz kapsamlar ardinda kuramsal olarak kosarlar ise, toplum'a yararleri ne denli kalacaktır? Bir yerde, yeni kuram ve kapsamlari "pazar'a aktarmak" gereklidir. Arastirmacilarin gelistirdigi yontemleri, gene arastirmacilar "toplum'ca kullanilir" duzeye getirmekle sorumludurlar. Ureticiler de, bu kullanilabilir yontemleri "cogunluk uretimi" yolu ile toplum'a ve dunya'ya sunacaklardir.

Cikarlarini iyi bilen ureticiler, arastirmacilarca kapilarina kadar getirilen onerileri benimseyecektir. Eger yapilacak onerileri bir uretici benimsemez, kullanmaz ise, arastirmacilar diger ureticilerle isbirligine girebilirler. Bunun ustune, aydin ureticiler, arastirmacilarin kendilerine gelmesini bile beklemeden, arastirmacilarla ilk iliskiyi de kurabilirler. Arastirmacilar tek kisi olabilecegi gibi, universite disinda olusturulmus ozel arastirma kuruluslari da olabilir; diger kuruluslarla isbirligi yapmak uzere kurulmus olan "ortak uretim topluluklari" (kooperatifler) bu tur yaklasimlari ustlenebilirler. Birlikte calismakta buyuk yararlar olacagi aciktir.

"Arastirmalar"ın yalnızca üretim için önemli ve gerekli olmadığı da bu basamakta anlaşılmış bulunur. Bir toplum'un "maya"si, o toplum'un tarihinde, gelenek ve torelere yatar. Bir toplum'u diğer toplumlardan ayırdeden özellikleridir. Bu veriler arastirmacilarca toplu olarak kayıt altına alınmıştır, belirlenmiştir; sürekli kullanılmaktadır; toplum'un icgudusunda en ondedir; Düşünce İsvetçerince durmadan, ayrıntıları ile derinden-derine işlenir. Dünya'daki diğer toplumlarla, bu konularda acıkça bilgilesilir. Maya'ların toplamı, dünya genel yaşam düzeyinin ilerlemesine ve gelişmesine katkıda bulunur. Ayrıntılar, "Türk Tarihi, Toplumların Mayası, Uygarlık" başlığı ile Yeni Forum dergisinin Haziran 1992 (Cilt 13, No. 277) sayısında verilmiştir. [Ek olarak, bak: Annals of Japan Association for Middle East Studies (Tokyo) No. 7, 1992.

"Maya," adından da anlaşılacağı gibi, bir iş'in basından önemlidir. Kisilerin başlangıcı da çocukluk olduğuna göre, düşüncelerin "mayalanması" da çok küçük yaşta öğrendiklerinden, grup-yasadıklarından etkilenecektir. Bak: "İnsan İnciyi Denizden Çıkarmadıkça, O İster İnci Olsun -- İster

Cakiltasi, Farketmez," **Yeni Forum** Eylul 1993 (Cilt 14, No. 292). [Ek olarak, bak: **Rotary Dergisi** (Izmir) Aralik, 1993]. Bilinmeyen bir varlik, kimin yararidir? Uretilen gerc ve urunlerin "satilmasi" gereklidir. "Satis" yapmak icin, "satis ve dagitim aglari" kurulmasi kacinilmazdir. Bu "satis aglari" da, tuketicilerin istek ve secimlerine kulak asmak yolu ile: urunlerin nitelik ve nicelikleri uzerine tuketicilerce ileri surulen gorusleri, uretici ve arastirmacilara ileterek, uretici ve arastirmacilara yordam verirler. Dolayisi ile, "satis aglari" da "urun uretme yaklasiminin" bolunmez bir koludur. Ozellikle, yurt disinda yapilacak satislar icin cok onemli ve temel acilimlarin basinda gelir. Bu gibi "maya tanitim" ve uluslararası satis aglari olusturulmasina yordam verecek kisi ve kuruluslarin varligi ve calismalari da gozden uzak bulunmuyor. Ornegin, yillardir calismakta olan Danismanlik Kuruluslari, calisma konularini genisleterek yeni konularda da girisimlerde bulunabilirler. Uluslararası pazarlarda yeni satis ve dagitim aglari kurulmasindan once de, ilk agizda yapilmasi gerekli "iliski kurmak" atilimlari vardir.

Bir dag'in tepesine, bir adimda cikilamayacagi aciktir. "Borc, odemekle; yol, yurumekle biter." Buna karsilik, maya da, ancak aritilmakla ve surekli olarak canli tutulmakla yasayacaktır. Maya'nin elden cikmamasini, kok salarak gelismesini saglayacak tek yontem, maya'nin en genis duzeyde yayilmasini ve sevilmesini saglamakla elde edilebilir. 19cu yuzyilda yapildigi gibi, yalnızca "ilan vererek" alici aramak, kaynaklari cop yiginina atmaktan ileri gidemez. Satis yapmak, maya tanitmakla esit bir duruma gelmistir. "Alici aramak" yontemleri de, ozellikle Ikinci Dunya Savasi sonrasi, kokunden degismis, gelismis bulunuyor. Yeni yontemler, cok ince uygulamalarla: "alicilarin" kimlikleri, adlari, oturduklari yerler, egitim duzeylerinin nitelik ve nicelikleri, gelirlerini bilmek gibi ayrintilara kadar iniyor. Bu gibi uygulamalarla, alicilarin "dusuncelerini okumak," alici kisilerle dogrudan baglanti kurmak yolu ile "alicilarin "isteklerini yerine getirmek" ve bu alicilara "yeni dusunceler 'salik vermek'" de gunumuz ve gelecekteki satis ve maya tanitim yontemlerinin temellerini olusturuyor.

Mayalarini korumaktan ve kullanmaktan kacinanlar, mayalarından yeterince yararlanmayan (ya da

yararlanamayanlar) gunun kosullarina ayak uyduramayacak; dunyanin gidisine ayak uyduramayanlar da, Omer Seyfettin'in "Diyet" baslikli yazisinda sozu edildigi gibi, yalnız büyük odunler vermekle kalmayacaklar; bagimsizliklerini da, yasama kaynak ve yeteneklerini de elden cikaracaklardır. Butun maya aritici, denetleyici, kullanıcı girişimci ve atilimcilara basarilar diliyoruz.

Dunya Degistiren mi, deger yargisinda bulunan mi?

Hasan Bülent Paksoy

“İngilizce Konusan Dunya'nin gelmis-gecmis en ileri gelen hukukcusu” olarak bilinen ABD Anayasa Mahkemesi Yargici (1902-1932) Oliver Wendell Holmes (1841-1935), oz yorum ve dusuncelerine odaklik gorevi yapan gorusunu belirtir:

“Saygi ile anmak istedigim kisiler, dunya degistiren dusunceleri yaratanlardir. Cogunlukla yari unutulmuslardir, cunku toplum: yepyeni dusunceler uretenler yerine, deger yargisinda bulunanlari yegler .”

[“The men I should be tempted to commemorate would be the originators of transforming thought. They often are half obscure, because what the world pays for is judgment, not the original mind”) **The Essential Holmes**, Richard A. Posner, Ed. (Chicago: University of Chicago Press, 1997) s 208]

‘Para Kazanan’ kisiler de dunyayi degistirir. Bu, kacinilmaz bir gercektir; ama, para kazanan ile, dunya degistiren dusunce ureten kisi arasindaki ayrilik ve ayricaliklarin yok oldugu anlamina gelmez. Her neden ise, para kazanan, ‘yargiclik’ yapmak ‘yetenegini’ de kendinde bulur. Bu yargiclik, yalnız ‘yasal’ konularda da kalmaz; butun toplumun yasaminin ayrintilarina da uzatilir.

Bu gorus'un ‘cagdaslik’ bir gelisme olmadigini gormek de guc degildir; belgeleri cok gerilere gider. İlk kazili ornegi (ATON) eski Misir’da gorulebilecegi gibi, Kutadgu Bilig icinde de gozden kacmaz. Ardindan gecen yuzyillar icinde Cinden Italya’ya, Guney Afrikadan Amerika’ya varincaya kadar birbirlerinden uzak maya’lar icinde bu gercek durmadan yenilenir. Sun Tzu (M.O 6 yy), Galileo, (1564-1642), Hezarfen (1609-1640), Divaoglu (1855-1933), Mitchell’e (1879-1936) varincaya kadar sayisiz ornek gosterilebilir.

Holmes, dusuncesinin aciklamasini yapmaktan da geri durmamistir: “Bir kisi, parasini genellikle kisisel degerlerinin uzerinde tutar “

(“*A man is usually more careful of his money than of his principles*” **Blackwater Tactical Weekly** July 16, 2007)

Bu arada, Holmes’in (ABD deki zenci koleliginin kaldirilmesi nedeni ile baslayan) ABD Ic Savasinda (1860-1865), savas alaninda da aldigi rutbeler ile Albayliga yukseltildigini, vuruslar sirasinda uc kez yaralandigini unutmada ekleyelim.

Anlasilan, Holmes bu turde dusunen tek Amerikali ileri gelen degildi. ABD nin 31ci Baskani (1929-1933) Herbert Hoover (1874-1964) de, kayitlara gectigi gibi bir gozlemde bulunmustur:

“Bu ulus’un her an gerek duydugu en onemli varlik, olaganustu Erkek ve Kadinlarin onderligidir.”

(“The imperative need of this nation at all times is the leadership of Uncommon Men or Women.” **TIME Magazine**, August 10, 1954).

Simdi: “dunya degistiren” tanimi yapilsin-mi, yapilmasin mi? Yapilsa ne olur, yapilmaz ise dunyanin degismesi durdurulabilir mi? Bu soru, “Tartismali Kisi” kavramini gundeme getirir. Ozellikle, “Iyi-kotu olmaz, ‘karmasik ve derin kisi’ olur” soyleneceklerini baslatabilir. Bu tur sorular, ‘ortaligi bulandirmak’ icin mi soyleneceklerdir? Neden? Bu, bir ‘dusuncesal savas’ midir?

Bir kisinin yazilarini ya da kisiligini ‘kucultmek’ icin kullanilan yontem, o yazilara karsi “tartismali yazi” ya da “tartismali kisi” deyimini yoneltmektedir. Genellikle bu tur damgalama uygulamalari, son dortbin yildir, degisik kaynakli gorevli yazarlarca ortaya atilir. Bu gorevli yazarlar, kendilerine gorev veren kurum ya da kuruluslarin cikarlarini gozlemekle yukumludurler. Gonullu, ya da aylikli olabilirler. Bu gorevi yerine getirebilmek icin de, isverenlerinin gundemindeki girdi-ciktilari yakindan bilip bu cikarlari destekleyici ve karsitlarini yeri yazilar yazmalarina gerekir. Eger, gundemlerindeki yonlere

ve cikalara ters dusen bir yazi olur ise, en kisa yoldan o yazi ve yazarinin "tartismali" oldugunun ileri surulmesi gerekir ki, 'begenilmeyen' yazinin icerigi cok destek gormesin.

Butun bu ugraslara karsilik, Dunya Degistirici ile yargilayan arasindaki ayricaliklar, bir yerde, yavas da olsa anlasilmaya baslar. "Amerikan gulduru yazarı Mark Twain (Samuel Clemens; 1835-1910) bir gözlemde bulunmuştur: "[Atılımları] başarılı oluncaya kadar, bir kişinin düşünceleri [ve yöntemleri] delilik olarak görülür" (A man is a crank, until his ideas succeed). İngiltere'nin Cambridge Üniversitesi mühendislik bölümü öğrenci derneği de, 1980'lerde Mark Twain'in bu görüşünü ödünç alıp, kendilerini tanıtıcı bir deyim türetti: "Bir devrim, bir deli'nin atılımı ile başlar" (A revolution starts with a crank). Bu iki deyimde de kullanılan, "crank" Türkçe'de "kolçak" anlamındadır: bir "aygıt"ın "dönmeye başlamasını" sağlamak için kullanılır; kullanım amacı, "çevirerek bir aygıt'ın 'devrim' ('devrilmek') yolu ile dönme başlmasını" gerçekleştirmektir. Kahve değirmeninin kol'u da bu kolçak (crank) türündedir. Eskiden, içten yanma motorlu araçların "çalistirilmeye" başlanması da "kolçak" kullanılarak, insan gücü ile sağlanırdı. Ek olarak, "crank," deli, sinirli, ya da "huysuz" kişi anlamına da gelir. Kolaylıkla görülebileceği gibi, İngiliz öğrenciler, bir söz oyunu yolu ile hem doğal bilimleri düşünce bilimleri ile birleştirmekteler; hem de, düşüncelerin bir tabanda, ortak-bölen düzeyinde, ortak değerleri paylaştığını ortaya koymak istemişlerdir.

Konu ile ilgili gösterilecek örnekler diğer açılardan da sürdürülebilir. Türk Düşünce İşvereni Ömer Seyfettin (1884-1920), Osmanlı İmparatorluğunun 1911- 1912 savaşı sırasında yazdığı bir yazısında, pirelerin önem ve gereğinden söz eder. Seyfettin, bu yazısı ile "pireler olmaz ise, köpekler uyuşuk kalırlar. Pire ısırıkça, köpek ayağa kalkıp pireleri üzerinden atmağa uğraşır," "böylelikle uyuşukluk gaflet ve dalaletine düşmekten kurtulur" görüşünü öne sürer. Seyfettin'in güldürü yolu ile yazısında anlatmaya çalıştığı gerçek de kısaca: bir toplum, "baş'ına gelen ağırları" iyi etmek yoluyla "arılaşır." Önce varlığını, sonra da bölünmezliğini korumak yolunda adım atar.

Çünkü, bir toplumun bölünmesi, o toplumun ortadan kalkmasının ilk basamağıdır.” (Hasan Bülent Paksoy, “Dusunce Isvereni.” **Turk Tarihi, Toplumların Mayasi, Uygarlık** (İzmir: Mazhar Zorlu Holding, 1997) kitabından)

Dunya'yi degistiren kisiler, dusuncesel ya da eylemsel olarak “Atilgan,” “girisimci,” gozu’nu budaktan sakınmayan,” “basarici” nitelikleri paylaşırlar. Bunlar kısa ama çok güçlü deyimler. “Basari” deyimini kimliği nedir? Örnek almak istenir ise, Timur Bey (O. 1405), atilgan idi. Gün sirasi ile, Atatürk de. Bu iki kişilik, birer gösterge olarak da ele alınır. Çünkü, her atılım, bir de sakınca'yi ardında getirir. Bu sakınca, başarı ile, başarısızlık arasındaki ayrıcalıktır. Her kişi her konuda başarılı olamaz. Geçmiş boyunca, sakıncaları gerekli inceleme ve bilgi ile göz önüne alan atılımcılar, karşı çözümler yordamı ile güçlükleri yenebileceklerini gördüler, öğrendiler. Kendilerinden önce yaşamış olanların başarılarının kökenlerini de, konuları içinde, anladılar. Bu çözümler, ara-sıra olağanüstü olabileceği gibi (Fatih Sultan Mehmed'in kadırgalarını karadan yürütmesi gibi), genellikle elde edilen verilerin iyi değerlendirilmesi sonucu elde edilmiş başarılar olmaları bakımından çok daha önemlidirler.

Bu tür incelemeler, Tutucu ve Baskaldırıcı Kişiler ve Kurumlar arasındaki uçlu Çekime'yi özetler. Bu tür çekişmeler, İnançlar içinde de yer alır. İsa İnancılar arasında olduğu kadar (Katolik –Ortodoks--Protestan), Müslümanlar (Sünni-Sii) arasında da görülürler.

İslamiyette, “Sii” lik, Peygamber Muhammed (S.A.V.) yaşamda olduğu günlerinde başlamış idi. Hz. Ali'nin hem Hz. Muhammed'in damadı, hem de daha önce kan bağı akrabalığı olması nedeni ile, Hz. Ali yandaşları, Hz. Ali'nin ilk Halife olmasını istiyorlardı. Bu gerçekleşmeyince, Hz. Ali yandaşları, Sii (ayrı bir toplum olarak ayrılmak anlamında) oldular. Bu ayrılık, yalnız “inanc' olarak kalmadı. Toplumsal yönlerin değişmesine yol açtı. Bu ‘toplumsal yön değiştirme,’ belirli toplumların öz kökenlerini korumak için seçtikleri bir çözüm idi. İran kökenliler, Araplara savasta yenilmiş bile olsalar, öz veri ve varlıklarını bu ayrıcalık (Sii'lik) yolu ile korumayı seçtiler.

Basarmis olsuklari soz goturmez. Bu da, Dunya Degistiren bir dusuncenin uygulanmasi idi.

Isa inancli Hristiyanlik ise, Hz. Isa'nin Musevilik icinde bir yenilik ve temizlik yapmak istemesi ile basladi. Isa, bir Yahudi idi. Tanrının yolunda olmadigi gerekcesi ile, en onemli Yahudi Tapinaginın icinde is yapan "para bozucuların" (belki de ilk bankacılar) tezgahlarını devirdi, Roma tug'u altında yaşamakta olan Yahudilerin düzenini bu acidan altüst etti. Bu düzen bozmacılığı (Dunya Degistiren dusuncesi) yuzunden hem Yahudi Toplumunca, hem de ust Duzey Roma yoneticilerince yargilandi ve carmiha gerilerek olduruldu. Sonucunda, baslattigi akim'a Yahudi olmayanların katılması ile, ortaya yepyeni bir inanc duzeni cikti.

Eger Dunya Degistiren Dusunceler (ve Dusunceyi ortaya atan) ilgi cekmekte ise, degisim'e karsi cikanlar, degisim'i durdurmak icin baska yontemlere de basvurabilir. Bu yontemler, deyimlerin ve kavramların kimliğini degistirmek gibi uygulamaları da icerebilir. Toplum ve kisilerin sagduyuları uzerinde bir bulut dilimi ortmek soz konusudur. Mark Twain bu tur yaptirimlara, bilerek uydurdugu gulduru bicimli abartma ile "Merhem-i Çesmi Humayun" (Imperial Optical Liniment) adini vermis idi. (Twain, guldurulu deyimini Ingilizcedeki "Pulling the wool over eyes" deyisinden turetmiştir) Kisacasi, 'goz boyamak' denebilir.

Kennedy'ler, ABD nin "ileri gelen" ailelerinden biridir. Gunumuzde ailenin bas'i olan, ABD Massachusetts Sanatoru Teddy Kennedy, ABD icinde 'sol goruslu' olarak bilinir; ABD Demokrat Parti uyesidir. Massachusetts eyaletinde yasayan ve Demokrat Partiye oy verenlerce, onyillardir aksamadan yeniden Senatorluge secilir. Dedesi ABD nin buyuk kentlerinden birinin belediye baskani; babasi ABD nin Ingiltere Buyukelcisi ve isadami; Agabeyi Bobby, ABD nin Adalet Bakani; diger bir buyuk agabeyi de ABD baskanligi yapan John F Kennedy idi. Her birinin, dede'den kalma buyuk gelirleri ve varliklari var. Degisik iller'de saray yavrusu konaklari, takim-takim gorevlileri, yasamlarini kolaylastiriyor. Bu durumda, 'solcu' ve 'sol' nasil tanimlanabilir?

Bilindiği gibi 'sağ' ve sol' 'deyimleri,' 1789 Fransız devrimi sürecinde Paris yerleşkesinin iki karşılıklı yakasında toplanıp, "Fransız toplumunun sorunlarını çözücü" düşünceler üreten kişilerin biraraya geldikleri "yon" lerden alınarak sözlüğe yerleştirildiler.

Bu yerleşkelerden gelen çözümlerin Fransadan ve Fransızcadan gelmesine karşılık, Fransızlar gene de 'deyimlerin üzerinde' Fransız sorunları için Fransız çözümlerini üretilip, kullandılar. Sağ ve Sol deyimlerine ve bu deyimlere dışarıdan biçilen 'değerlere' koru-korune bağlı kalmadılar. Bu deyimleri de, işlerine geldiğinde kullandılar. Bu bakımdan, bu tür 'yon' verici düşüncelerin yalnızca adları nedeni ile elde tutulmaları ne denli doğru olur? Örnekler cogaltılabilir:

Günümüz ABD'deki Cumhuriyetçi Parti (Cogulcu Yönetim'e Katılım Birimi), bir fil; Demokrat da bir esek ile simgeledir. Seçim süreci çalışmalarında, bu simgelerin cogaltımı bütün ülkeye yayılır. ABD İç Savaşı (1860-1865) sürecinde, Abraham Lincoln Cumhuriyetçi Parti üyesi olarak Başkanlık yapmış idi. İç Savaşın çıkmasına neden, kara derililerin tutsak kalıp-kalmama tartışması idi. Lincoln, tutsaklığı kaldıran Özgürlük Bildirgesini imzalamış idi. İç Savaş sona erdiğinde, kara derililere özgürlük ve eşitlik verilmesine karşı çıkanlar da Demokrat Parti bayrağı altında toplandılar. Aradan kırk yıl geçtikten sonra, Cumhuriyetçi ve Demokrat Partilerin, toplum sorunlarına karşı olan tutumları incelendiğinde, birbirlerinin yerini aldıkları görülür. Demokratlar Yirminci Yüzyilin sonlarından bu yana bireysel özgürlüğü ve özellikle kara derililerin eşitliğini savunurken, Cumhuriyetçiler de parayı ve paralıları savunma yolunu seçtiler. Başka bir deyiş ile, sağ sol oldu; sol sağ oldu. Sağduyu'ya ne oldu? Yoksa, 'sağduyu,' bu tür tartışmalar sonucu mu toplumca seçilmelidir?

Komünizm ve Solculuk genelde birbirleri ile es tutulur. Ama, kısa bir araştırma sonucu, örneğin Lenin'in (1870-1924), başında bulunduğu Bolşevikler (Yirminci Yüzyil başları) içinde bile "Solculara" ates puskurduğu, toplantı tutanaklarında ve

gazete yazilarinda gorulebilir.

Her olay ve deneyde oldugu gibi, Cogulcu Yonetime Katilim Birimlerinin (Ulusal Tufek Dernegi; Isci Yardimlasma Kurumlari, Bankacilar Dernegi, vb gibi) baslangiclari, eskiden gelme ornekleri var. Kokenleri de ikibin-iki bin besyuz yil'l askin bir surec icinde gelismistir:

M.S. 476 da sona erdigi varsayilan Roma Imparatorlugu, Roma Cumhuriyetinin (M.O. 509 - M.S. 49) temellerinin uzerine bir 'emr-l vaki' olarak kuruldu. Bu gercegi de, Julius Caesar (M.O 44 de olduruldu) tek Yonetici olarak gerceklestirdi. Ancak, Roma Senatosu kaldirilmadi, Cumhuriyetten Imparatorluga devsirildi. Julius bir general olarak buyuk un'e kavustugu icin (buyuk alanlari, alaylarinin basinda dogusererek aldigindan), gorunuse gore, karsi gelen olmad. Ustelik, Roma yurttasi olanlara dusuk giderli ya da gidersiz bugday dagitildigindan, gunumuzde havuc-ve-sopa adi ile bilinen "aba altindan degnek gosterme" yontemi toplumun ses cikarmasini onledi. Senato uyeleri de genellikle hem ailelerinin gosterisini azaltmamak, hem de Senator olmanin getirdigi 'yonetim' etkenligini surdurebilmek icin, yutkunarak Julius'un basa gecmesine goz yumdular.

Cumhuriyet oncesi ve sonrasi, Romali senatorler kendi aralarinda iki degisik kume icinde yer aliyorlar, kendi kumeleri icinde, karsi kumenin etkisini kirmaya calisiyorlard. Bu kumelerin adlari Optimates (Erkeklerin en yahsisi) ve Populares (Toplumsever) idi. Yahsilar, 'soylu ailelerden' geliyorlard, cok varlikli idiler; Senato'ya secilebilmek icin Roma yurttasi secmenlere, buyuk giderli kisisel ozel armaganlar verebiliyorladi. Nasil olsa, secildikten sonra, kullandiklari, dagittiklari para'yi geri alabilecek isler yapabiliyorlard. Toplumseverler ise, Yahsilarin Roma'da var olan butun parayi ele gecirmelerini onlemeye cabaliyorlard.

Her iki kumenin ugraslari, soz'de ve sozlerde kalmadi. Her iki kumenin onde gelenleri, oz varliklarini kullanarak, ozel ordular kurdular. Roma'nin oz imparatorluk ordusunun gorevi,

imparatorlugu genisletmek idi. Yahsilarin ve Toplumseverlerin özel ordularinin gorevi ise, birbirleri ile vurusmak; yönetimi ellerine gecirmek ve karsi tarafi yonetimden uzak tutmak. Iki tur ordunun var olusu, özel ordularin birbirleri ile sokaklarda vurulari, önce cumhuriyetin, sonra da imparatorlugun gucunu yitirmesine buyuk olcude katkıda bulundu. Sonucunda, Roma Toplumu toptan ortadan kalkti.

Dogal olarak, bu tur olaylara yol acacak olan dusuncelerin varligi daha onemli bir gercektir. Pek iyi, bu tur dusuncelerin kokenleri nelerdir? Dunyayi Degistiren Dusuncenin varligi mi, yoksa deger yargisinda bulunanlarin coklugu mu? Dunya Degistiren dusunceyi ortaya atan kisinin "Sagduyu-Solduyu" gostergeimidir? Yoksa, bagimsiz ve varlikli toplumun yasamini surdurme istemesi mi; Dunya Degistiren Dusunceyi orta'ya atan kisi'yi yetistirmesi mi?

Bir toplum'un yok olmadan, bagimsiz ve tutsak kalmadan yasayabilmesi icin, oncelikle: yasama isteginin olmasi gerekir. Bu istegin dile getirilmesi gerektir. Yalniz 'istiyorum,' 'istiyoruz' sozu ile degil; yapilmasi gerekli islerin, atilimlarin acikca ortaya konulmasi ve ayrintilarinin tartisilerek isleme konulmasi ile yapilabilir.

Toplumun ve kisinin "'Oz" unu savunmasi nerede baslar ya da biter?"

Burada da 'Deyimlerin Kimligi' ve sagduyu-solduyu kavramlari'na dayanan islevler var.

Uygulamali olarak dusunulecek olursa:

Bir kume toplum, elerindeki varlik ile 'var' oluyor.

Bu 'varlik' olmasa, toplum da olamayacak.

Bu varligi korumak icin de, bu varligin bir bolumunu gozden cikararak

girisimlerde bulunmasindan kacinamayacak durum var.

Toplum'un gozden cikarmasi gerekli olan, toplumun elindeki para ya da toplumu olusturan bireylerden bir bolumunun canidir.

Genellikle her ikisidir.

Yukarıdaki Roma ve ABD örneklerinde de görüldüğü gibi, ilk küme karşısındaki ikinci küme bu tür değişikliklere karşı koymak istiyor. Hangi kümenin öz varlığını koruma içgüdü daha güçlü? İkinci küme'ler de, ellerinden gelen bütün güçleri ile toplu bir atığa ya da savunmaya geçmek durumundalar. Bu "varlıklı güç" değişmez midir, yoksa, günden güne boyut ve kökleri dalgalanabilir mi?

Bir de, orta yerde, üçüncü bir küme toplum seyirci durumunda: onların nereye dönecekleri belirli değil.

Neden?

Diğer iki kümeye inanmadıklarından mı, yoksa, üçüncü küme olarak, ilk iki kümenin birbirini 'yiyip-bitirmesini' beklediklerinden mi? Bu bekleme sonucu, üçüncü küme üyelerinin istedikleri gerçekleşebilecek midir? Üçüncü küme'ye söz mü verilmiştir? Kimden?

Ellerinde varlık olan toplumlar ise, yalnızca eldeki varlığın bu tür bir yarışmada kesin başarılı olamayacağını yavaşta anlamaya başladılar mı? Ya da, kendilerini sağlama alabilmek için Ulusçuluğu ileri sürüp kalkan olarak kullanmak isteyebilirler mi?

Ulusçuluk mu, Yurtseverlik mi?

Neden düşünmek gerekli?

Hangisi Dünyayı Değiştirecek Düşünce; Hangisi değer yargısında bulunan?

Toplum Olarak Varılmak İstenen Sonuç Nedir?

Kitabin Yazari

Hasan Bülent Paksoy. 1948 yilinda Odemis'te dogdu.

Gunumuz'e dek, kitaplarinin onikisi yayinlandi.

Ohio State; Franklin; Massachusetts-Amherst; Central Connecticut State Universitelerinde Ogretim Uyelligi, Harvard Universitesi Orta Dogu Arastirmalari Merkezinde Arastirmaci olarak calisti.

Doktorasini, Ingiltere'nin Oxford Universitesinde, Birlesik Krallik (United Kingdom) Universiteleri Rektorler Kurulu bursu ile bitirdi. Altmis'i askin arastirma yazisi son yirmi bes yil icinde dunyanin butun oturulan kitalarinda cikarilan kirk'i askin bilimsel dergilerde basildi.

Bostwick bursu ile ABD'nin Trinity Universitesinden lisans; ikinci askerlik sonrasi da, ABD National Science Foundation arastirma programi destegi ile University of Texas at Dallas'tan Yuksek Lisans diplomalarini aldi.